

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

Випуск

I

ЛЬВІВ • 2000

Handwritten signature in blue ink.

Львівський
університет

ЛЬВІВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ ІВАНА ФРАНКА

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

ДО 60-РІЧЧЯ МУЗЕЮ

Випуск

Львів • 2000

ББК 86.377-1

Друкується за рішенням
Науково-методичної Ради Львівського
літературно-меморіального музею Івана Франка

Відповідальний за випуск Петро ЗОЗУЛЯК

*КОЛЕКТИВ МУЗЕЮ ВИСЛОВЛЮЄ ПОДЯКУ
ГОЛОВІ ПРАВЛІННЯ ДАТ "МАГІСТРАЛЬНІ НАФТОПРОВОДИ "ДРУЖБА"
ЛЮБОМИРОВІ БУНЯКУ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ЦЬОГО ВИДАННЯ.*

ISBN 966-7379-34-5

- © Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка, 2000
- © Видавництво Львівського музею історії релігії "Логос", 2000
- © Зеновія Юськів, художник, 2000

“НАУКОВИЙ ВІСНИК МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ”

Це перший збірник наукових праць співробітників музею (з нагоди його 60-річчя).

Думка опублікувати науковий збірник зародилася у працівників Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка ще у 1940 році. Адже тоді навколо музею, очолюваного сином І. Франка Петром, гуртувалися видатні львівські вчені та діячі культури. Імена їх промовляють самі за себе: М. Возняк, К. Студинський, М. Деркач, І. Свенціцький, В. Дорошенко... Наукові дослідження та спогади сучасників про І. Франка склали б уже тоді об'ємисте і надзвичайно цінне видання. Але завадила війна. Частина матеріалів втрачена, а частину згодом було опубліковано.

Наукова діяльність музею у післявоєнний період красномовно відображала стан франкознавства в радянський час. Це був період здобутків і втрат, період фальсифікації творчості Івана Франка. Працівники музею у тодішній науковій та дослідницькій роботі найбільшу увагу зосереджували на окремих меморіальних та побутових аспектах.

Загальмувало наукову працю і те, що музеї офіційно було віднесено до культосвітніх установ (клубів і бібліотек) — невід'ємної частини ідеологічної машини тогочасної політичної системи.

Та наперекір ідеологічним настановам працівники музею рятували, зберігали, вивчали і пошановували меморіальні та духовні пам'ятки Каменяра. Сьогодні можемо об'єктивно оцінити їх відданість справі, ім'я якій — Іван Франко.

За час існування музею з'явилося чимало вартісних публікацій, випущено в світ близько двадцяти путівників по музейних експозиціях у Львові та в Нагуєвичах. Авторами й упорядниками їх були у різні роки З. Франко, М. Давидова, В. Бонь, Л. Полюга, З. Стець, І. Слупський, М. Забарилло, О. Старак, Р. Горак, М. Оркуш.

У 1995 році, згідно з Указом Президента України “Про музеї та музейну справу”, музейна справа стала спеціальною галуззю культурно-освітньої та наукової діяльності. Незалежність Української держави, чинне законодавство відкрили для музеїв наукові, просвітницькі та організаційні перспективи. Колектив музею у нинішній час оберігає, вивчає і пропагує невичерпну скарбницю Івана Франка — геніального письменника, критика, перекладача, історика, етнографа, філософа, економіста, політика.

Тільки за останні роки наукові працівники музею видали й опублікували кілька десятків книг, досліджень, статей про життя і творчість І. Франка, його епоху й оточення. Джерельною основою для них є архіви м. Львова та інших міст України, і в першу чергу фондів збірки музею, за обсягом і цінністю єдині в Україні.

Внаслідок пошукової і збиральницької роботи, глибокого вивчення величезної кількості документальних, літературних і мемуарних джерел працівники музею створили фонд С. Крушельницької і побудували на його основі музей геніальної співачки. Згодом було створено і фонд М. Грушевського, який став підґрунтям майбутнього музею. Створено ще й фонд українських письменників, на основі якого можна і треба організовувати у Львові літературний музей.

Працівники музею відтворили музей-садибу Івана Франка в Нагуєвичах і побудували літературну експозицію, за їх безпосередньою участю створено експозиції музеїв І. Франка у Криворівні, В. Стефаника у Русові, М. Черемшини в Снятині, Леся Мартовича в Монастирку, С. Коваліва в Бориславі.

Музей організовує й проводить щорічні “Франківські читання”, на яких наукові працівники, а також науковці з інших музеїв та установ виступають з новими франкознавчими розвідками.

Сподіваємось, пропонована праця започаткує щорічний випуск “Наукового вісника”, стане поштовхом для подальших ґрунтовних досліджень творчої спадщини Івана Франка.

*Петро Зозуляк,
заступник директора
з наукової роботи*

Яким ГОРАК

ФРАНКОВА ОСЕЛЯ У ЛЬВОВІ

Сьогодні я в його священнім домі
Хвалі його служу, як жрець у храмі.
І лиш тепер мені як слід відомі
Глибини всі в його життєвій драмі.

І лиш тепер мені перед очима
На весь свій ріст стає Франко правдивий;
Стає твердий, як скеля нерушима.
Він був мій друг, Який же я щасливий!

Петро КАРМАНСЬКИЙ
(З поетичного циклу "Іван Франко")

ІСТОРІЯ БУДІВНИЦТВА ТА ДОЛЯ ФРАНКОВОЇ ОСЕЛІ

На початку ХХ століття цей район називався Софіївкою і був затишним передмістям з добрими землями, які продавалися людям під забудову, садівництво та загалом ведення господарки¹. Вулиця, що вела у цей район, називалася вулицею В. Понінського. Володарем дрібних земельних ділянок (парцель), де зараз вілли М. Грушевського (вул. І. Франка, 154) та І. Франка (вул. І. Франка, 152) був краківський купець Йосиф Рогсек (Jozef Rohsek).

Саме у цьому затишному передмісті мав намір купити клаптик землі І. Франко під забудову власного дому. Якась підстава для здійснення наміру уже була: в 1898 році на святкуванні 25-літнього ювілею його творчої праці громадськість подарувала йому певну суму грошей. І. Франко не мав власного помешкання, а винаймав для себе і сім'ї чуже житло².

2 листопада 1901 року Йосиф Рогсек та Іван Франко уклали і підписали “Контракт купна-продажі”³. Згідно з цим документом, Й. Рогсек зі своїх шести парцель три продав І. Франкові “на виключну і необмежену власність, за обосторонно умовлену і добровільно прийнятну ціну купна-продажі в сумі: 5852 корон...”. Наявність цього документа спростовує всі інші твердження про придбання І. Франком ґрунту під забудову. Зокрема ті, котрі по своєму інтерпретували слова М. Грушевського (спогад “Апостолові праці”) про те, що він “відступив” І. Франкові частину свого ґрунту⁴. Крім копії згаданого “Контракту...” у фондах Львівського літературно-меморіального музею І. Франка зберігається “Коріа з мапу katastralnej z roku ewidenc 1901”, на якій зазначено розміщення усіх парцель Й. Рогсека, пронумеровано їх. Звірка карти з “Контрактом...” засвідчує: серед пронумерованих парцель є ті, які згодом стали власністю М. Грушевського. Оскільки ці парцелі фігурують у “Контракті...”, то напрошується припущення: М. Грушевський купив землю пізніше від І. Франка. У такому напрямку змушують думати і спогади доньки письменника А. Франко-Ключко: “Грушевський, почувши, що тато носить з планом будувати хату, рішив зробити те саме. Якраз тоді були на продаж три парцелі на вул. Понінського, біля Стрийського парку, і він, як людина заможна, купив велику парцелю, де, крім великого дому, було місце на просторий город”⁵. Бракує документальної точності нотаткам П. Карманського: “У 1900 р. — пише його син Тарас (син І. Франка. — Я.Г.), — Франко почав будувати власний дім, купивши (в директора “Дністра” Кулачковського) при вул. Понінського шматок землі, і був зневолений затягти велику, як на ті часи, позику в банку, бо капітал його дружини був незначний”⁶. Причетність Кулачковського до купівлі ґрунту нічим не підтверджується, — та й контракт датує закупівлю землі 1901, а не 1900 роком.

Будинок планувалося спорудити за зразком дому визначного історика Володимира Антоновича у Києві по вул. Жаднівського (колишній Жилянській), 20/40⁷, який не зберігся. Є лише фотографія, яка засвідчує подібність двох будівель.

Згідно з листом І. Франка до Є. Трегубова, “будова згоджена за 10000 та, може, буде коштувати дещо більше”. Крім грошей,

подарованих на ювілей, використано і гроші від продажу паперів з посагу дружини — Ольги Федорівни Хоружинської. Під проценти взяв також значну позичку в банку. У фондах Львівського літературно-меморіального музею І. Франка зберігається “Випис ч(исло) реп(резентативне) 15604. Акт нотарияльний списаний Климентієм Розлуцким субститутотом ц(ісарсько)-к(оролівського) нотаря Іосифа Онишкевича у Львові в Галичині”. У цьому документі, підписаному 2 вересня 1902 року І. Франком та К. Розлуцьким, зазначено, що І. Франко взяв у банку “пожичку в квоті дванайцять тисяч (12 000) корон” і зобов’язувався “звернути сему ж банкови враз з відсотками по чотири від ста (4%) річно в піврічних ратах амортизаційних в протягу трийцять чотирьох і пів (34 1/2) літ...”. Цих відсотків письменник так і не зміг сплатити за свого життя. Сплатив їх син Тарас десь у 20-х роках, — коли гроші здевальували і за помешкання доплачено було копійки⁸.

Копати землю під фундаменти було небезпечно, бо ґрунт дуже зсувався. Звели насамперед цегляний мур і сходи⁹. Той мур і сходи, та й згодом сама будівля на узвишші нагадували монастир. “Я раз сказав про це поетові, — згадує М. Мочульський, — коли він відчиняв двері до східців і порівняв його з монастирським сторожем, а він усміхнувся і сказав: “Так, ks.Ambrozy — sługa Boży”¹⁰. Після побудови фундаментів відбулася церемонія закладання наріжного каменя, на якій, згідно зі спогадами Петра Франка, був і Михайло Грушевський¹¹.

Стіни Франкового дому зводили польські майстри Цеслевіч і Заходні. Відомо, що вони будували і віллу М. Грушевського. У зведенні стін будинку брали активну участь і сини Івана Франка¹².

Три листи І. Франка до Є. Трегубова (від 14, 26 листопада та 4 грудня 1901 року) свідчать, що будівництво давалося дуже важко і негативно вплинуло на сімейне життя письменника. “Хоч на закупно ґрунту згодилася (дружина. — Я. Г.), — пише І. Франко в листі від 26.11.1901 року, — була при заключуванні контракту з будівничим, який зробив план після її нарису, то від першої хвилі почину будови нараз запалала ненавистю, а коли викопано пивниці і покладено фундамент, заявила, що не хоче будови”. Не поліпилася ситуація і в грудні. “Наше сімейне

життя через сю нещасну будову сьак чи так розстроєне — боюсь, що розстроєне назавсіді, а поза тим усе інше тратить для мене всякий інтерес”, — пише І. Франко Є. Трегубову 4 грудня 1901 року. Названі листи підтверджують, що саме поведінка Ольги Федорівни утруднювала будівництво, пригальмовувала його, доводячи до відчаю Івана Франка. “Розпочалася нещасна будова, — і тут від першої хвилини, заким іще раз ударено заступом у землю, пішли сварки з будівничими, з робітниками, з Грушевськими, а все се потім окошувалося на мені, — читаємо в листі до Є. Трегубова від 14 листопада 1901 року. — Дійшло до того, що тепер, коли вимуровано вже фундаменти до партерових частей, вона постановила відректись усього діла і не хоче платити майстрові за роботу. Се грозить утратою цілого капіталу, вложеного нами у ту землю...” В іншому листі І. Франко говорить про те, яке сильне знервування викликала у Ольги Федорівни фраза робітника “Копаємо, копаємо і не можемо докопатися до твердого ґрунту”.

Дещо інакше оцінювала поведінку матері під час будівництва донька Анна Франко-Ключко в своїх спогадах¹³: “... саму будову перебрав підприємець, який хотів на будові добре заробити. Замість доброго матеріалу постачав матеріал поганий, де міг — крав і ошукував. Мама, бачачи це все — приходила додому сильно подразнена і знесилена вічними торгами і сварками з нечесним майстром”.

Навесні 1902 року будівництво завершили, але для заселення потрібен був огляд магістратської комісії. Комісія оглянула й прийняла Франків будинок 20 вересня 1902 року та подала про це звіт магістратові. Будинок, за її визнанням, відповідав санітарним і протипожежним вимогам. Згідно з документально уточненим дослідженням Т. Різуна¹⁴, комісія дозволила заселяти будинок з 1 жовтня. Десь у проміжку між 1 та 21 жовтня 1902 року будинок освятили і родина Франків поселилася в ньому. Анна Франко-Ключко згадує: “Наступного дня ми перевезлися до нашої хати. (...)Тато з моїми братами помагали переносити меблі і речі, було багато веселості, жартів і сміху. З особливою увагою тато відносився до скринь, що були надзвичайно тяжкі. Ті скрині заносили робітники до одної з кімнат, що пізніше сталася та-

товою бібліотекою. По перенесенні всіх меблів і речей тато запросив робітників на почастунок, а по їхньому відході ми всі взялися розставляти меблі і приводити до порядку. Коли тато замкнув вхідні, важкі, дубові двері, обернувся до мами, поцілував її і сказав: “Ну, мама, ми тепер у власній хаті”¹⁵.

Однією з перших на новому помешканні відвідала Франків Леся Українка. Це було 22 жовтня, а наступного дня Леся писала у листі до матері¹⁶: “Далеко дуже той дім, аж за містом. Місце гарне і хата нічого собі (я, звісно, суджу по виду, а чи практично збудовано, того не знаю), вони вже там живуть (ul. Poninskiego, 4), ледве устроїлись, в хатах дуже порожньо”. Ота “порожність” Франкового помешкання, помічена Лесею Українкою, впадала у вічі майже всім гостям Франкового дому. Справді, І. Франко так і не зміг за життя повноцінно умеблювати свою домівку. Незабаром далися ознаки і вади забудови. Зведене на вологій землі, помешкання було дуже холодне. Печі зроблено невдало: їдкий дим під час топлення ішов на помешкання, а при вітрі неможливо було в них запалити. 1 лютого 1903 року Іван Франко писав у листі до В. Гнатюка: “Надто у нас були сильні холоди, останніми днями вітер у хаті не давав топити у печах, і ми два дні сиділи в нетоплених покоях, а переважно в кухні, — можете уявити собі, яка гірка моя робота”. Настрій у перші місяці життя на новому помешканні відбився у тодішніх творах І. Франка. У вірші “Опівніч. Глухо. Зимно...”, датованому 20 листопада 1902 року (майже місяць після поселення), читаємо сповнені трагізму рядки:

Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє.
Я змерз. І випало з холодних пальців
Перо. І мозок стомлений відмовив
Вже послуху. В душі глибока павза.

На партері помешкання Франків (крім передпокою, кухні, ванни, сіней, туалету та сходової клітки) було 5 кімнат, на першому поверсі — ще дві кімнати. Анна Франко-Ключко у листі до працівників музею Івана Франка у Львові від 2.09.1971р. пише: “Щодо стін, то вони були мальовані пастелевими красками в тінях бежевих, спальня мами — це був відтінок рожевий, а нагорі дві кімнати — в зелено-жовтих відтінях. На стелях були розведені різні візерунки, якими я все любувалася і слідкувала

за ними чи то перед сном, чи ранком. Спальня тата була сіро-зеленої краски, як і бібліотека”¹⁷. Інакшу інформацію про кольори стін у кімнатах подають у статті Т. Різун та М. Забаріло: “У передпокої та в кабінеті основними були сіро-голубі тони, у їдальні — сіро-зелені, а в спальні дружини письменника — охристі. Бібліотека була побілена у цегляний колір, спальня І.Франка — у близький до фіолетового”¹⁸.

На першому поверсі (де тепер книжкові фонди музею) було дві кімнати. “Я з братом Тарасом залюбки мешкав на поверсі, де були два прегарні покої, — згадує П. Франко”¹⁹. — В однім з них урядив я собі малу хімічну лабораторію, де робив нескладні досліди. (...) Хемією батько не цікавився і з моїх дослідів легенько кепкував”. Після смерті І. Франка в цих кімнатах доживала віку дружина Ольга Федорівна — прожила тут до своєї смерті (до 1941 року).

Іван Франко з будівництвом власної домівки попіклувався про засадження саду. “Батько пішов з нами до городника на вул. Крижовій, — згадує син Петро”²⁰, — і ми з тріумфом принесли чи не десять щеп яблук, сливок, один горіх та кількадесять корчиків агрусу, чорних, білих та червоних порічок і т.д.”. Про “розложисті дерева ... по окраїнах парцелі, садок засаджений татом кругом хати” і про квітник, який був перед вікнами будинку”²¹, пише також дочка Анна. Буйну зелень, що оточувала Франкову віллу, можна побачити і на пізніше зроблених фотографіях (1910 року, наприклад). На сьогоднішній день з Франкового саду залишилася лише одна груша. Донедавна стояв горіх, але буря зламала його.

Старі фотографії Франкової вілли підтверджують також те, що ділянки М. Грушевського та І. Франка були відгороджені штахетним парканом, поруч з яким — хвіртка, через яку проходилося до обійстя Грушевських”²².

Іван Франко утримував домашніх тварин. О.Роздольська згадує про те, що у нього був кіт, а в листах М. Грушевського до І. Франка знаходимо згадки про Франкових собак”²³. На прохання М. Грушевського собак було ліквідовано.

І. Франко заповів свій будинок родині: “Спадкоємцями мого нерухомого та рухомого майна й моїх авторських прав

установляю моїх синів Тараса й Петра та мою доньку Анну, — написано у заповіті, — всі троє в рівних частях; моїй жінці Ользі призначую належне їй законом доживіття. Самозрозуміло, що мої спадкоємці обов'язані є вирівняти грошеві зобов'язання”²⁴.

Та не так усе склалося, як того бажав І. Франко. Письменник помер без опіки і без сім'ї: дружина знаходилася у лікарні, донька ще 1914 року виїхала до Києва, сини Петро і Тарас служили у війську під час Першої світової війни. Івана Франка в останні хвилини життя доглядали чужі люди, тож після його смерті в хаті певний час ніхто не мешкав. 1918 року додому з лікарні повернулася дружина і, щоб мати хоч щось на прожиток, партер віддала під винайм. Квартиронаймачі перемальовували стіни на свій смак, меблі нищилися, чимало речей попропадало.

Першу спробу створити І. Франкові музей було зроблено 1929 року. Після багаторічного збору найрізноманітніших пам'яток по І. Франкові в НТШ створили меморіальну кімнату, яку “владили... так як виглядала робітня поета за життя”²⁵. Офіційного відкриття кімнати, очевидно, не відбулося (інформації про це у тогочасній пресі немає). Лише у “Хроніці Наукового Товариства імени Шевченка за роки 1926–1930” сказано: “Вкінці треба згадати, що в 1929 р. уладжено при бібліотеці НТШ спеціальний кутик Ів. Франка, де поміщено бібліотеку, архів та інші пам'ятки (меблі й ін.) по покійному Письменнику”²⁶. Зібрана в НТШ колекція стала згодом основою і золотим фондом музею у меморіальному будинку І. Франка. Цей “кутик” І. Франка у НТШ зазнимкували, і по тих фотографіях можна було вже хоч частково відтворити обстановку в робочому кабінеті²⁷.

Науковці продовжували вивчати спогади, листи, документи для повнішого відтворення меморіальної обстановки. Лише 10 жовтня 1940 року у будинку, де мешкав колись І. Франко, було відкрито музей. Під час війни дім дещо постраждав: 1 травня 1944 року біля нього впала бомба і пошкодила його. Позлітала черепиця з даху, вікна з північної сторони порозбивалися. Поступово ці пошкодження ліквідували. 1986 року прозондовано стіни і виявлено фрагменти первісної побілки. Це використали при реставрації меморіалу. У п'яти кімнатах партеру було відтворено їх первісний вигляд.

Тепер територію меморіального будинку І. Франка прикрашають ще дві пам'ятки, про історію яких необхідно згадати.

1926 року з нагоди 10-х роковин смерті І. Франка на стадіоні “Сокола — Батька” було посаджено дуб як символ могутності української нації, а 10 червня 1926 року відкрито пам'ятну плиту біля нього. “Того дня, — писала газета “Діло” у статті “Свято Франка. Сокіл — Іванові Франкові”²⁸ — віддали Соколи поклін духові Франка гідно й достойно. Свято зачалось промовою ред. Паліїва, після чого відслонено пам'ятну плиту під свіжо засадженим дубом Франка. Слідувала дефіляда стрійних сокільських рядів перед дубом, а потім зачалися вправи”. Коли за радянської влади стадіон зруйнували, люди перенесли пам'ятне дерево до колишнього помешкання письменника і посадили його неподалік від входу до будинку. Доля пам'ятної плити невідома.

1949 року біля меморіального будинку було встановлено погруддя І. Франка роботи скульптора Григорія Пивоварова (1908—1942), яке виконане 1939 року. Уже після смерті скульптора дороблено п'єдестал, під це погруддя.

БІБЛІОТЕКА

Відразу після поселення Франків у свою домівку була відведена під робочий кабінет Івана Франка кімната. Але згодом для творчої праці І. Франко обрав інше приміщення, а попереднє обладнав під свою бібліотеку. “У власній хаті по вул. Понінського ... — згадує син Тарас, — Франко відвів під свою бібліотеку теж наріжну кімнату і там поставив письмовий стіл (званий “бюркком”), покритий зеленим сукном з численними шухлядами для паперів. Там працював поет спокійно, але пізніше перейшов до вітальні, найбільшої в хаті сонячної кімнати, і працював під стіною ліворуч, коли дивитися з вікна покою на вулицю”²⁹.

Спеціально для бібліотеки І. Франко закупив “високі стелажі з завісками і драбиною”³⁰, які казав “поставити ... від підлоги до стелі”.

За життя письменника стелажі стояли попід стінами. Про це свідчать дві фотографії з відтвореного у НТШ робочого кабінету І. Франка, одну з яких поміщено в книзі В. Сімовича³¹, друга зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. Фотографії дають підстави сумніватися у твердженні Т. Франка про те, що полиці займали простір “від підлоги до стелі”: на світлинах бачимо, що над книжковими шафами на стінах висіли картини.

Полиці постійно заповнювалися книжками — їх письменник збирав усе життя. Як зізнається він сам у листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 року, “від 6-го класу (Дрогобицької гімназії. — *Я. Г.*) почав збирати собі власну бібліотеку, котра за 3 роки заповнила у мене цілу шафу і в котрій, крім комплекту Шіллера, Клопштока, Шекспіра, мав я й “*Neues Leben*” Ауербаха і Діккенса, том Гейне, дещо з Жан Поля, Гете, Віктора Гюго і т.і.” Подорожуючи по Україні, І. Франко навідувався до антикварень, монастирських бібліотек, особистих бібліотек та архівів. Знаходив там рідкісні рукописні матеріали та книжки. Донька письменника Анна згадує: “...тато був щасливий і задоволений, коли міг до своєї бібліотеки додати ще і ще одну книжку. (...) Між ними находилися дуже цінні книги і рукописи, які тато випадком находив по приходствах, між запорошеними шпаргалами, в церквах і у священників, в забутих кутах антикварень”³². За спогадами Тараса Франка, письменник вів три каталоги бібліотеки (за назвами видань і авторами, за жанрами, за номерами надходжень). Коли захворів — цю роботу продовжували сини Андрій і Тарас.

Подається різна кількість книг у Франковій бібліотеці. Син Петро фіксує “до шести тисяч томів”, донька Анна — 10000 томів. А син Тарас у своїх спогадах пише: “Книжки бібліотеки І. Франка в основному можна поділити на три групи: літературознавство — приблизно 1300 книг, історія — 1200 і фольклор — щось біля 750. Ненабагато менше є праць із соціології і політичної економії”³³.

У 1906 році, з погіршенням здоров'я та фінансового становища, І. Франко мав намір продати свою бібліотеку Науковому Товариству імені Т. Шевченка. 27 жовтня 1906 року він звер-

нувся листом до М. Грушевського: “Ліквідуючи інтерес з домом, я мушу рівночасно зліквідувати свою бібліотеку. Я збирав її в тяжких часах мого життя і тішився надією подарувати її в цілості Науковому товариству ім. Шевченка. Тепер бачу, що жебраки не можуть робити таких подарунків, і звертаюся до Вас як голови Товариства з запитанням: чи не вважали б Ви можливим, аби віділ Товариства закупив у мене сю бібліотеку?” На щастя, знайомі і друзі письменника вмовили його тоді не позбуватися бібліотеки.

Цінність Франкової бібліотеки ще за життя поста була такою великою, що знаходилися охочі купити її. В 1911 році хотів придбати Франкову бібліотеку для Національного музею у Львові митрополит Андрей Шептицький. Про це читаємо в листі Михайла Павлика до Лідії Драгоманової-Шишманової від 21 серпня 1911 року³⁴. Наміри митрополита тоді не здійснилися: він закупив лише бібліотеку та архів М. Павлика.

Письменник заповів свою бібліотеку Науковому Товариству ім. Т. Шевченка. “Мої спадкоємці, — записано в його заповіті, — є зобов’язані до слідуючих записів (легатів), западаючих сейчас по моїй смерті: Запис I — в хосен Наукового товариства ім. Шевченка у Львові цілої моєї бібліотеки, зложеної з опрацьованих і неопрацьованих книжок, з рукописів різних авторів і документів, з моєї і чужої переписки, із всякого роду записок, зокрема на всі мої власні рукописи мають мої спадкоємці передати Науковому товариству ім. Шевченка у Львові на його невідкличну власність, подібно як мою бібліотеку зі згаданими вище її приналежностями”³⁵. Волю І. Франка здійснив К. Бандрівський 25 липня 1917 року — через суд бібліотеку та архів було передано НТШ³⁶. Цей факт фіксується у “Хроніках “Наукового Товариства імени Шевченка у Львові”³⁷: “Та найцінніший дар — се безперечно бібліотека також дійсного члена, д-ра Ів. Франка, яку він записав тестаментарно Товариству та яку знавці оцінили на 15000 корон. Є в ній також рукописи, що тепер збагатять значно сей бібліотечний відділ”.

Про жахливий стан збереження Франкового архіву та бібліотеки писала Марія Деркач³⁸: “Від 1917 р. цей архів був неупорядкований, несистематизований, покритий пилом і знаходився

у невідповідному приміщенні, в такому вигляді, як його привезено з помешкання покійного поета”.

Першим бібліотеку та архів Івана Франка почав упорядковувати тогочасний бібліотекар НТШ Володимир Дорошенко (1879–1963), а згодом до цієї роботи прилучився й академік Михайло Возняк (1881–1954). Як згадує М. Деркач, “архів не був доступний для користування і ним, крім академіка М. Возняка і В. Дорошенка, мабуть ніхто не користувався до 1930 року”. Заслугою М. Возняка є те, що він опрацював значну кількість матеріалів Франкового архіву (художніх творів, листів). З 1930 року над архівом почала працювати і Марія Деркач. Рукописний фонд І. Франка збагатився значною кількістю автографів письменника, які вилучалися з інших фондів та архівів (О. Маковея, В. Щурата, М. Грушевського). Було також створено каталоги листів, мікрофільми автографів, автографи опрацьовано. 28 травня 1941 року на роковини смерті І. Франка частину архіву представили на виставці у бібліотеці ім. В. Стефаника АН України. “22 червня 1941 року, — згадує М. Деркач³⁹, — під час вибуху першої гітлерівської бомби на вул. Коперника майже увесь архів І. Франка знаходився у бібліотеці по вул. Стефаника, де тоді містилася фотолабораторія і палітурник. У цей час була ще відкрита виставка, присвячена І. Франкові з нагоди 25-ліття від його смерті 28 травня 1916 року. Всі ці автографи і рукописи в терміні двох-трьох днів, під час вуличної стрілянини і загального замішання, перенесено в повному порядку до приміщення колишньої бібліотеки НТШ і перевірено”. У 1950 році М. Деркач перевели на роботу до Києва в Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР. В цьому ж році до Києва вивезли і Франкову бібліотеку з архівом. Бібліотека І. Франка і досі зберігається в Інституті літератури у Києві, і це чи не найбільша втрата для меморіального Франкового помешкання. Книжки зібрані відповідно до каталога бібліотеки письменника. Їх значно менше, ніж було при житті І. Франка.

У кімнаті-бібліотеці Івана Франка увагу привертає малюнок “Замок у горах”, що висить на стіні біля печі, пензля Олександра Козловського (1876–1898). Уродженець села Горуцька, що на Дрогобиччині, О. Козловський бував часто у Франковій оселі.

Хворів, прожив усього 22 роки — не встиг повністю проявити себе як поет. Через матеріальні нестатки не зміг видати жодної поетичної збірки. Помітивши талант хлопця, І. Франко допоміг йому видати збірку поезій “Мірти і кинариси” (1905) і навіть написав до неї переднє слово, яке донедавна було чи не єдиним словом про О. Козловського.

Олександра Козловського, якого ввів у літературу Іван Франко, забули. Лише в 1996 році знайдено його могилу (на території сучасної Польщі) і встановлено на ній надмогильний пам’ятник. Малюнок, що висить на стіні Франкової бібліотеки, свідчить і про мистецький хист О. Козловського — поета.

ФРАНКОВА СПАЛЬНЯ

“На зиму батько переносився із братом (Андрієм. — Я. Г.) до північного покою, який був найтепліший”, — згадує Петро Франко⁴⁰ про кімнату, котра була спальнею Івана Франка та його сина Андрія. Ночували в одній кімнаті, бо обидва через хворобу доглядали один одного.

1908 року І. Франка розбила страшна хвороба⁴¹: “... поєстові скрутило обидві руки, він утратив силу володіти ними,” — пише В. Сімович⁴².

За пропозицією М. Грушевського, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка надало І. Франкові грошову допомогу для поїздки на лікування до Ліпіка — невеликого містечка в Хорватії коло Загреба, куди він вибрався 21 березня 1908 року. На жаль, лікування нічого не дало. З Ліпіка І. Франка перевели до шпиталю братів Боасів у сусідньому містечку Панкрац, а вже 15-16 квітня він повернувся до Львова.

І. Франко у творчій праці постійно потребував помічника, який записував би його думки. Таким помічником для нього став найстарший син — Андрій. Він закінчив уже класичну філологію Львівського університету, проявляв великі наукові здібності. Допомігав батькові при упорядкуванні та підготовці до друку тритомної збірки українських приповідок. Згодом, за порадою батька, готуючись до докторату, писав працю про

Ількевича. Підготував рукописну збірку власних поезій під назвою "Полин життя". Але хвороба не давала змоги йому повністю розкрити свій талант. Ще в дитинстві, під час гри з приятелями в Нагуєвичах, хтось кинув йому каменем у голову⁴³. Рану залікували, але травма згодом спричинилася до невиліковної хвороби. "Одного вечора, прийшовши з гімнастики, ліг спати й рано щось довго не вставав, — згадує Анна Франко-Ключко. — Коли ми прийшли його будити, побачили, що він лежав лицем до подушки, весь посинів, не рухався"⁴⁴. Смерть Андрія у віці 26 років вночі з 22 на 23 квітня 1913 року була великим ударом для усієї родини, а для батька — ударом подвійним: "Я втратив в ньому не тільки найдорожчого помічника в час недуги моїх рук, — писав Іван Франко в листі до Ватрослава Ягича 27 квітня 1913 року, — але й інтелігентного, високоосвіченого писаря, котрий минулого року закінчив навчання в університеті (класичну філологію)".

Над Франковим ліжком на стіні висів малюнок відомої статуї Мікеланджело "Мойсей". В 1904 році І. Франко, перебуваючи в Римі, побачив оригінал цієї статуї і був вражений її величчю. Донька письменника Анна згадує: "Тато привіз з поїздки альбом з малюнками визначних малярів і інші пам'ятки, а також образ статуї Мойсея. Цей образ зараз же повісив в себе в спальні над ліжком"⁴⁵. На думку авторки спогадів, саме ця скульптура Мікеланджело спонукала поета до створення поеми "Мойсей".

Серед речей, що знаходяться у спальні, особливу цінність становить мережана сорочка, подарована Івану Франкові у сорокарічний ювілей його творчої діяльності в 1913 році поетесою Христею Алчевською. Цікаву історію цієї сорочки розповіла донька Івана Франка Анна у спогадах "Звідки взялась вишивана сорочка в музею Івана Франка". Згадуючи про свої відвідини батьківського дому в 1925 році, вона зокрема пише: "Переглянувши білля, я знайшла сорочку, брудну і подерту, але вишивка на ній пригадала мені, що це був дарунок Христі Алчевської, вишитої полтавською мережкою, що колись так дуже припала мені до вподоби. Все цінне я відкладувала на бік, дещо з цього я забрала в Закарпаття, між цим і цю вишиту сорочку. Цю сорочку я випрала, залатала подерті рукави і вона стала моїм дорогим

спомином про батька. Я взяла її з собою до Канади і дуже часто на святкування пам'яті Івана Франка або на виставках українського мистецтва вона красувалась між моїми вишивками. Нині, коли я приїхала до Львова, відвідала музей, зрозуміла, що ця сорочка, яку я привезла з собою, мусить знаходитися в домі Франка, в домі музею Івана Франка. І дня 12 липня 1967 року я передала її в руки директора музею Кіх Марії Семенівни⁴⁶.

Хотілося б звернути увагу і на картину Івана Труша, яка висить при Франковому ліжку. Це одна із серії картин І. Труша “З життя пнів і дерев”. На ній зображено пеньок акації, котра росла біля помешкання Трушів. І. Франко, гостюючи в родині Трушів, любив посидіти під нею⁴⁷.

ЇДАЛЬНЯ

Їдальня була найтеплішим куточком у помешканні Франків. Взимку, коли дошкуляли морози, І. Франко працював у ній. Тарас Франко зазначає, що батько “змушений був працювати у спільній кімнаті з вікнами до сходу сонця, де пічка була відносно найліпша і де взимку був справжній робочий кабінет для шести членів родини Франків, які при одній гасовій лампі працювали мовчки”⁴⁸.

Анна Франко-Ключко згадує⁴⁹: “Дальші кімнати — це була їдальня, дуже скромно влаштована, властиво це був великий стіл посередині кімнати і крісла”. У листі від 17.09.1967 року з Торонто до Марії Семенівни Кіх Анна дещо деталізує опис приміщення, додаючи: “...на столі в їдальні була лампа з зеленим абажуром, стіл був накрытий домашньої роботи з Косова обрусом”⁵⁰. Обрус, на жаль, до нас не дійшов, а лампа зберігається у робочому кабінеті Івана Франка.

На стінах їдальні — плакати у чорних рамках із зображенням риб. Про придбання цих плакатів згадує Тарас Франко: “У 1893–1894 роках І. Франко часто ходив з дітьми на “Краєву виставку”, що готувалася в Стрийському парку. Там між іншим були й майстри українці. Вони ставили різні павільйони, альтанки та інші легенькі будови з дерева в гуцульському стилі.

З виставки Франко одержав картини, на яких були змальовані риби. Потім картини у чорних рамках висіли по всіх кімнатах власного дому”⁵¹.

Скільки закупив І. Франко таких плакатів з рибами (рамки і скло додано пізніше) — невідомо. Можна вважати, що їх було більше. Адже Тарас Франко підкреслює, що вони висіли “по всіх кімнатах” власного дому. М. Мочульський, описуючи робочий кабінет письменника у будинку на вул. Понінського, зазначає: “Крім згаданих картин (портрети Шевченка та Франка роботи Ю. Панькевича і “Вид на Дніпро” І. Труша. — Я. Г.) висіло на стінах у всіх кімнатах багато картинок у чорних вузеньких рамках — з різноманітними рибами”⁵². Тарас Франко у листі до НТШ від 18.11.1923р., перераховуючи Франкові домашні речі, передані згодом для відтворення робочого кабінету письменника у НТШ (лист зберігається у ЦДІА України у Львові. — Ф.309, оп. 1, спр. 349, арк. 1) під сьомим пунктом називає “п’ять образків з рибами”.

Автором літографічних малюнків риб є Болеслав Роман Длуський (Dłuski, 1826–1905) — поляк за походженням, людина цікавої долі і різнобічного обдарування (військовий, лікар, маляр). З 1873 року він деякий час жив у Галичині⁵³. Тоді на замовлення відомого іхтіолога, українця за походженням, Максиміліана Новицького (Sila-Nowicki, 1826–1890) він намалював іхтіологічний альбом. У 1883 році цей альбом було видано як атлас до фундаментальної праці М. Новицького “Przegląd roz-siedlenia ryb w wodach Galicji według dorzeczy i brain rybnych”. У статті “Галицьке краєзнавство” (1892) І. Франко згадує праці М. Новицького і цей атлас.

Іван Франко був пристрасним рибалкою, у погожі дні чи то з родиною, чи зі знайомими виїжджав за місто порибалити. Про це згадують його сучасники.

Варто звернути увагу і на самовар, що стоїть у їдальні. Подібний самовар І. Франко придбав в Одесі у 1909 році, про що згадує Анна Франко-Ключко у листі до музею Івана Франка у Львові від 1 січня 1986 року: “Єсть у мене самовар, який батько купив, як їздив вже хворий в Одесу (як казав мені: “Це для тебе в придане”)”⁵⁴. Письменник їздив в Одесу зі святим переко-

нанням, що знайде в університеті старовинний рукопис з описом ліків на свою хворобу. Рукопису не знайшов, але перебування у місті над морем добре вплинуло на здоров'я.

Дерев'яні різьблені речі у кімнаті-їдальні нагадують про поїздки І. Франка на відпочинок у Криворівню, що на Гуцульщині. Між гуцулами письменник мав багато приятелів, і мистецькі речі з Гуцульщини прикрашали його дім⁵⁵. Частину цих речей Анна згодом забрала в Торонто, про що писала у листі від 2.09.1971 року до працівників музею Івана Франка у Львові⁵⁶. Пізніше ці речі було повернуто до Франкового помешкання. У їдальні експонується картина І. Труша "Гуцулки біля церкви", теж на гуцульську тематику⁵⁷.

Експонуються у цій кімнаті фотографії: зі святкування 35-літнього ювілею творчої праці Миколи Лисенка у Львові (на фото І. Франка нема, хоч відомо, що письменник був на урочистій академії); фотографія Івана Франка та Бориса Грінченка і фотографія зі святкування 100-літнього ювілею української літератури (сотих роковин з часу опублікування "Енеїди" І. Котляревського). Остання цінна тим, що фіксує багатьох тодішніх діячів української культури.

ЖІНОЧА КІМНАТА

Ця кімната була спальнею дружини Івана Франка Ольги Федорівни та доньки Анни. Згідно зі спогадами, вона була найбільш умебльована в домі. "Тільки моя і мамина спальня була багата, — пише Анна у спогадах. — Тут стояли меблі, вивезені мамою з Києва, кілька образів, килими"⁵⁸.

Ольга Федорівна Хоружинська народилася 10 квітня 1864 року⁵⁹ у с. Борки на Харківщині у дворянській сім'ї. Мала ще три сестри і трьох братів. Чотири сестри (Ніна, Марія, Ольга та Олександра) виховувалися у сім'ї, отримали гідну дівчат-дворянок освіту. Ольгу віддали на науку до Харківського інституту благородних дівиць. У 1885 році вона переїжджає до Києва і продовжує навчання на Вищих жіночих курсах. Неабиякий вплив на формування світогляду Ольги мало її

зближення у Києві з представниками старої київської “Громади”: з Єлисеєм Кипріяновичем Трегубовим (він згодом став чоловіком Ольжиної сестри Антоніни) та Володимиром Боніфатійовичем Антоновичем (відомим істориком, який викладав на Вищих жіночих курсах). До В. Антоновича Ольга мала особливу симпатію.

1885 року І. Франко приїхав до Києва і завдяки Є. К. Трегубову познайомився з Ольгою. Письменника причарувала освіченість дівчини: Ольга володіла кількома європейськими мовами, прекрасно грала на фортепіано і була вельми ерудована⁶⁰. Крім того, Іван Франко, за спогадами Є. Чикаленка, своїм зовнішнім виглядом, вдачею та поведінкою “нагадував дуже проф. В. Б. Антоновича: у обох їх відразу почувалася не щоденна талановитість, багатство знання і якась особлива простота (яка рідко трапляється у Галичан), що вабила до них всіх, хто з ними розмовляв”⁶¹. Можливо, та подібність і відіграла вирішальну роль у подальшому.

16 травня 1886 року І. Франко та О. Хоружинська одружилися.

На весіллі молодих благословляли образами. Ці образи висіли у жіночій кімнаті. Згодом донька Анна, виїжджаючи за кордон, забрала їх з собою. Про родинні реліквії Анна у спогадах пише⁶²: “На стіні в мене висять ікони Матері Божої й Ісуса Христа. Цими іконами благословив священник подружжя моїх батьків у Києві. Ще є велика ікона — пам’ятка і дарунок мамі від її діда, генерала Таманова”. Пізніше Анна хотіла подарувати ці образи Львівському музеєві, але так і не зробила цього.

З нагоди одруження молоді, за порадою польської письменниці Елізи Ожешко, сфотографувалися у фотосалоні Володимира Висоцького у Києві. Цю шлюбну фотографію Іван Франко надіслав пізніше Елізі Ожешко, яка згодом передала її у музей І. Франка при Науковому Товаристві ім. Шевченка⁶³. За спогадами Анни, “мама дістала, як на той час велике віно — 10 тисяч рублів вложений в акціях, крім того виправу: родинне срібло на 24 особи, білизну, сукні, футра, меблі. З тим всім приїхала до Львова, в повній вірі і надії збудувати родинне життя, за чим, як сирота, так дуже тужила”⁶⁴. Частина грошей із згаданої суми

пішла на фінансування журналу “Житє і Слово”⁶⁵, а частина — на будівництво власного будинку.

Світової слави антрополог та етнограф Федір Вовк подарував подружжю Франків образок “Святочне ворожіння”, який за бажанням Ольги Федорівни повісили над її ліжком. Це копія картини Миколи Корниловича Пимоненка (1862–1912, намальована 1888 року), яку виконав художник Горин, про якого ми, на жаль, нічого не знаємо. У спогадах А. Франко-Ключко згадує про “малий образ “Ворожка” (йдеться про картину “Святочне ворожіння”. — Я. Г.), що висів на стіні в нашій хаті у Львові”⁶⁶. У листі з Торонто від 01.01.1986 року до працівників музею І. Франка Анна уточнює, що образок “висів між двома головками (одна з них, як я бачила, пропала, бо не було її на стіні)”. (Очевидно, йдеться про “жіночі голівки” пензля М. Рейзнера, дивись нижче)⁶⁷. Цей образок Анна забрала зі собою до Канади і лише 1971 року подарувала його музеєві.

Ольга Федорівна була для І. Франка не тільки дружиною та матір'ю його дітей, а й у певний період — порадицею у творчій праці. Ось чому видання своєї збірки “З вершин і низин” 1887 року він присвятив дружині, а в своєму журналі “Житє і Слово” зазначав її ім'я як видавця.

Нелегко склалося подружнє життя Франків. Ольга, котра з дитинства звикла до статку, знесилювалася від скрути в сім'ї. Від цього погіршилося її і так не міцне здоров'я. Уже Леся Українка після відвідин Франків писала матері: “Ольга Федорівна не то щоб слаба, але й не робить враження здорової і говорити з нею дуже трудно, через її draжливість і несподіване стрибання з теми на тему”⁶⁸. Хвороба прогресувала. Це погано впливало на Івана Франка. Від 17 грудня 1914 року Ольга лікувалася в лікарні і лише після смерті І. Франка повернулася додому. Доживала свої дні у двох кімнатах на другому поверсі. Померла у липні 1941 року. Похована на Личаківському цвинтарі у Львові, неподалік могили чоловіка.

Донька Анна (народилася 3 вересня 1892 року), наймолодша дитина у сім'ї Івана Франка, в 1914 році змушена була покинути сім'ю. У її спогадах читаємо: “Моя тітка з Києва (це було перед війною 1914 р.) прислала мені запрошення приїхати до неї в

гості на кілька місяців. Це був мій рятунок і я рішилася їхати в червні. Тато сказав мені: “Це не личить, щоб ти їхала сама, я поїду з тобою, відвезу тебе” (...) Ми вибралися вдвох. На кордоні попросили тата до жандармської канцелярії. По довшій розмові тато вийшов з канцелярії і, змінений на обличчі, підійшов до мене: “Мені не радять їхати, бо непевний час. Як хочеш, їдь сама: я вертаюся додому. Як не жаль мені було тата, але я рішилася їхати сама⁶⁹”. Це була їхня остання зустріч. Про смерть батька Анна дізналася пізніше. Потім мешкала в селі Довгому на Закарпатті разом зі своїм чоловіком — лікарем за фахом Петром Ключком. Коли після Другої світової війни чоловік став жертвою сталінського терору, виїхала до Канади, де і померла на 96-му році життя (24.08.1988). У липні 1967 та в листопаді 1971 років приїжджала до Львова і багато спричинилася до відтворення Франкового помешкання. Передала до музею родинні реліквії: сорочку, мережану Христею Алчевською, картину Пимоненка, срібну ложечку з монограмою “І.Ф. 4.У. 1886”, подаровану І. Франкові в день весілля, а також на магнітофонну стрічку записала спогади про батька, про життя в рідному домі.

На стінах жіночої кімнати висять дві картини Івана Труша у позолочених рамах. На одній з них — водоспад гірської річки. Г. Островський називає цю картину “Річка у Карпатах”⁷⁰, хоч Я. Нановський у каталозі основних творів І. Труша не фіксує роботи під такою назвою. Що ця картина була власністю І. Франка, стверджує напис на зворотній стороні рами картини: “Dr.Iw.Franko”. На другій картині зображено копиці сіна і називається вона “Копиці”⁷¹.

У жіночій кімнаті експонується також акварель Северина Бещада (S.Bieszczad, 1852–1927)⁷² “Сільська дорога”. Друга картина того ж автора — “Сільська церква” — тепер висить у передпокої. Картини ці були у помешканні письменника за його життя. Принаймні на фотографії кімнати-музею І. Франка в НТШ одна з них зафіксована.

РОБОЧИЙ КАБІНЕТ

Робочий кабінет Івана Франка не відзначався пишністю умеблювання. “Цю кімнату батьки ніколи не змогли умеблювати так як слід і кімната була майже пуста: стояв тата письмовий стіл, канапа, на стінах кілька образів”, — пише у спогадах Анна Франко⁷³.

Ця кімната погано опалювалася — була холодною. Петро Франко згадує, що діти жартома називали її “Сибіром”⁷⁴. За спогадами доньки, письменник “сидів у кімнаті, обтуливши ноги коцом, і писав доти, поки не заклакали пальці”⁷⁵. Завітавши до І. Франка, О. Роздольська одного разу побачила на його робочому столі кота, до якого він зігрівав руки⁷⁶.

Сучасники І. Франка по-різному визначають місце, де знаходився робочий стіл письменника. Син Тарас зазначає, що він стояв “під стіною ліворуч, коли дивитися з вікна покою на вулицю”⁷⁷. Таку інформацію підтверджує фотографія кутика робочого кабінету 1916 року, що зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. За цією світлиною, письменник сидів за робочим столом обличчям до стіни. Над столом висів портрет Івана Франка, виконаний художником 1904 року Юліаном Панькевичем (1863–1933). Згідно зі спогадами, художник малював І. Франка тоді, коли він працював за своїм столом⁷⁸. На жаль, портрет до нас не дійшов. На фотографії з дня похорону письменника портрет висить на стіні “в головах” у покійного. Доля згаданого портрета невідома⁷⁹.

Дещо інші дані про місце, де стояв робочий стіл, дає фотографія столу, поміщена у книзі спогадів А. Франко-Ключко “Іван Франко і його родина” (1956). На ній виразно видно, що стіл стояв у правому кутку кімнати⁸⁰, і письменник працював, сидячи обличчям до стіни. Катря Гриневичева згадувала: “В нього (І. Франка. — Я. Г.) є тільки один кут, співзвучний з його душею: над старим нецікавим бюрком картина Рейзнера — жіноча голівка з червоною квіткою в гебеновому волоссі...”⁸¹. Згадана картина Мечислава Рейзнера експонується тепер у

робочому кабінеті Івана Франка. Мечислав Рейзнер (Reyzner, Reizner, Rajzner, 1861–1941) — львів'янин за походженням; навчався у Відні, Мюнхені, Парижі і своїм мистецтвом сягнув світової слави⁸². Його спеціальністю в малярстві були “wdzięczne rozu kobice”, зокрема чарівні “жіночі голівки”. Серед його картин чимало таких з назвами: “Брюнетка”, “Одаліска”, “Ясно-волоса”, “Влошка” і т.п. Можливо, що одна з перелічених назв є авторською назвою. І. Білінкевич вважає⁸³, що “І. Франко купив цей портрет тому, що він нагадував йому Юзефу Дзвонковську”, хоч невідомо, чи М. Рейзнер був знайомий з Юзефою. Роман Горак припускає⁸⁴, що цю картину закупив І. Франко у львівській антикварні, а власник антикварні придбав її у Косові. Донька Анна згадує, що таких “жіночих голівок” було дві (доля другої невідома), і обидві вони були “дарунок тата для мене”⁸⁵.

На робочому столі Івана Франка стояв ріг достатку — ріг буйвола мистецької роботи. Його подарувала І. Франкові на 25-літній ювілей творчої праці в 1898 році видатна співачка Соломія Крушельницька. Живучи у Варшаві, співачка не мала змоги особисто привітати І. Франка і надіслала свій дарунок поштою. У листі до В. Гнатюка 25 листопада 1898 року⁸⁶ вона просила забрати її подарунок з пошти і вручити на святі І. Франкові. Про ріг достатку на робочому столі письменника згадує М. Мочульський⁸⁷. Тарас Франко додає таку деталь: не застаючи письменника вдома, відвідувачі, гості залишали у цьому розі “візитки з декількома словами”⁸⁸. У листі до В. Гнатюка 4 вересня 1905 року І. Франко пише про рукопис статті “Наливайко в мідянім биці”: “Скрипт “Наливайка” лежить у салоні на столі біля рога”. Йдеться саме про цей ріг.

На згаданій фотографії робочого столу письменника видно погруддя Т. Шевченка роботи польського скульптора і медальєра Станіслава Романа Левандовського (Lewandowski, 1859–1940)⁸⁹. Життя і творчість С. Левандовського пов'язані зі Львовом: тут він навчався медицини, у 1890–1891 рр. викладав у Школі рисунка, малярства та різьби М. Гарасимовича. Він є автором надмогильного пам'ятника Володимирові Барвінському на Личаківському цвинтарі (1889), погруддя Ф. Боберської у Храмі Кармеліток (1889). С. Левандовський — автор багатьох

бюстів та портретних медальйонів визначних діячів польської культури, про що згадується у польських джерелах. Правда, у жодному з них нема про погруддя Т. Шевченка, виконане 1892 року, яке потім зберігалося в музеї НТШ у приміщенні теперішньої бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Як опинилося воно у Франковому домі, оригінал це чи копія — ці питання чекають відповіді.

Біля Франкового столу на кріслі — рибальські сіті. Про захоплення письменника рибальством та його інтерес до іхтіології уже згадувалося. У 1905 році до домівки І. Франка завітав Михайло Коцюбинський. Через два роки у рефераті “Іван Франко” він згадуватиме про цю зустріч: “Не можу забути одного образу, який вривавсь мені у пам’ять. Се було два роки назад, коли я востаннє бачився з ним. В своїй убогій хаті сидів він за столом босий і плів рибацькі сіті, як бідний апостол. Плів сіті й писав поему “Мойсей”. Не знаю, чи попалася риба у його сіті, але душу мою він полонив своєю поемою”⁹⁰. Сіті на кріслі — це ті самі, за плетенням яких застав М. Коцюбинський І. Франка.

Неподалік робочого столу — крісло, плетене з лози, таке, як у помешканні І. Франка. Катря Гриневичева, описуючи вбогість Франкового помешкання, зазначає: “Франко мешкає, як у постої при дорозі: залізне ліжко, плетені з рогозу стільці...”⁹¹. Таке крісло зі стосом паперу на ньому бачимо і на світлині робочого кабінету Івана Франка 1916 року.

У правому куті кімнати — канапа, оббита чорною цератою. Анна у спогадах називає її канапою, Тарас — софою⁹². Із тим плетеним кріслом та канапою пов’язані останні години Франкового життя. М. Колодій, який відвідав недужого письменника у день смерті, згадує: “хворий лежав на отомані”, а “за хвилину велів посадити себе на крісло”⁹³. Саме на тій канапі, за версією М. Колодія, І. Франко помер. За іншою версією (Т. Різун, М. Забарилло⁹⁴), І. Франко помер у жіночій кімнаті, де оселився після повернення додому із “Захисту Січових Стрільців”.

Кілька слів про художнє оформлення Франкового кабінету. М. Мочульський пише: “Тільки кілька образів скрашувало стіни: портрети Шевченка й самого поета роботи арт. Юліяна Панькевича, та “Вид на Дніпро” роботи арт. Труша. Ось і вся

окраса”⁹⁵. Анна Франко-Ключко доповнює інформацію про “кілька образів на стінах”: “один — Труша “Вид на Дніпро”, другий — його ж “Жнива”. Пізніше приміщено тут портрет тата, виконаний малярем Панькевичем.(...) Пізніше тато купив ще два образки: “головки жіночі”⁹⁶.

Важко сказати тепер, як саме були розміщені картини на стінах кабінету за життя І. Франка. На фотографії кімнати-музею І. Франка в НТШ у книзі В. Сімовича можна побачити, що три картини висіло в один ряд: в центрі — картина Рейзнера, а по боках — картини І. Труша “Могила Шевченка на Чернечій горі в Каневі” та “Вид на Дніпро”. Нижче, під ними, висіла картина С. Бещада “Сільська церква”. Фрагмент робочого кабінету письменника 1916 року засвідчує, що на одній зі стін з обох боків портрета Івана Франка пензля Ю. Панькевича висіло дві ікони. А. Франко-Ключко у листі з Торонто до Львівського музею І. Франка від 1 січня 1986 року⁹⁷ пише, що між двома картинами жіночих головок висіла “Ворожка” М. Пимоненка.

Тепер у робочому кабінеті І. Франка висить декілька картин Івана Труша. Але слід внести ясність щодо їх назви. Картина “Дніпро при заході сонця” (висить біля дверей, що ведуть до їдальні) та картина “Вид на Дніпро з Володимирської гірки у Києві” (при дверях у передпокій). Перша з них датується 1910 роком і в мистецтвознавчій літературі називається по-різному: “Дніпро”⁹⁸, “Дніпро біля Києва”⁹⁹ та “Дніпро при заході сонця”¹⁰⁰. Це один з найвідоміших дніпровських пейзажів І. Труша. Не маємо жодних даних про те, що ця картина була у помешканні І. Франка за його життя. Про другу маленьку картинку — “Вид на Дніпро з Володимирської гірки у Києві” — у науковій літературі згадується побіжно й обмаль¹⁰¹. За життя І. Франка в робочому кабінеті висіла картина І. Труша “Могила Шевченка на Чернечій горі в Каневі”, написана під враженням поїздки митця з групою української інтелігенції на чолі з М. Лисенком до Канева в 1900 році. Можливо, повернувшись до Львова, художник закінчив ескіз, зроблений у Каневі, і подарував його І. Франкові, а можливо — створив кілька пейзажних композицій і одну з них подарував письменникові. Тарас Різун, досліджуючи картини Івана Труша у фондovій збірці Львівського літератур-

но-меморіального музею Івана Франка, твердить¹⁰² на підставі листа Т. Франка до НТШ (він зберігається в ЦДІА), що картини І. Труша “Вид на Дніпро з Володимирської гірки у Києві” та “Могила Шевченка на Чернечій горі” — передав 1923 року син письменника Тарас до кімнати-музею І. Франка в НТШ¹⁰³.

Що ж до картини Івана Труша “Жнива”, то тут, очевидно, закралася помилка. Така картина у І. Труша справді є (олія, картон, 64x100) і зберігається в Національному музеї у Львові. Але, згідно з переліком основних творів І. Труша у монографії Я. Нановського¹⁰⁴, вона створена у період 1927–1941 рр., — отже, не могла прикрашати стіни робочого кабінету письменника за його життя. Ймовірно, Анна мала на увазі картину “Копиці”, яка досі знаходиться у жіночій кімнаті Франкового помешкання.

Крім згаданих картин, які знаходилися в робочому кабінеті Івана Франка за його життя, тут тепер є ще дві картини І. Труша. Одна з них — найвідоміший портрет І. Франка. Г. Островський вважає, що його створено 1903 року і він належав письменникові¹⁰⁵. До такого датування портрета схиляються також автори фундаментальної “Історії українського мистецтва”. Я. Нановський схильний датувати цей портрет 1940 роком. На думку Т. Різуна, це є авторський повтор 1940 року з портрета 1903 року¹⁰⁶. Картину “Сільський господар” художник намалював 1933 року і вона І. Франкові не належала.

Робочий кабінет став тим місцем, куди люди приходили віддати останню шану Івану Франкові. Сюди прийшов викладач академічної гімназії, відомий польський літературознавець та довголітній товариш Івана Франка — Генрік Бігеляйзен. Він “став біля ліжка і довго-довго вдивлявся в обличчя покійного”. Ольга Роздольська згадує: “... син мій, вернувшись із школи, з філії академічної гімназії, розказував, що на годині польської мови проф. Бігеляйзен, зараз, як тільки увійшов у шкільну кімнату, звернувся до хлопців з закликом, щоб пішли до хати покійного Франка й подивилися, як лежить найбільший поет Галицької України, “*taki biedny, jak cały wasz naród. Idźcie, idźcie, — казав він, — abescie zapamiętali sobie do końca swego życia oblicze tego wielkiego człowieka*”¹⁰⁷.

У цій кімнаті, за свідченням М.Возняка, правив панахиду над тілом І. Франка отець В. Гургула. “Співав хор львівських українських товариств під управою композитора д. Василя Барвінського. По панахиді стали виносити домовину Українські Січові Стрільці. (...) З віддалі долітали розвіяні звуки оркестри, у Франковім саді щебетала якась заблукана птаха. Мужеський хор “Бояна” став співати прекрасне “Тихий вітер повіває” Вербицького”¹⁰⁸.

31 травня 1916 року господар дому покинув це помешкання назавжди.

1. Опускаю екскурс в історію цього району Львова, оскільки це вже зроблено у виданнях: Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. — Львів: Каменяр, 1991. — С. 112; Різун Т., Забарилло М. Круті сходи до Франкової оселі // Літопис Червоної Калини, 1993. — № 7–9. — С. 20; Горак Р. Дім на Софіївці. — Трускавець, 1996. — С. 2–3.
2. Про адреси, які Іван Франко міняв за своє життя у Львові, детальніше див.: Лукіянович Д. Мандрівка Івана Франка по львівських квартирах // Радянський Львів, 1945. — № 4. — С. 54–58; Горак Р. Адреси пам'яті Івана Франка у Львові. — Трускавець, 1993–1994 р.
3. Текст цього документа частково опублікував Т. Різун у статті “Франкова вілла на Софіївці // Молода Галичина, 1995. — 16 березня.
4. Див. інтерпретації в джерелах: Горак Р. Адреси пам'яті Івана Франка у Львові. — Вип. 5. — Трускавець, 1994. — С. 9–10; Горак Р. Дім на Софіївці... — С. 5; Різун Т. Там само.
5. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. — Торонто: Ліга визволення України, 1956. — С. 51.
6. Карманський П. Дві мемуарні нотатки // Київська старовина, 1998. — Ч. 1. — С. 151–152.
7. Відомості про будинок В. Антоновича подано за розвідкою Л. Хінкулова “З пам'яток Києва” // Україна, 1967. — № 48. — С. 7. Там само міститься і згадка світлина будинку.
8. Франко П. Іван Франко з близька (пять портретів). — Львів, 1937. — С. 22.
9. Горак Р. Дім на Софіївці... — С. 3.
10. Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменяр, 1997. — С. 273.
11. Франко П. Іван Франко з близька... — С. 21.
12. Про участь синів Івана Франка у зведенні стін будинку див.: Франко Т. Про батька. — Київ, 1946. — С. 146; Франко П. Іван Франко з близька... — С. 21.

13. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 51–52.
14. Різун Т. Франкова вілла на Софіївці...
15. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 52.
16. Леся Українка. Зібрання творів: У 12-ти т. — Київ: Наукова думка, 1978. — Т. 11. — С. 365.
17. Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка у Львові. — Трускавець, 1993. — С. 15.
18. Різун Т., Забарилло М. Круті сходи до Франкової оселі... — С. 21–22.
19. Франко П. Іван Франко з близька... — С. 22.
20. Там само. — С. 21.
21. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 55.
22. Фотографію, на якій видно хвіртку і паркан, подано у книзі М. Возняка "Памяти Івана Франка...". — Відень, 1916. — С. 38.
23. Листування Михайла Грушевського (Упоряд. Г. Бурлака). — Київ — Нью-Йорк — Париж — Львів — Торонто, 1997 (Серія "Епістолярні джерела грушевськознавства", т. 1). — С. 95–97.
24. Возняк М. Памяти Івана Франка... — С. 92.
25. Сімович В. Іван Франко. Його життя й діяльність з нагоди двадцятьліття смерти поета (1916 — 1936). — Львів: Просвіта, 1936. — С. 60.
26. Хроніка наукового Товариства імені Шевченка у Львові за роки 1926–1930. — Ч. 69–70. — Львів, 1930. — С. 23. "Хроніка..." пише про "спеціальний кутик" І. Франка, у той час як В. Сімович у згаданій праці говорить про "кімнату".
27. Одна з цих фотографій міститься у книжечці В. Сімовича (с. 56); друга — у статті Т. Різуна та М. Забарилло.
28. Діло. — 1926. — Ч. 129. — 13 червня.
29. Франко Т. Про батька (Статті, спогади, розповіді і нариси). — Київ: Радянський письменник, 1956. — С. 151–152. Я. Мельник стверджує (Мельник Я. Особиста бібліотека Івана Франка. — Жовтень, № 6, 1986. — С. 97), що спочатку під бібліотеку відвели кімнату, де тепер робочий кабінет. Оскільки сонячне світло шкідливе для зберігання книжок, І. Франко переніс бібліотеку в іншу кімнату. Підтвердження такої інформації знайти не вдалося.
30. Франко Т. Там само. — С. 150. Я. Мельник у вищеназваній статті зазначає, що "десь у 1906 р., згадує син Франка Тарас, письменник придбав високі стелажі і розмістив у них по порядку усі книжки". Таке датування ані спогади Т. Франка, ані інші джерела не підтверджують.
31. Сімович В. Іван Франко. Його життя й діяльність... — С. 56.
32. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 53.
33. Франко Т. Про батька... — С. 150–151.

34. Денисюк І. Листи Михайла Павлика до родини Драгоманова // Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. — Т. 234 (Праці філологічної секції). — Львів, 1997. — С. 532.
35. Возняк М. Памяти Івана Франка... — С. 92.
36. Деркач М. Архів Івана Франка // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин. — Львів: Світ, 1998. — С. 625.
37. Хроніка Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. — Справоздане за час від 1.07.1914 — 1.07.1918. — Ч. 60–62. — Львів, 1918. — С. 8.
38. Деркач М. Архів Івана Франка... — С. 627.
39. Там само. — С. 628.
40. Франко П. Іван Франко з близька... — С. 22.
41. Існують медичні дослідження хвороби І. Франка, а саме: Шеремета Н. А., Ясинська Л. Я. Ретроспективний діагноз болезни И. Я. Франко — особая форма ревматоидного артрита // III съезд патологоанатомов УССР. Тезисы докладов. — Ивано-Франковск, 27 — 29 мая 1981; Луцик Д. П. Танатогенез Івана Франка // Львівський медичний часопис, 1997. — Зош. № 3–4. — С. 100–106.
42. Сімович В. Іван Франко. Його життя та діяльність... — С. 57.
43. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 24.
44. Франко-Ключко А. Там само. — С. 82.
45. Франко-Ключко А. Там само. — С. 61–62.
46. Франко-Ключко А. Звідки взялась вишивана сорочка в музеї Івана Франка. Цит. за авторизованою копією, що зберігається у фондах музею Івана Франка у Львові.
47. Труш А. Мій батько — художник // Іван Труш. Збірник матеріалів... — С. 112.
48. Франко Т. Про батька... — С. 152.
49. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 55.
50. Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка у Львові. — Трускавець, 1993. — С. 11.
51. Франко Т. Про батька... — С. 146.
52. Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменяр, 1997. — С. 373.
53. Біографічні відомості про Б. Длуського див.: Polski Słownik Biograficzny. — Т. V/1, z. 21. — Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności. — S. 187.
54. Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка... — С. 13.
55. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 69.
56. Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка... — С. 15.
57. Під такою назвою подає цю картину Я. Нановський у каталозі основних творів І. Труша (Див.: Нановський Я. Іван Труш. — Київ: Мистецтво, 1967. — С. 80), датуючи її 1913–1926 роками.

58. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 55.
59. Таку дату народження О. Хоружинської подає Р. Горак у книзі "Тричі мені являлася любов" (Київ: Дніпро, 1987. — С. 103).
60. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 49.
61. Чикаленко Є. Спогади (1861 — 1907). — Ч. 2. — Львів, 1925. — С. 124.
62. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 130.
63. Горак Р. Тричі мені являлася любов. — Київ: Дніпро, 1987. — С. 113.
64. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 49.
65. Про фінансування О. Хоружинською "Житє і Слова" див.: Франко І. Зібрання творів; У 50-ти т. — Т. 49. — С. 723 (коментар до листа М. Драгоманову від 6. 10. 1893 року); Якимович Б. Книга, просвіта, нація (Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80-х роках ХІХ ст.). — Львів, 1996. — С. 188.
66. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 130.
67. Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка... — С. 8.
68. Леся Українка. Зібрання творів: У 12-ти т. — Київ: Наукова думка, 1978. — Т. 11. — С. 365.
69. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 100–101.
70. Островський Г. Іван Франко і образотворче мистецтво. — С. 65.
71. Нановський Я. Іван Труш. — С. 78, 82.
72. Роки життя С. Бешада подаємо за Г. Островським (Цит. праця. — С. 65).
73. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 54.
74. Франко П. Іван Франко з близька... — С. 22.
75. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 57.
76. Спогади про Івана Франка... — С. 552.
77. Франко Т. Про батька... — С. 152.
78. Там само. — С. 145.
79. Про долю портретів І. Франка роботи Ю. Панькевича див.: Стець З. У пошуках зниклих портретів Івана Франка // Літературна Україна, 1998. — 8 жовтня. — С. 7.
80. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 53.
81. Спогади про Івана Франка... — С. 154.
82. Про життя і творчість М. Рейзнера див.: Polski Słownik Biograficzny. — Т. XXX / 2, z. 129. — Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. — S. 237–238.
83. Білінкевич І. Дорогами великого Каменяра по Івано-Франківщині. (Машинопис зберігається у фондах музею Івана Франка у Львові). — С. 110–111.
84. Горак Р. Тричі мені являлася любов. — С. 71.
85. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 54–55.

86. Лист опублікований у виданні: Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871—1989). — Львів, 1998. — С. 57.
87. Спогади про Івана Франка... — С. 373.
88. Франко Т. Про батька... — С. 145.
89. Про життя і творчість С. Левандовського див.: *Wielka encyklopedia powszechna*. — Seria I. — T. III. — Warszawa: Drukarnia "Gazety Handlowej", 1909. — S. 349; *Polski Słownik biograficzny*. — T. XVII/2, z. 73. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972. — S. 209–210.
90. Коцюбинський М. Іван Франко // Твори: У 3-х т. — Т. 3. — Київ: Дніпро, 1965. — С. 46.
91. Спогади про Івана Франка... — С. 154.
92. Франко Т. Про батька... — С. 152.
93. Возняк М. Памяти Івана Франка... — С. 44–45.
94. Різун Т., Забарилло М. Круті сходи до Франкової оселі // *Літопис Червоної Калини*, 1993, № 7–9. — С. 23.
95. Спогади про Івана Франка... — С. 373.
96. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... — С. 54–55.
97. Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка... — С. 13.
98. Див. Альбом "Львівський державний музей українського мистецтва" (Упоряд. Я. Нановського).
99. Історія українського мистецтва у шести томах. — Т. 4. — Кн. 2. — Київ, 1970. — С. 204.
100. Островський Г. Іван Франко і образотворче мистецтво... — С. 27.
101. Нановський Я. Іван Труш... — С. 37.
102. Різун Т. Іван Труш у фондovій збірці Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. (Доповідь на конференції, присвяченій 130-річчю з дня народження І. Труша, 29 січня 1999 р. Машинопис).
103. ЦДІА у Львові. — Ф. 309, оп. 2, спр. 349, арк. 1.
104. Нановський Я. Іван Труш... — С. 86.
105. Островський Г. Іван Франко і образотворче мистецтво... — С. 28.
106. Різун Т. Іван Труш у фондovій збірці... (Див. прим. 102).
107. Спогади про Івана Франка... — С. 551.
108. Возняк М. Памяти Івана Франка... — С. 59.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білінкевич І. Дорогами великого Каменяра по Івано-Франківщині. (Машинопис зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка).

2. Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка у Львові. — Трускавець: Франкова криниця, 1993.
3. Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana. — Serya 1, T. XLIII. — Warszawa: Drukarnia Gazety Handlowej, 1909. — S. 349.
4. Возняк М. Памяти Івана Франка (Опис життя, діяльності й похорону). — Відень: Видане Союзу Визволення України, 1916.
5. Горак Р. Адреси пам'яті Івана Франка у Львові. — Вип. 5. — Трускавець: Франкова криниця, 1994.
6. Горак Р. Дім на Софіївці. — Трускавець: Франкова криниця, 1996.
7. Горак Р. Тричі мені являлася любов. — Київ: Дніпро, 1987 (Серія "Романи і повісті", 1987, № 10).
8. Денисюк І. Листи Михайла Павлика до родини Драгоманових // Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. — Праці філологічної секції. — Т. 234. — Львів, 1997.
9. Деркач М. Архів Івана Франка // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин. — Львів: Світ, 1998. — С. 625–632.
10. Історія українського мистецтва: У 6-ти т. — Т. 4. — Кн. 2. — Київ: Мистецтво, 1970.
11. Коцюбинський М. Іван Франко // Твори: У 3-х т. — Т. 3. — Київ: Дніпро, 1965. — С. 46–64.
12. Листування Михайла Грушевського (Упоряд. Г.Бурлака). — Київ — Нью-Йорк — Париж — Львів — Торонто, 1997 (Серія "Епістолярні джерела грушевськознавства", т. 1).
13. Мельник Я. Особиста бібліотека Івана Франка // Жовтень, 1986. — № 6. — С. 92–98.
14. Нановський Я. Іван Труш. — Київ: Мистецтво, 1967.
15. Нановський Я. Юліан Панькевич. Нарис про життя і творчість. — Київ: Мистецтво, 1986.
16. Островський Г. Іван Франко і образотворче мистецтво. — Київ: Мистецтво, 1963.
17. Polski Słownik Biograficzny. — T. XVII/2, z. 73. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1972. — S. 209–210.
18. Polski Słownik Biograficzny. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1988. — T. XXXI/2, z. 129.
19. Polski Słownik Biograficzny. — Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1939. — T. V/1, z. 21.
20. Різун Т., Забарилло М. Круті сходи до Франкової оселі // Літопис Червоної Калини. — Львів, 1993. — № 7 — 9.
21. Різун Т. Франкова вілла на Софіївці // Молода Галичина, 1995. — 16 березня.
22. Свято Івана Франка. Сокіл Іванові Франкові // Діло. — 1926. — Ч. 129.

23. Сімович В. Іван Франко. Його життя та діяльність з нагоди двадцятьліття смерти поета (1916–1936). — Львів: Просвіта, 1936.
24. Спогади про Івана Франка. (Упоряд. М. Гнатюка). — Львів: Каменяр, 1997.
25. Стець З. У пошуках зниклих портретів Івана Франка // Літературна Україна, 1998. — 8 жовтня. — № 37.
26. Труш А. Мій батько — художник // Іван Труш. Збірник матеріалів наукових конференцій, присвячених 100-річчю з дня народження. — Львів: Видавництво Львівського університету, 1972. — С. 105–120.
27. Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. — Т. 11. — Київ: Наукова думка, 1978.
28. Франко П. Іван Франко з близька (пять портретів). — Львів, 1937.
29. Франко Т. Про батька (Статті, спогади, розповіді і нариси). — Київ: Радянський письменник, 1956.
30. Франко-Ключко А. Звідки взялась вишивана сорочка в музею Івана Франка. (Авторизована машинописна копія зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка).
31. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. — Торонто: Ліга визволення України, 1956.
32. Хінкулов Л. З пам'яток Києва // Україна, 1967. — № 48.
33. Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. —Справозданє за час від 1.07.1914 — 1.07.1918. — Ч. 60–62. — Львів, 1918.
34. Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–1930. — Ч. 69–70. — Львів, 1930.
35. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). —Ч. II. — Львів: Накладом видавничої спілки “Діло”, 1925.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ФОНДІВ ЛЬВІВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО- МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА (1916–1942)

Загальновідомо, що фонди — це основа музею, та його складова частина, без якої неможливе саме існування й повноцінне функціонування будь-якої музейної установи. З іншого боку, фонди — це щось набагато більше й важливіше за своїм значенням, ніж звичайний функціональний підрозділ музею. Музейні фондові збірки з упевненістю можна назвати інтелектуально-мистецькими скарбницями людства, унікальними й специфічними історико-культурними явищами, які, поповнюючись і розвиваючись, відображають шляхи й напрямки розвитку життя на землі загалом і людської цивілізації зокрема та виявляють і висвітлюють зацікавлення сучасної суспільності тими чи іншими видами матеріальної і духовної діяльності людей. На прикладі музею Івана Франка бачимо, як зацікавлення феноменальною постаттю й діяльністю І. Франка призвело до виникнення франкознавчої науки, а згодом і до формування Франкового фонду — підмурівку майбутнього музею письменника.

Комплектування і вивчення фондових збірок — захоплююча справа. Ця робота дарує дослідникові безліч цікавих незабутніх переживань і навіть пригод. Її можна порівняти з безкінечною мандрівкою, яка щомиті породжує в душі нові емоції, спонукає до роздумів. Вивчення фондів, на нашу думку, передбачає два взаємопов'язані підходи: 1) деталізоване дослідження окремих експонатів чи груп експонатів і 2) узагальнюючий

аналіз усієї збірки, який дає уявлення про її історію, тенденції і особливості формування та кількісні і якісні характеристики. Звичайно, ці два напрямки настільки переплетені, що просто не можуть повноцінно існувати і розвиватися один без одного.

Практично завжди створенню музею передують формування фондової збірки. Іноді (у минулому, мабуть, найчастіше) колекції — майбутні фондові збірки — накопичували багаті люди, часом — ентузіасти на зразок Дмитра Яворницького, деколи — установи, як це сталося й з Франковим фондом. Тому, ведучи мову про історію фондів музею І. Франка, не можемо не почати її з заповіту письменника, складеного 9 березня 1916 року. У даному контексті — це фактично перший документ, у якому йдеться про передачу частини Франкової власності у громадські руки. Отож, у заповіті І. Франка, зокрема, сказано: “ІІІ. Мої спадкоємці є зобов’язані до слідуючих записів (легатів), западаючих сейчас по моїй смерті, а то:

Запис І — в хосен Наукового товариства ім. Шевченка у Львові цілої моєї бібліотеки, зложеної з опрацьованих і неопрацьованих книжок, з рукописів різних авторів і документів, з моєї і чужої переписки, із всякого роду записок, зокрема всі мої власні рукописи мають мої спадкоємці передати Науковому товариству ім. Шевченка у Львові на його невідкличну власність, подібно, як мою бібліотеку зі згаданими вище її приналежностями”¹.

Зі статті Марії Вальо “Марія Деркач — дослідниця архіву Івана Франка” дізнаємося, що “Володимир Дорошенко був перший, кому випало торкнутися матеріалів Франкової архівної спадщини, оскільки саме йому було доручено передати до НТШ у Львові особисту бібліотеку і архів письменника...”² Про кількість переданих у НТШ матеріалів свідчить інформація, опублікована в “Хроніці НТШ” 1930 року: “...в бібліотеці НТШ зберігається окремо бібліотека Івана Франка, що в цілості скаталогована і числить: 1) книжок 5893 чч.; 2) рукописів 533 чч.”³. На жаль, у подальшому доля бібліотеки й архіву І. Франка склалася таким чином, що вони не стали ні власністю НТШ, ні музею письменника, а були перевезені до Києва в Інститут літератури ім. Т. Шевченка. Тому надалі про ці матеріали в да-

ному дослідженні говорити не будемо. Однак зазначимо, що на сьогодні акт заповідання й пізнішої передачі Франкової бібліотеки й архіву громадській науковій установі в контексті процесу формування Франкового фонду сприймається не тільки як символічний, а й як фактичний його початок.

Натомість першою згадкою про ті речі, які згодом дійсно стали золотим фондом музею І. Франка, на даний момент є лист сина І. Франка Тараса, адресований Виділові НТШ. Цей документ нині зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Львові. Наводимо його повністю:

“Світлий Виділе! Родина бл[аженої] п[ам’яті] Івана Франка може відступити для урядження кабінету покійного Письменника отсі меблі й предмети, яких уживав Покійний: 1. Круглий стіл розсувний. 2. Бюрко, каламар, ручка, витискач з бібулою. 3. Канапа одна чорною цератою покрита, друга диван без опертя. 4. Фотель деревляний. 5. Деревляна касета на папери. 6. Мармурове преспапіє. 7. Пять образів з рибами і 4 образи в золочених рамах, з них 2 оливні (пензля артиста І. Труша). 8. Одна або дві шафи на книжки.

За се жадаю в імени Родини нового урядження покою (пр[иміром] столик, 4 фотелі і канапка, зеркало велике й стінний годинник, столик на цвіти, креденс, 2 килими й хідник, диван) або готівкою 100 (сто) долярів.

Тарас Франко

Львів, [вул.] Льва Сапіги, 14

Львів, 18 листопада 1923 [р.]”⁴.

У кінці листа тодішній голова НТШ Кирило Студинський олівцем написав “27/XI.1923 р. рішено оглянути” і підписався⁵. Мабуть, цей лист Т. Франка був відповіддю на прохання НТШ (очевидно, в особі того ж К. Студинського) передати Товариству Франкові речі. Отже, вже 1923 року в колах НТШ була сформована думка про створення Франкового фонду і (на його основі) музею письменника.

Дуже цікавим для франкознавців, а особливо для працівників музею І. Франка у Львові є сам невеликий список речей, поданий Т. Франком у листі. Відразу впадає у вічі, що не всі (з-поміж

названих) меморіальні речі дійшли до нас. Отож, не зберігся “диван без опертя”, “мармурове преспапіє” та один “образ з рибами” (нині в музеї їх є тільки чотири, а не п’ять, як сказано в листі). Також важко встановити, про які “4 образи в золочених рамах, з них 2 оливні (пензля артиста І. Труша)” йдеться в листі. Щодо робіт І. Труша, то це можуть бути або два мініатюрні пейзажі “Могила Т. Шевченка” (29х35 см, пол., олія) і “Вид на Дніпро” (25х34 см, пол., олія), або ж дві інші роботи І. Труша: “Копиці сіна” (38,5х55,5 см, фанера, олія) і “Водоспад на Рибниці” (38,5х54,5 см, фанера, олія). Стосовно ще двох робіт, то це, очевидно, були акварелі Северина Бєщада “Сільська церква” (44х64,5 см, папір, акварель) і “Сільська дорога” (40х60 см, папір, акварель), одну з яких зафіксовано на фотографії кімнати-музею І. Франка в НТШ, вміщеній у книжці Василя Сімовича “Іван Франко. Його життя і діяльність” (1936 р.)⁶. Загалом же Тарас Франко пропонував НТШ 20 або 21 (цифра не точна, бо в листі сказано “одна або дві шафи на книжки”) предмет.

Справа, порушена в листі, у подальшому була успішно закінчена. Вже наступного (1924-го) року в 12-му номері часопису історії і культури “Стара Україна” було опубліковано замітку під назвою “Кімната Івана Франка”, в якій, зокрема, зазначено, що завдяки голові НТ ім. Шевченка професорові К. Студинському “куплено меблі і хатну обстановку, що залишилась по Іванови Франкови. Меблі ці і другі дорогі пам’ятки по великим Громадянині уміщено в окремії кімнаті музею”⁷. Нема сумніву в тому, що тут йдеться про ті самі речі, про які писав Т. Франко у вищезгаданому листі. Далі в замітці говориться, що “бажано було б, щоб громадяни, у котрих збереглися ще пам’ятки по Франкові, віддали їх до Музею НТШ для доповнення “Кімнати Івана Франка”⁸. Цей заклик, як про це свідчать події наступних років, знайшов відгук у серцях багатьох українців, завдяки чому фонд І. Франка щораз більше поповнювався новими експонатами.

Безпосередньо історії фондів і загалом історії музею стосується ще одна публікація в часописі “Стара Україна” (1925. — № VI. — С. 113–114) під назвою “Перед 10-тими роковинами смерті І. Франка. (Дезідерати)”, у якій підкреслюється не тільки

потреба збирання пам'яток по Франкові й формування його фонду, а й з надзвичайною чіткістю й переконаністю висловлюється думка про необхідність створення окремого музею Івана Франка:

“Не менш важним є зібрання і збереження всіх матеріальних пам'яток по Ів. Франкові. І в сій справі Наукове Товариство ім. Шевченка зробило вже початок. Воно набуло від родини Покійного всю його хатну обстанову та умістило її в своїм Музею, творячи в ньому “Кімнату Ів. Франка”. Кімната ся одначе повинна стати завязком окремого “Музею Івана Франка”, в яким булоби зібране разом і зберігалося все, що має який небудь звязок з Франком. Туди повинна між ин[шим] перейти, як музейний предмет, і бібліотека Ів. Франка, що тепер знаходиться у бібліотеці Н. Т. ім. Ш., а також усі інші пам'ятки по Франкові (з окрема — вся його переписка), що є по різних приватних руках. Зложити їх що до одної у згаданім Музею — отсе третій спосіб, яким сучасне українське покоління найкраще і трівко помянулоби Франка в 10-ті роковини його смерті”⁹.

Як бачимо, в публікації знову йдеться про речі, закуплені в родини Франків, хоча, можливо, на той час було придбано й ще дещо, оскільки вислів “хатну обстанову” не дає змоги говорити про попередметний перелік речей. Інший фрагмент замітки цікавий тим, що заторкує проблему принципів формування Франкового фонду. Автор вважає, що в майбутньому музеї письменника має бути зібрано все, що пов'язане з ним, і, у першу чергу, “бібліотека І. Франка” та “вся його переписка”, тобто все те, про що вже згадувалося в цьому дослідженні і що пізніше внаслідок відомого перебігу подій опинилося поза Львовом. Отож, думка зібрати весь Франків спадок воєдино не нова, але, на жаль, ще й сьогодні актуальна.

Таким чином, напередодні 10-річчя від дня смерті Івана Франка в основному було сформовано фонд І. Франка в НТШ і велася робота над подальшим його розширенням та можливим створенням на основі цієї збірки окремого музею письменника. Саме про такі плани незаперечно свідчить відозва НТШ до громадськості, оприлюднена в “Громадському голосі” 20 березня 1926 року:

“Дня 28 травня минає 10 років від смерті великого митця пера, д[окто]ра І. Франка. Покійний завіщав цілу свою бібліотеку й архів Науковому т[овариств]у у Львові і тим самим вказав, куди треба присилати пам’ятки по нім. Вважаємо їх національним майном, котре повинно бути збережено не в приватних руках, але в укр[аїнській] культурній інституції. Щоби дати примір, Наукове товариство ім. Шевченка закупило від родини І. Франка домашню обстанову (стіл, бюро, крісло), при якій покійний творив свої наукові, літературні і публіцистичні праці. З часом буде утворена спеціальна кімната ім. Франка, в якій будуть знаходитись його архів, бібліотека і взагалі всі пам’ятки по ньому. Тому Наукове товариство ім. Шевченка відкликується до українського громадянства з проською надсилати до архіву т[овариств]ва листи Франка, спомини про нього, його фотографії, окремі і збірні, рукописи його творів, взагалі всі пам’ятки, що в’яжуться з особою великого письменника. Без систематичної збірки пам’яток, без їх видання не дасться перевести ані огляд життєпису Франка, ані оцінку його творчості. З огляду на те, що товариство задумує в тім році видати книжку в пам’ять Франка, просимо уклінно всіх, що мають в своїм посіданні які-небудь пам’ятки по нім, щоб їх негайно присилати під адресою т[овариств]ва, вул. Чарнецького, ч. 26.

Всі інші крайові й закордонні часописи просимо передрукувати цю оповістку.

За Наукове товариство ім. Шевченка
д[окто]р К. Студинський — голова,
д[окто]р Р. Цегельський — секретар”¹⁰.

Через три роки після цього (1929 р.) певний етап запланованої роботи було закінчено, про що довідуємося з “Хроніки НТШ за роки 1926 — 1930” (ч. 69 — 70, с. 23): “Вкінці треба згадати, що в 1929 р. уладжено при бібліотеці НТШ спеціальний кутик Ів. Франка, де поміщено бібліотеку, архів та інші пам’ятки (меблі й ін[ше]) по пок[ійному] Письменнику”¹¹. До того часу окремо існувала так звана “саля пам’яток по Іванови Франкови” і окремо зберігалася бібліотека й архів письменника. Фактично 1929 року якоюсь мірою здійснилася ідея про зібрання разом і зберігання всього, “що має який-небудь зв’язок з Франком”,

висловлена ще 1925 року в “Старій Україні”. На нашу думку, це механічне, на перший погляд, переміщення всіх пам’яток по І. Франкові в одне приміщення можна вважати важливим етапом в історії фондів музею Івана Франка, матеріальним виявом прагнення тодішніх франкознавців до створення у Львові повноцінного наукового франкознавчого центру.

Певна річ, що після 1929 року фонд І. Франка в НТШ і далі поповнювався, проте конкретнішою інформацією про той період ми поки що не володіємо. Щоправда, 12 червня 1937 року до світлої дирекції бібліотеки НТШ листовно звернувся син І. Франка Петро з таким проханням: “Прошу о ласкавий дозвіл, щоби столяр, який робить шафи в бібліотеці, зробив мені дві полицки на книжки, замість переданих мною 5 полиць враз із бібліотекою Батька, на кошт Бібліотеки, в висоті 50 золотих”¹². Однак у даному листі йдеться про ті речі (стелажі), які було забрано з Франкового дому ще після його смерті (мабуть, 1917 р.) і які сьогодні використовуються в приміщенні відділу Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України на вул. Винниченка, 24.

До 1939 року окремого більшого музею І. Франка відкрити не вдалося. А вже 1940 року, після приходу радянської влади й розформування НТШ, все почало відбуватися за зовсім іншим сценарієм. 8 травня 1940 року Рада Народних комісарів УРСР видає постанову про організацію Державного обласного меморіально-літературного музею Івана Франка і розміщення його в будинку письменника¹³. Це сталося великою мірою завдяки старанням сина І. Франка Петра, тодішнього депутата Верховної Ради УРСР, якого й було призначено першим директором новоствореного музею. Саме він ще в лютому — березні 1940 року започаткував працю над створенням музею, про що залишили свідчення тодішні працівники установи Федір Кулечко та Марія Струтинська. Зокрема, Ф. Кулечко розповів авторові цього дослідження, що “речі [маються на увазі експонати з кімнати-музею І. Франка в НТШ. — *Т. Р.*] з НТШ перевезли [до музею. — *Т. Р.*] весною 1940 року”¹⁴. Безпосередньо керувала цією роботою старший науковий працівник музею М. Струтинська, а Ф. Кулечко допомагав їй. Перевозили речі вантажною машиною. Найімовірніше, що при цьому не склалися ні акт передачі, ні

навіть список речей. НТШ на той час було вже розформовано, і, мабуть, якби Франків фонд тоді не забрали, то він би взагалі пропав. Більш детально й мальовничо, ніж Ф. Кулечко, розповіла про події того часу М. Струтинська у статті “Як ми організували Музей”, яка нині зберігається в рукописному відділі ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Зокрема, авторка пише: “Працювали ми зразу в приватному помешканні директора [йдеться про будинок № 150 на вул. І. Франка, який колись належав Антонієві Увері, а тепер — музеєві. — *Т. Р.*], в кожную вільну хвилину забігаючи до сусіднього Франкового будинку та наглядаючи його ремонт”¹⁵. Трохи нижче М. Струтинська описує ремонт меморіального дому письменника та впорядкування саду й території, даючи нам досить чітке уявлення про роботи, проведені тоді в будинку, та про вигляд території довкола нього: “Ось уже ремонтувано віконні рями, вставлено шибки у вікнах там, де вони бракували. Ось направлено печі. Вставлено дошки у підлогу. Включено світло. виправляють і малюють стіни, і ми всі беремо жваву участь у консультації над колірами.

А одночасно, довкола музейного будинку відновляється під вмілою рукою музейного садівника [з 15 квітня 1940 р. посаду садівника займав Франковський Адам Станіславович. — *Т. Р.*] старий, рукою поета засаджений садок. Зеленіють широкі, орнаментом дрібних бегоній і високих канн бережені травники, знову чітко виступила на фоні білого піску стежки стародавня розета газону з полум’яними пеларгоніями. Навіть старий горіх біля входу в музей, улюблене поетове дерево, що змерзло цієї зими, випускає вниз зелені гони.

А тимчасом у музеї ремонт добіг до кінця, усе вже викінчено, помито, почищено. І ми переходимо працювати в музей”¹⁶.

А далі — безпосередньо про перевезення речей з НТШ: “Тепер праця пливе уже рівним, впорядкованим руслом, хоча щойно тепер технічні заняття не дають нам уповні зайнятись науковими. Треба наглянути звезення в музей частини обладнання поетового кабінету, проектів пам’ятника, бюсту, вінків і лент з похорону та з відкриття пам’ятника, що зберігалися в Науковому Товаристві ім. Шевченка (тепер філіал Академії наук. — *Т. Р.*) і розташувати усе, як слід. Треба перевезти в музей відлив

великих фігур каменярів, копію намогильника, роботи Литвиненка, подбати про гарні постументи під усе”¹⁷.

Ще одним цікавим фрагментом статті М. Струтинської є інформація про книгозбірню Володимира Дорошенка — частину теперішньої фондової збірки: “Врешті приходить цінна бібліотека перводруків з книгозбірні Вол[одимира] Дорошенка, що приміщена за хронологічним порядком у вітринах, має відтворювати у поєднанні кабінеті його творчий шлях”¹⁸.

7 липня 1940 року у львівській газеті “Вільна Україна” з’явилося повідомлення про створення музею І. Франка¹⁹. А незадовго — 10 жовтня 1940 року — відбулося урочисте відкриття установи, про яке в тій же “Вільній Україні” за 11 жовтня 1940 року було сказано: “Вчора в урочистій обстановці відкрито Львівський музей І. Франка. В будинку по вул. Понінського, де останні свої роки жив і працював І. Франко, зібралися представники партійних і громадських організацій міста. Короткою промовою депутат Верховної Ради УРСР Петро Франко оголошує музей відкритим. З схвильованою промовою на відкритті музею виступив депутат Верховної Ради СРСР академік К. Й. Студинський”²⁰.

Про фонди новоствореного музею дає уявлення список експонатів (фонди музею, інв. № 1145 оп), складений на вимогу Народного Комісаріату Освіти і його Управління музеїв (лист № 40 — 112 від 22 жовтня 1940 р.) станом на 1 листопада 1940 р. і надісланий 12 листопада 1940 року до Києва (лист № 218). Оскільки він дуже важливий для теми нашого дослідження, наводимо його повністю:

Дата надходження експонатів	№ п/п	Назва експоната	Інв. №	К-сть
11	1.	Вишиваний обрус.	1	1
”-	2.	Гуцульські чільця.	2-9	8
30.IV.	3.	Гуцульська коробка.	10	1
”-	4.	Гуцульський альбом.	11	1
”-	5.	Гуцульський ніж.	12	1
”-	6.	Гуцульська лінійка.	13	1

-"-	7.	Гуцульські тарілки.	14-16	3
-"-	8.	Види до габлоток.	б/н	12
-"-	9.	Види до габлоток.	б/н	15
-"-	10.	Гуцульська файка.	17	1
-"-	11.	Гуцульські коралі.	18	1
-"-	12.	Гуцульська бранзолета.	19	1
-"-	13.	Види Львова до габлоток.	б/н	7
-"-	14.	Портрет Вомелі [?]	20	1
24.VI.	15.	Девіз пам'ятника Франка (26x18x25).	21	1
-"-	16.	Девіз пам'ятника Франка (57x67x100).	22	1
-"-	17.	Гіпсовий відлив пам'ятника (170x85x170).	23-24	2
29.VI.	18.	Бюст Франка (90x70x45).	25	1
-"-	19.	Альбом на витинки з газет.	26	1
30.VI.	20.	Портрет Франка — Труша.	27	1
7.VII.	21.	Знімки приятелів Франка.	б/н	8
VIII.	22.	Карта подорожей.	28	1
-"-	23.	Стін[на] габлотка (10 карток).	29	1
-"-	24.	Стінна габлотка (14 карток).	30	1
-"-	25.	Стінна габлотка (8 карток).	31	1
-"-	26.	Стінна габлотка (9 карток).	32	1
-"-	27.	Стінна габлотка (10 карток).	33	1
-"-	28.	Стінна габлотка (12 карток).	34	1
14.VIII.	29.	Знімка Тараса Франка в рухан[ці].	б/н	1
-"-	30.	[Знімка] Петра [Франка в руханці].	б/н	1
-"-	31.	[Знімки] рідні [Франка].	б/н	8
-"-	32.	[Знімка] Петра Франка.	б/н	1
20.VIII.	33.	[Знімка]. Франко в захисті.	б/н	1
31.VIII.	34.	Габлота з посмертною маскою — Конопка [?].	35	1
-"-	35.	Конопка — габлота. з радик[альною] бібліо[текою].	36	1
-"-	36.	1 портрет Леніна в рамах.	37	1
-"-	37.	[1 портрет] Сталіна [в рамах].	38	1

-"-	38.	[1 портрет] Леніна без рам.	39	1
23.IX.	39.	Гордійчук вишивка.	40	1
-"-	40.	Дереворит до Мойсея.	41	1
X.	41.	Рама до деревориту Мойсея.	б/н	1
-"-	42.	Бюст Леніна.	42	1
-"-	43.	[Бюст] Сталіна.	43	1
-"-	44.	Криворівня в рамах.	44	1
-"-	45.	Франко в Криворівні — в рамах.	45	1
-"-	46.	Образ 25 л[ітнього] ювілею в рам[ах] з 1898 р.	46	1
-"-	47.	Відбитка рукописів Франка до н[омерів] інв[ентарних] 52 і 119-122-123.	б/н	37
9.X.	48.	Побільшені знімки Франка.	б/н	5
-"-	49.	Побільшені листи Франка до н[омерів] інв[ентарних] 52, 119-122-123.	б/н	4
-"-	50.	Знімки особистих документів, свідоцтва, метрика.	б/н	8
-"-	51.	Свідоцтва, метрика до н[омера] інв[ентарного] 52.	б/н	1
-"-	52.	Фото Франка — молодий.	47	1
-"-	53.	[Фото Франка] на катафальку.	48	1
22.X.	54.	Альбоми на витинки з газет.	49-51	3
30.X.	55.	Конопка — габльотка з особистими документами Франка в кімнаті н[омер] 2.	52	1
-"-	56.	Литвиненко. Барельєф Франка.	53	1
-"-	57.	Бібліотечна поличка з політ[ич- ною] бібліо[текою]. [Олівцем:] в деPOSITІ від рідні Фр[анка].	54	1
-"-	58.	Молоти.	55	2
-"-	59.	Погруддя Івана Франка.	56	1
-"-	60.	Лозунги.	57	3
-"-	61.	Бібліотечна шафа твор[ів] І. Франка.	58	1
-"-	62.	[Бібліотечна шафа творів І. Франка].	59	1

-''-	63.	Фотель Івана Франка.	60	1
-''-	64.	Бюрко [Івана Франка].	61	1
-''-	65.	Портфель [Івана Франка]. [Олівцем:] дарований студ[ент- ською] молодцю на 25 л[ітній] ювілей.	62	1
-''-	66.	Каламар [Івана Франка].	63	1
-''-	67.	Бібуляр [Івана Франка].	64	1
-''-	68.	Портрет-літограф[ія] Франка.	65	1
-''-	69.	Образ — види — Труша.	66	1
-''-	70.	[Образ — види — Труша].	67	1
-''-	71.	[Образ — види — Труша].	68	1
-''-	72.	[Образ — види — Труша].	69	1
-''-	73.	[Образ — види — Труша].	70	1
-''-	74.	[Образ — види — Труша].	71	1
-''-	75.	Невідома жінка. [Олівцем:] Портрет.	72	1
-''-	76.	Фото дому, Понінського, 4.	73	1
-''-	77.	[Фото дому,] де жив Фр[анко] 1870–1880.	74	1
-''-	78.	[Фото дому, де жив Франко у] 1895–1902 [роках].	75	1
-''-	79.	Радикальна бібліо[тека] в габл[оті] н[омер] 36.	76	1
-''-	80.	Знімки Франка і тов[аришів] радикалів.	77	9
-''-	81.	[Знімка Франка] серед студентів.	78	1
-''-	82.	[Знімка Франка] в редакції Кур'єра.	79	1
-''-	83.	[Знімка] Каспровича.	80	1
-''-	84.	[Знімка] Крушельницької.	81	1
-''-	85.	[Знімка] Овчарського.	82	1
-''-	86.	[Знімки] приятелів і знайомих. [Олівцем:] частина з альбому.	83	42
-''-	87.	Рибацька сітка велика.	84	1
-''-	88.	[Рибацька сітка] мала.	85	1
-''-	89.	Фляшочки з мотилями.	86	3
-''-	90.	[Фляшочка з] засушеним вужем.	87	1

-"-	91.	Образи риб з кімнати Франка.	88-91	4
-"-	92.	Канапа з кімнати Франка.	92	1
-"-	93.	Лавровий вінець, дар Сокола.	93	1
-"-	94.	[Вінок — дарунок] студентів на ювіл[ей] в 1913 р.	94	1
-"-	95.	Портрет І. Франка, літогр[афія].	95	1
-"-	96.	[Портрет І. Франка] менший, [літографія].	96	1
-"-	97.	[Портрет І. Франка, літографія].	97	1
-"-	98.	[Портрет І. Франка] в танці, [літографія].	98	1
-"-	99.	Знімка серед студентів 1913.	99	1
-"-	100.	[Знімка Франка] в Чернівцях.	100	1
-"-	101.	[Знімка Франка] в групі курсу укр[аїнської] мови.	101	1
-"-	102.	Проект пам'ятника Франка — Литвиненка.	102	1
-"-	103.	[Портрет пам'ятника —] "Мойсей".	103	1
-"-	104.	Ріг обильности.	104	1
-"-	105.	Проект пам'ятника з каменя.	105	1
-"-	106.	[Проект пам'ятника з каменя.]	106	1
-"-	107.	[Проект пам'ятника з] плястеліни.	107	1
-"-	108.	[Проект пам'ятника] різаний з дерева.	108	1
-"-	109.	Лавровий вінець на похорон від УСС.	109	1
-"-	110.	[Вінок,] Яворів.	110	1
-"-	111.	[Вінок] з Борислава.	111	1
-"-	112.	Чаша з землею з Нагуєвич, 1933.	112	1
-"-	113.	Посмертна маска в габлотці н[омер] 35.	113	1
-"-	114.	Клепсидра Н. Т. Ш.	114	1
-"-	115.	Знімки з похорону.	115-118	4
-"-	116.	Стояча габлота з рукописами Франка. [Олівцем:] фотокопії листів.	119	1
-"-	117.	[Стояча габлота —] твори Франка.	120	1

-”-	118.	[Стояча габлота] з рукописами Франка.	121	1
-”-	119.	[Стояча габлота з рукописами Франка].	122	1
-”-	120.	[Стояча габлота —] твори Франка.	123	1
-”-	121.	[Стояча габлота —] преса про Франка.	124	1
-”-	122.	[Стояча габлота —] муз[ичні] твори Франка.	125	1
-”-	123.	Вінець від колек[тиву] теат[ру] І. Франка.	126	1
-”-	124.	[Вінок від] клубу письменників.	127	1
-”-	125.	[Вінок від] філіалу Академії Наук.	128	1
-”-	126.	Гуцульські дзьобеньки, дар.	129-130	2

Отже, станом на 1 листопада 1940 року фонди музею нараховували 294 одиниці зберігання. На жаль, список складено досить недбало. Неточні назви експонатів, відсутність їх описів часто не дають змоги встановити, які це саме предмети. Певні групи експонатів названо загальною, без попереднього розшифрування. До переліку експонатів включено деякі речі, які не мають музейної цінності, як-от копії фотографій та рукописів, альбоми на витинки тощо. Однак на загальний список дає уявлення про тодішні фонди та історію їхнього формування. Зокрема, біля кожного предмета зазначено час його надходження у фонди. Як довідуємося, перші речі (9 од. зб.) надійшли ще в лютому 1940 р. (до речі, перший наказ музею було підписано 26 січня 1940 р., тобто установа почала працювати ще до її урочистого відкриття в жовтні 1940 р.), наступні (45 од. зб.) — у квітні, ще 7 од. зб. — у червні, 8 од. зб. — у липні, 24 од. зб. — в серпні, 2 од. зб. — у вересні і найбільше (199 од. зб.) — у жовтні. Тільки частину цих предметів можна нині точно ідентифікувати, зіставивши з тими, які зберігаються у фондах сьогодні. Це насамперед меморіальні речі І. Франка: фотель (тепер фігурує в інвентарних книгах як крісло); бюро; портфель (тепер — папка), подарований І. Франкові студентами 1898 р.; каламар; бібуляр (тепер — прес-пап'є).

Крім того, до таких експонатів належить фотографія Івана Франка серед працівників редакції газети “Kurjer Lwowski”, фото Я. Каспровича, С. Крушельницької, Б. Овчарського, барельєф І. Франка роботи С. Литвиненка, велика рибацька сітка, чотири таблиці з малюнками риб, канапа І. Франка, вінки, покладені на могилу І. Франка в різні роки, ріг достатку, який подарувала письменникові С. Крушельницька 1898 р., чаша з землею з Нагуєвичів (1933 р.), посмертна маска І. Франка та деякі інші. Однак більшу частину експонатів ідентифікувати дещо складніше або й зовсім неможливо через недосконалі описи й змінення інвентарних номерів у пізніший час. Нема сумніву в тому, що деякі речі (з-поміж зазначених у списку) до сьогодні не збереглися. Їх було втрачено, і в інвентарні книги пізнішого часу (після війни) вони не ввійшли. Це такі експонати, як Франкові пляшечки з “мотилями” (комахами), яких було три, а нині є одна, вісім гуцульських чілець, гуцульська коробка (очевидно, касетка), гуцульський альбом, гуцульська лінійка, гуцульська файка, гуцульські коралі, гуцульська бранзолета, карта подорожей І. Франка, мала рибацька сітка (до речі, її зафіксовано на одній з фотографій кімнати-музею І. Франка в НТШ, яка зберігається нині у фондах музею). Частину речей, які станом на 1 листопада 1940 року зберігалися у фондах музею, не було обліковано, і вони в списку не мають інвентарних номерів. Усього їх — 110. Оскільки в даній праці розглянуто історію фондів музею лише за 1916–1942 роки, то поки що список 1940 року більш детально не зіставлявся з записами у післявоєнних та сучасних (післявоєнні фондові книги пізніше за дозволом Міністерства культури було переписано) фондових книгах. Без сумніву, така робота дозволить докладніше проаналізувати список експонатів 1940 року і виявити долю більшості предметів, вказаних у ньому.

Цікавим документом, який стосується формування фондів музею 1940 року, є записка, додана до звіту про роботу музею за 1940 рік, що зберігається в архіві музею. Вона має назву “Новий цінний прибуток в Музеї Івана Франка” і в ній йдеться про портрет І. Франка роботи художника Захара Павлуха, який і сьогодні зберігається у фондах музею: “Колекція портретів в Музеї Ів. Франка у Львові збагатилася на днях [портрет привезли до музею 28 груд-

ня 1940 р. — *Т. Р.*] новим придбанням. Йде тут мова про портрет поета роботи Захара Павлюха, близького Франкового знайомого. Він зберігався у дочки З. Павлюха Ольги Гузарової у Чернівцях: відтіля його привезло вчора двоє наукових робітників, відряджених для відшуків слідів перебування Ів. Франка на Буковині.

Портрет, що віддає постать І. Франка в увесь ріст, виконаний гарно пастеллю. Він представляє поета у силі віку в роках, коли він робив докторат у Відні в 1892–1894 рр. і там між іншими зустрічався з автором портрета”²¹.

З 1940–1941 років функціонування музею зберігся ще один важливий документ — “Інвентар музейного архіву в музеї І. Франка” (архів музею), складений у квітні — травні 1941 р. (перша дата надходження речей — 15 квітня, остання — 17 травня). У ньому зафіксовано 191 одиницю зберігання. Цікаво, що значну частину цих речей пізніше було переведено у фонди й обліковано в інвентарних книгах, оскільки вони дійсно мають музейну вартість і безпосередньо стосуються Івана Франка, як-от оголошення про смерть письменника, тексти (машинописи і рукописи) деяких виступів і статей П. Франка, спогади І. Труша про І. Франка, рукопис статті О. Франко “І. Франко і антикварні” та ін. Це, найбільш імовірно, зробили вже після війни. Дуже цікавими в цьому списку є записи в графі “Від кого набуто” про джерела нових надходжень у фонди 1941 року. Зокрема, 46 речей було зібрано під час сьомої студентської експедиції “в часі 2–12 квітня 1941 р. з рамени Музея І. Франка до Дрогобича, Нагуєвич, Ясениці-Сільної, Бачі та Борислава”, у склад якої входили Петро Шуліка, Богдан Беднарський, Степан Климчук та Іван Вовденко. Інші предмети придбано від Оксани Перепелиці з Тернопільщини, Мар’яна Колодія, Володимира Дорошенка, Петра Франка та Петра Карманського.

Під 14-ю позицією в “Інвентарі” записано “наконечник прапора з мосяжної бляхи плоский, острокінчастий, з одної сторони — герб Галицький [лев. — *Т. Р.*], з другої — Сх. Український [архангел Михаїл. — *Т. Р.*], довжина — 31 см, ширина — 14 см”, привезений з Нагуєвичів. Історія цього експоната надзвичайно цікава. В післявоєнні роки музейні працівники вже не знали, що це за річ та звідки вона походить. Було навіть складено акт на спи-

сання, у який увійшов і вищезгаданий наконечник. Однак, на щастя, справу не довели до кінця і речі не списали. Пізніше наконечник зберігався разом з іншими необлікованими речами, і тільки в наш час у вищезгаданому “Інвентарі музейного архіву в музеї І. Франка” вдалося виявити цей запис. Таким чином, фактично відбулося друге народження експоната, і то дуже цікавого, який має не тільки історично-мистецьку, але якоюсь мірою і меморіальну вартість, адже походить з Нагуєвичів.

Зазвичай кажемо, що 1941 року роботу музею перервала війна, коли, зокрема, після примусової евакуації зник перший директор установи Петро Франко. Однак дозволимо собі висловити тут, може, дещо несподіване, але, як нам здається, небезпідставне твердження: музей не переставав працювати з початком війни. Як установа він існував дещо довше, принаймні до кінця квітня 1942 року. Про це свідчать акти про проведену тоді інвентаризацію музейних експонатів, які на той час зберігалися вже не в музеї І. Франка, а в Національному музеї і в колишньому приміщенні бібліотеки НТШ (тепер — вул. Винниченка, 24). Припускаємо, що ці акти було складено відразу після перевезення експонатів з музею І. Франка у вищезгадані установи, тобто документи фактично можна вважати актами передачі експонатів музею І. Франка на тимчасове зберігання в Національний музей та колишню бібліотеку НТШ. Отож, на цих документах, по-перше, стоїть підпис тодішнього керівника (або, як сказано в одному з актів, комісара) музею Ольги Франко, дружини Петра Франка, а по-друге, на одному з них, крім підпису, є відбиток дуже цікавої печатки — печатки музею І. Франка часів німецької окупації, на якій назву музею зазначено німецькою (зверху) та українською (знизу) мовами. Тобто ще у квітні музей мав (принаймні формально) керівника і навіть печатку, а отже як установа ще існував і діяв.

Найперше 22 квітня 1942 року було складено акт під назвою “Інвентаризація річей Музею Івана Франка, які знаходяться в Українським Національним Музею у Львові”. Наводимо його повністю:

1. Бюрко Івана Франка, на три шуфляди і дві шафки.
2. Деревляний фотель Івана Франка.

3. Бюрко Вислоуха на п'ять шуфляд з різбленими ногами і прикрасами.
4. Столик розкладний з вишневим сукном (картовий).
5. Ріг в бронзовій оправі, дарунок співачки Сальомеї Крушельницької.
6. 2 темні широкі габлоти зі шклом.
7. Шафка зі шклом, з двох частин, темний байц.
8. Портрет Івана Франка роб[оти] Захара Павлуха, привезений з Черновець.
9. Габлота широка, ясна з ошкленою надбудівкою.
10. 3 вузькі ясні габлоти з шуфлями.
11. Вінець від Яворівщини, привезений на відкриття пам'ятника.
12. Вінець від робітників Бориславщини, привезений на відкриття пам'ятника.
13. Вінець з терня і дроту — привезений на похорон.
14. Проект пам'ятника — роб[оти] І. Труша — з плястеліни.
15. Погруддя Івана Франка, роб[оти] Литвиненка на відкриття пам'ятника.
16. Макет батьківської хати Івана Франка (зі садом і обійстям).
17. Макет ліска з грибами.
18. 2 габлоти ясні — зі шклом.
19. Терновий вінок (з похорону Івана Франка) з лентою.
20. 16 лент з похорону Івана Франка і з відкриття пам'ятника.
21. “Каменярі” з гіпсу, проект пам'ятника.
22. Погруддя Івана Франка.
23. 3 гіпсові проекти пам'ятника Каменярі — 2 роб[оти] Литвиненка, а 1 — Коверка.
24. 5 гіпсових проектів пам'ятника.
25. 2 дерев'яні молоти.
26. Верх з прапору з львом і Михаїлом — привезений з Нагуєвич.
27. Нафтова лампа бориславських робітників.
28. Клепало (з числом 52).
29. Бібуляр Івана Франка.
30. Литий, залізний каламар зі шкляними чорнильницями.
31. Мармуровий притискач.
32. Дерев'яна скринка з 4 переділками — на листи.
33. Сіти до ловлення риб, які Іван Франко власноручно сплів.

Львів, 22 квітня 1942 р.

Директор Українського
Національного Музею
др. І. Свенціцький

Комісар Музею
Івана Франка
Ольга Франко²².

Отож, у квітні 1942 року в Національний музей у Львові було передано всього 60 одиниць зберігання, з-поміж них — 11 меморіальних речей.

Другий інвентаризаційний акт²³ було складено у Львові 29 квітня 1942 року. Його назву написано німецькою мовою: “Die Sache von Museum das Iwan Franko, welche befinden sich in der Staatsbibliothek, abteibung III., Lemberg, Distriktstr. 24” (речі Музею Івана Франка, які містяться в третьому відділі державної бібліотеки, Львів, Дістріктштрассе, 24). Сам список — українською мовою польськими літерами. У ньому є такі підрозділи: 1) “Знімки” (хоча сюди увійшли й деякі твори образотворчого мистецтва та інші речі) — понад 150 одиниць зберігання (точну кількість назвати неможливо, бо один з пунктів — це “Франкові знімки і його знайомих”, а інший — “Кліші з Музею Івана Франка”: без зазначення кількості названих предметів); 2) “Знімки з музейного архіву (тут перераховуються і деякі документи, але, можливо, то були фотокопії) — близько 20 одиниць зберігання; 3) “Бібліотека” (крім книжок, сюди увійшли й деякі інші речі, зокрема бібліотечні шафи, габлоти, а також такі особисті речі І. Франка: годинник, папка з монограмою, ніж для розрізання паперу і ручка) — понад 1830 одиниць зберігання. Цей, останній, підрозділ акта у свою чергу поділяється на такі пункти: 1) твори І. Франка — 377 книжок; 2) твори про І. Франка — 144 книжки; 3) переклади І. Франка з чужих мов — 16 книжок; 4) твори інших письменників — 468 книжок; 5) депозит Федорцева — 814 книжок; 6) архів музею І. Франка; 7) 3 бібліотечні шафи — 2 малі і 1 велика; 8) 2 килимки (закреслено і чорнилом написано: “відібрала п. Ф[ранко]ва”); 9) 2 малі стоячі габльоти; 10) годинник І. Франка; 11) течка з монограмом “І. Ф.”; 12) розтинач; 13) ручка з пером. Отож, усього список нараховує понад 2000 одиниць зберігання. Підписали його “Verwalter Museums O. Franko” (керівник музею Ольга Франко) і “Verwalter Staatsbibliothek Dr. Der-

katschewa” (керівник державної бібліотеки доктор Деркачева), тобто добре відома сьогодні дослідниця Франкового архіву Марія Деркач. Затверджено акт печаткою музею І. Франка з написами німецькою (“Literarische Memorials museum Iwan Franko in Lemberg”) та українською (“Літературно-меморіальний музей Івана Франка у Львові”) мовами. Про цю печатку вже йшлося вище.

Таким чином, у квітні 1942 року більшу частину експонатів музею І. Франка було передано у колишню бібліотеку НТШ (тепер — відділ Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України на вул. Винниченка, 24). Це здебільшого були фотографії, книжки й документи, а також чотири невеликі за розміром особисті речі І. Франка. Набагато меншу кількість експонатів, проте в основному більших за розміром і важчих (зокрема меблі, скульптуру, проекти надмогильного пам’ятника), було передано в Національний музей, від якого до музею І. Франка значно ближче, ніж від колишньої бібліотеки НТШ. Серед них — 11 меморіальних речей.

Якщо зіставити список меморіальних речей, поданий у листі Тараса Франка до Відділу НТШ 1923 р., зі списком 1940 р. і актами 1942 р., то побачимо, що дуже мало їх послідовно переходили з документа в документ. Наприклад, таких предметів, які записані і в листі Т. Франка, і в списку 1940 р., і в одному з актів 1942 р., є тільки 5. Ручка ж Івана Франка після того, як про неї написав Т. Франко, з’являється тільки в акті 1942 р. Деякі меморіальні речі вперше зафіксовано або тільки в списку 1940 р., або лише в одному з актів 1942 р., як-от папку (“портфель”), подаровану І. Франкові студентами 1898 р., риг достатку — подарунок С. Крушельницької, рибацькі сітки, годинник та ін., тобто їх було придбано або після 1923 р., або (інші) після 1 листопада 1940 р.

Узагальнюючи, підкреслимо, що з тих меморіальних речей, які згадуються в проаналізованих документах, нічого не відомо нам про: 1) диван без опертя (лист Т. Франка); 2) дві пляшечки з заспиртованими комахами (список 1940 р.); 3) одну таблицю з зображеннями риб (лист Т. Франка); 4) малу рибацьку сітку (список 1940 р.); 5) мармурове прес-пап’є (лист Т. Франка). Ці речі, очевидно, пропали, або ж у документи закралися помилки,

наприклад, щодо кількості пляшечок з комахами, таблиць із зображеннями риб. Диван без опертя, натомість, могли не закупити в родини Франків.

Зрозуміло, що деякі меморіальні речі могли потрапити до музею після 1 листопада 1940 р., тобто після складання списку (через те їх і нема в списку), а інші після квітня 1942 р. переходили вдова чи то в родини Франків, чи в когось іншого з-поміж довірених осіб (тому цих предметів нема в актах 1942 р.). Таке вже практикувалося. Під час Першої світової війни, наприклад, Карло Бандрівський зберігав у себе вдова протягом російської окупації Львова деякі речі з Франкового дому²⁴. Однак для нас сьогодні важливо те, що майже всі меморіальні речі збереглися і потрапили до музею І. Франка.

Процес формування Франкового фонду протягом 1916–1942 років можна умовно поділити на кілька етапів: 1) 1916–1922 роки — переміщення згідно з заповітом І. Франка його бібліотеки й архіву в приміщення НТШ, зберігання та вивчення їх там (ці речі, однак, у майбутньому не стали частиною фондової збірки); 2) 1923–1929 роки — закуплення в родини Франків перших меморіальних речей письменника та формування довкола них, а також довкола бібліотеки й архіву більшого за обсягом фонду в НТШ, яке закінчилося (1929 р.) переміщенням усієї Франкової збірки в одну кімнату, тобто створенням кімнати-музею І. Франка в НТШ; 3) 1930–1939 роки — подальше поповнення фондової збірки кімнати-музею І. Франка; 4) 1940–1941 роки — перевезення Франкового фонду в будинок письменника, де пізніше відкрився музей І. Франка, зростання збірки в цей період, зберігання і вивчення її в музеї; 5) 1942 — до часу повернення фонду в будинок І. Франка після війни — передача експонатів з музею І. Франка в Національний музей у Львові і в приміщення колишньої бібліотеки НТШ та зберігання їх там. Ці етапи стали продовженням того чину, процесу, який започаткував сам І. Франко своїм заповітом, а також втіленням дещо пізніше народженої ідеї про створення всеохоплюючого Франкового фонду й відкриття в перспективі на його основі окремого музею І. Франка. Знаковими фігурами цього процесу були такі визначні діячі культури, як П. Франко, В. Дорошенко, К. Студинський, І. Свен-

МЕМОРІАЛЬНІ РЕЧІ* І. ФРАНКА В ДОКУМЕНТАХ 1923, 1940 І 1942 РОКІВ

№ п/п	Лист Т.Франка, 1923 р.	Список експонатів музею І.Франка у Львові, станом на 1 листопада 1940 р.	Інвентаризаційний акт, 22 квітня 1942 р.	Інвентаризаційний акт, 29 квітня 1942 р.
1.	Круглий стіл розсувний.	—	—	—
2.	Бюрко.	Бюрко Івана Франка.	Бюрко Івана Франка, на три шуфляди і дві шафки.	—
3.	Каламар.	Каламар Івана Франка.	Литий, залізний каламар зі шкляними чорнильницями.	—
4.	Ручка.	—	—	Ручка з пером.
5.	Витискач з бібулою.	Бібуляр Івана Франка.	Бібуляр Івана Франка.	—
6.	Канапа одна, чорною цератою покрита.	Канапа з кімнати Франка.	—	—
7.	Диван без опертя.	—	—	—

8.	Фотель деревляний.	Фотель Івана Франка.	Деревляний фотель Івана Франка.	—
9.	Деревляна касета на папери.	—	Деревляна скринка з 4 переділками — на листи.	—
10.	Мармурове преспапіє.	—	Мармуровий притискач [?].	—
11.	П'ять образів з рибами.	Образи риб з кімнати Франка (4 од.зб.).	—	—
12.	4 образи в золо- чених рамах, з них 2 оливні (пензля артиста І.Труша).	6 образів — видів Труша. [Серед них, очевидно, і меморіальні. — <i>T.P.</i>].	—	Могила (пейзаж). [Можливо, мається на увазі мініатюр- ний пейзаж І.Тру- ша «Могила Т.Шев- ченка. — <i>T.P.</i>].
13.	Одна або дві шафи на книжки.	Шафи в документах 1940–1942 рр. фігу- рують, але не знаємо, чи йдеться саме про меморіальні шафи.	—	—

14.	—	Портфель Івана Франка, дарований студентською молоддю на 25 літній ювілей.	—	Течка з монографом «І.Ф.».
15.	—	Невідома жінка. Портрет. [Очевидно, йдеться про роботу М. Рейзнера. — <i>T.P.</i>].	—	Портрет дівчини (з Франкового кабінету).
16.	—	Рибацька сітка велика і рибацька сітка мала.	Сіти до ловлення риб, які Іван Франко спілів власноручно.	—
17.	—	Фляшочки з мотиллями (3 од.зб.) і фляшочка з засушеним вужем (1 од.зб.).	—	—
18.	—	Лавровий вінець, дар Сокола.	—	—
19.	—	Вінок — дарунок студентів на ювілей в 1913 р.	—	—

20.	—	Ріг обильності.	Ріг в бронзовій оправі, дарунок співачки Сальомеї Крушельницької.	—
21.	—	—	Бюрко Вислоуха на пять шувальд з різбле- ними ногами і при- кра-сами. [У нинішніх фондах це бюрко зачислено до групи меморіальних речей, оскільки І.Франко працював у редакції газети «Kurjer Lwowski». — T.P.].	—
22.	—	—	—	Розтинач.
23.	—	—	—	Годинник і.Франка.
24.	—	—	Столик розкладний з вишневим сукном (картовий).	—

* Фотографії та книжки в таблицю не включені. Здебільшого ці експонати в списках зазначено узагальнено, наприклад: "Знімки приятелів і знайомих", "Твори Івана Франка" тощо. Меморіальність тих фотографій, які подано в списках попередметно, буде встановлюватися в процесі подальшого дослідження історії фондів музею.

ціцький, М. Деркач та ін. Завдяки зусиллям цих людей та багатьох інших ентузіастів-франкознавців було не тільки зібрано досить значний за обсягом і дуже цінний за своєю меморіальною, науковою і культурно-мистецькою вартістю фонд, а й врятовано його від знищення в часи російської і німецької окупацій. Згодом результати цієї роботи стали фундаментом подальшої діяльності й розвитку музею та його фондів, що спричинилося до перетворення установи на вагомий, єдиний такого типу в Україні та світі центр накопичення, зберігання й вивчення франкознавчих матеріалів.

1. Іван Франко. Документи і матеріали. 1856 — 1965 / Упорядники: І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький. — Київ: Наукова думка, 1966. — С. 312.
2. Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). — Львів: Світ, 1998. — С. 617.
3. Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–1930. — Ч. 69–70. — Львів, 1930. — С. 7.
4. Центральний державний історичний архів (далі — ЦДІА) України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 349, арк. 1.
5. Там само.
6. Сімович В. Іван Франко. Його життя і діяльність. — Львів, 1936. — С. 56.
7. Без підпису. Кімната Івана Франка // Стара Україна. Часопис історії і культури. — 1924. — № 12. — С. 5.
8. Там само.
9. Без підпису. Перед 10-тими роковинами смерті І. Франка. (Дезідерати) // Стара Україна. Часопис історії і культури. — 1925. — № 6. — С. 113–114.
10. Іван Франко. Документи і матеріали... — С. 344.
11. Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–1930. — Ч. 69–70... — С. 23.
12. ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 349, арк. 6.
13. Іван Франко. Документи і матеріали... — С. 388.
14. Кулечко Ф. Спогади про роботу в музеї І. Франка у Львові у 1940–1941 роках / Записав Т. Різун. — Львів, 1992. — Рукопис.
15. Струтинська М. Як ми організували Музей // Львівська наукова бібліотека (далі — ЛНБ) ім. В. Стефаника НАН України. — Відділ рукописів. — Ф. 192 “Музей І. Франка”, спр. 31, арк. 37.

16. Там само.
17. Там само.
18. Там само. — Арк. 37 — 38.
19. Іван Франко. Документи і матеріали... — С. 394.
20. Там само. — С. 395.
21. Архів Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. — Оп. 1, спр. 4, арк. 2.
22. ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. — Відділ рукописів. — Ф. 192 "Музей І. Франка", спр. 5.
23. Там само.
24. Про це пише Ярослав Мельник у книжці "З останнього десятиліття Івана Франка" (Львів, 1999. — С. 76), посилаючись на: Бандрівська О. Те, що бачила на власні очі і що запам'ятала з оповідань мого батька Карла Бандрівського // Львівський музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької. Рукопис. Автограф.

Зиновія СТЕЦЬ

ДО ІСТОРІЇ НАПИСАННЯ І ЗНИК- НЕННЯ ПОРТРЕТА ІВАНА ФРАНКА РОБОТИ ХУДОЖНИКА ЮЛАНА ПАНЬКЕВИЧА

Одним із художників, хто малював прижиттєві портрети Івана Франка, був Юліан Панькевич (1863–1933).

Перша зустріч художника з Іваном Франком відбулася під час подорожі по Тернопілля: “Вперше стрінувся з Франком, — згадує він, — в час студентської мандрівки Тернопіль — Чернівці в 1884 або 1885 році. Вдруге в 1889 році я зайшов в домівку Франка у Львові за його творами, де застав М. Павлика. Одна чи дві кімнати (не тямлю вже певно) і кузня, — здається десь то в околиці вул. Зиблікевича. Мешкання засипане було безліччю книжок — творами Франка, Павлика, Драгоманова” (Лист до В. Гнатюка. Архів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, № 434, п. 9).

Як стверджував сам художник, це знайомство мало вирішальний вплив на формування його світогляду й естетичних поглядів.

“Заслугою творів Франка зглядом мене, — писав Ю. Панькевич, — було се, що справді сей великий “каменярь” розбив сю пансько-консервативну скалу мертвої традиції, в яку поставили мене обставини, і в якій мені було тісно” (Ж. “Рогатинець”. — Рогатин, 1924, № 5–6, с. 114–115).

Особливо міцні дружні взаємини встановилися між Ю. Панькевичем та І. Франком у 1900-х роках. Крім спільної роботи в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка та “Товаристві прихильників української літератури, науки та штуки”, їх зв’язувала щира симпатія. Письменник відвідував Ю. Панькевича у

шпиталі, підтримував матеріально, хоч і самому було непереливки. Він допоміг художникові отримати замовлення на переклад “Пригод Тома Сойєра” Марка Твена і надрукував його у “Літературно-науковому вістнику”. Ю. Панькевичу Іван Франко довірив ілюстрування антології української лірики “Акорди” (1903 р.). Він спричинився й до того, щоб НТШ виділило кошти на поїздку Панькевича до Києва, де він плідно попрацював як художник, мав змогу побачити оригінальні автопортрети Т. Шевченка і його фотографії, робити з них копії. Вже у 1904 році образ Т. Шевченка знайшов своє втілення в кількох невеликих портретах, виконаних пастеллю.

Приблизно тоді ж, 1904 року, Юліан Панькевич намалював перший із портретів Івана Франка, на якому зобразив його за письмовим столом у робочій кімнаті.

У спогадах, написаних 1924 року і опублікованих цього ж року в журналі “Рогатинець” (№ 5–6), який виходив у м. Рогатині, Ю. Панькевич писав: “Востаннє зійшовся я ближче з Франком у році 1900 і пізніше. Потім поручив мені змалювати його портрет. За цілий цей час закріплював я незвичайну скромність, невибагливість його способу життя (тоді мешкав уже Франко в своєму власному домі на вул. Понінського)”.

Звичайно, можна сумніватися, чи Іван Франко просив художника намалювати його портрет. Радше погодимося зі спогадами Ю. Панькевича, що їх переповів М. Керницький, який дружив з художником під час свого вчителювання у Рогатині в 1920–1923 роках. Він пише: “Не раз Ю. Панькевич просив у І. Франка написати його портрет. Але поет завжди збував ці прохання жартами, а нарешті заявив рішуче, що він не пан, щоб давав себе малювати”. (Жовтень, 1962, № 8, с. 132). І все ж портрет був намальований і намальований таки з натури.

“Батько не хотів позувати, — згадував син письменника Тарас Франко, — пожалував часу. Художник примістив свій мольберт біля письмового стола батька і так малював його під час напруженої умової праці, коли очі дивились униз. Вийшло напрочуд гарно” (Т. Франко. Про батька. Київ, 1956, с. 145).

У літературі цей портрет чомусь відносять до 1910 року. Хоч насправді в 1910 році, як відомо, Франко був уже тяжко хворий,

з покрученими хворобою руками і навряд чи міг сидіти за столом і “напружено умово працювати”.

Портрет не зберігся, а уявлення про нього дає невеличка фотографія, зроблена в кабінеті письменника в день його похорону, та короткий опис у спогадах акад. М. Возняка: “Спить спокійно. Від вісьмох літ — се перший спокійний сон... В головах прегарний портрет роботи Панькевича. Іван Франко в силі віку за письмовим столом. Гарне лице поета неначе дивиться з стіни на себе самого в домовині та на все, що діється кругом” (М. Возняк. Пам’яті Івана Франка. (Опис життя, діяльності й похорону). Відень, 1916, с. 52).

А далі починається цілком детективна історія, пов’язана з цим портретом.

Доля його невідома: можливо, він згорів у полум’ї Другої світової війни, а може, висить у чийсь кімнаті просто як портрет українського письменника.

Знаємо, що в 30-х роках портрет вивезли зі Львова. У 1931 році син Івана Франка Петро, хімік за освітою, підписав контракт з урядом Радянської України і на правах іноземного спеціаліста разом з родиною виїхав до Харкова, де до 1936 року працював у Науково-дослідному інституті хімічної та молочної продукції.

У Харкові Петро підготував до друку кольоровий плакат “Іван Франко”, на якому мав бути портрет письменника, його фотографії і пояснювальний текст. До видавництва “Мистецтво” Петро Іванович надіслав непубліковані фотографії батька і два кольорових портрети для репродукування одного з них на плакаті.

Копій ні з фотографій, ні з портрета не було зроблено. 20 липня 1936 року родина П. Франка виїхала у відпустку до Львова, де й залишилась, бо на повернення радянське консульство не дало візи. Це врятувало його сім’ю від сумної долі тисяч галичан, котрі 1937 року проживали на Великій Україні.

У Львові Петро Франко робить спроби повернути особисті речі, бібліотеку та архіви, які залишились у Харкові, а також за всяку ціну портрети і фотографії батька, оскільки видавництво “Мистецтво” плаката не видало і видавати не збирало-

ся. Офіційної угоди між видавництвом та Петром Франком не було.

Починається багаторічна тяганина, що полишила у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка чимало листів. Петро Франко звертається до видавництва “Мистецтво”, до Ради Міністрів України, до дирекції інституту, де працював, до Міністерства закордонних справ Польщі у Харкові, консульства України у Львові та до інших організацій, які, на його думку, змогли б допомогти повернути фотографії та портрети.

У листі до дирекції Інституту хімічної та молочної продукції П. Франко розповідає історію плаката: “Видавництво “Мистецтво” мало 1933 року видати плакат “Іван Франко”. Я доставив замовлений рукопис та всі інші матеріали (фотографії, головню оригінальні, ніде досі не публіковані, портрети Івана Франка). Видавництво рішало, чи видавати, чи ні. Остаточного рішення не видавати. Коли мало звернути мені матеріали — показалося, що по вині директора (т. Грудини) пропав найцінніший портрет Івана Франка. Цей портрет оцінений в 10 тис. крб.” (Архів Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. Оп. 1, спр. 7. Далі — цитування за цією справою). Ця сума була названа в листі від 23.08.1937 року. В інших листах портрет оцінюється різними сумами: то П. Франко вимагає відшкодування 10 тис. крб. за весь матеріал, то тільки за великий портрет 10 тис. крб., а за малий — 400 крб. і 200 крб. за весь інший матеріал. У листі від 9 листопада 1936 року до Всеукраїнського виконкому солдатських, робітничих і селянських депутатів він, наприклад, стверджує, що “портрет Івана Франка, олією на полотні мальований, оцінено в Харкові приблизно в 5 тис. крб.”. Тому польське консульство у Києві, куди П. Франко неодноразово звертався, просить його подати документи, на підставі чого він вимагає певну суму за портрети і за залишені речі, щоб допомогти йому.

В листі до видавництва П. Франко пише: “Як мене офіційно повідомив консул СРСР у Львові, на основі рішення уряду УРСР Ви обов’язані негайно передати в ощадкасу в Харкові (пл. Тевелева) на мій рахунок належну суму за великий портрет Івана Франка, що пропав по Вашій вині. Сума установлена

10 тис. крб. Одночасно передайте в польський консулат у Харкові всі прочі матеріали в зв'язку з приготуванням до друку афіші "Іван Франко" — фотографії та малий портрет. Текст залишіть у себе".

Звичайно, що на ті вказівки П. Франка ніякої реакції не було.

В іншому листі до дирекції видавництва "Мистецтво" (від 22.X.1936 р.) Петро Іванович просить передати під розписку представникові польського консулату у Харкові весь матеріал, який він давав для видання плаката, "особливо один великий і один малий портрети І. Франка, кольорові. Великий портрет має розмір 90 x 70 см., малий — 60 x 45 см. (приблизно)". Отже, маємо уявлення про розміри портретів. А з листа до Міністерства закордонних справ Польщі від 11 жовтня 1936 року довідуємося, що великий портрет Франка "роботи пензля худ. Ю. Панькевича зі Львова".

Приблизно в такому ж дусі велося листування до квітня 1939 року. Чи продовжував Петро Франко вимагати повернення портретів і фотографій Івана Франка після возз'єднання, невідомо. Таких документів немає. Можливо, він, як депутат Верховної Ради УРСР, особисто їздив до Харкова і в Київ, однак результати тих поїздок у документах не залишили жодних слідів.

Портрет письменника роботи художника Юліана Панькевича не повернувся й не зайняв свого місця в робочій кімнаті Каменяра.

У 80-х роках до музею дійшли чутки, що портрет І. Франка нібито знаходиться у великого шанувальника і знавця живописного мистецтва російського письменника Олексія Толстого. До Москви вирушила дочка Петра Франка Віра Петрівна, яка була особисто знайома з дружиною Толстого, проте поїздка нічого не дала. У колекції Толстого такого портрета не було. Портрет пропав. Але живе надія. Може, колись, цілком випадково, його впізнають і повернуть у рідну оселю.

Ось така історія створення і життя портрета Івана Франка пензля художника Юліана Панькевича.

На щастя, зберігся ще один портрет І. Франка роботи Ю. Панькевича. Письменник зображений молодим, у розквіті сил, з ясним буйним волоссям і лагідними синіми очима на фоні

гористого пейзажу з нафтовими вежами. 1910 р. (Фонди Львівського державного історичного музею).

На жаль, невідомі не тільки фотографії, котрі пропали, а й також хто малював малий портрет письменника. Однак мусив то бути не другорядний художник, інакше б син Франка, який розумівся на таких речах, не віз би його з собою зі Львова до Харкова і напевно не рекомендував би його для видання плаката.

Але ця справа вимагає ще серйозного дослідження.

Роман Горак

ВІЗІЯ ОЧИЩЕННЯ ВІД ГРІХА **До 100-ліття написання І. Франком** **поеми “Похорон”**

У контексті збірки під такою прозаїчною і зовсім не характерною для Івана Франка назвою “Поеми”, яка під кінець 1899 року з’явилася друком з рамени “Українсько-руської видавничої спілки”, що виникла рік перед тим, під час урочистостей, пов’язаних зі столітнім ювілеєм виходу “Енеїди” Івана Котляревського, одним із ініціаторів створення якої був і сам Іван Франко, остання з п’яти поем, на перший погляд, здається випадковою і зовсім недоречною. Але ж достеменно відомо: під дахом однієї і тієї ж збірки Іван Франко ніколи не поміщував випадкових, логічно не зв’язаних між собою творів — поезію чи прозу, а навіть критичних статей, і вже напевно ніколи не давав тим збіркам таких простих і прозаїчних назв, які до нічого не зобов’язували і нічого не промовляли. Для не так вже й давно, а в 1896 році випущеної збірки під назвою “Зів’яле листя” він відібрав поезії, написані в різні роки, з різних okazji і вже цілком, як виявилось, не для однієї дами серця, яка на літературознавчій мові зветься ліричною героїнею. Щоб створити цільну збірку, він дописував нові вірші та переробляв дотеперішні. Всі вони в цій збірці, як і в інших, нанизувались на один стержень, підкорялись залізній логіці, про випадкові речі не могло бути й мови, до того ж назва збірки була завжди пов’язана з її змістом. Ніхто не заперечить, що перші чотири поеми згаданої збірки повністю вкладаються у дане окреслення, творять єдиний логічний ланцюг, а пояснення, що в даній збірці вміщена поема “Похорон”, могло бути одне: вона написана приблизно в той самий час, що і перші чотири поеми і її нібито не було де

приткнути. Мовляв, актуальність її така незаперечна, — написана по свіжих слідах якщо не подій, то вже напевно почуттів, — що автор, бажаючи якнайшвидше ознайомити читачів з нею, вирішив опублікувати її у збірці, яка вже була готова або майже готова до друку, хоч тематично не пов'язана з нею. Справді, тематично поема настільки виривається зі збірки, що ніхто ніколи не добачав її в одному ряду з іншими поемами цієї збірки і вважав тут випадковою. Іван Франко пояснював усе дуже просто: це обробка давньої, відомої в літературі, теми, почасти переклад, почасти запозичена форма (“І не дивуйсь, коли знайдеш у ній! Страхіття деякі та дивогляди, — Моя є форма, зміст усе є твій”). Навіть у зв'язку з цим помістив дивний епіграф: “Звичайно — крадене”, взятий з дещо більшої фрази і не з таким підтекстом з поезії Тараса Шевченка. Під “краденим”, вочевидь, розумів запозичення сюжетів; під “звичайно” — невідомо що. Зрештою, чому не припустити, що саме в той час Івана Франка активно, в загальній кампанії наступу на нього як на громадського та політичного діяча, почали звинувачувати, м'яко кажучи, у плагіаті. То тут, то там чулись голоси, що п'єса “Учитель”, “Основи суспільності”, ба навіть “Для домашнього вогнища” не є в повному розумінні оригінальними творами автора. Довести, звичайно, цього нікому не вдалось, але кинути тінь, зробити свою підлу справу ці звинувачення таки зробили. То чому ж би Франкові на задоволення амбіцій тих спеціалістів по очорнюванню, котрих у нашій літературі, та й у житті, ніколи не бракувало, сказати, що і твори в даній збірці, звичайно, теж крадені?

Після тих не без іронії сказаних слів ідуть слова, котрі сьогодні використовує кожен, хто хоче вітхненно сказати про поезію, її вагомість, а надто виділити значення перекладу поезії з інших мов: “Коли правда те, що головне значення поезії в тім лежить, що вона розширює нашу індивідуальність, збагачує душу такими враженнями і почуваннями, яких вона не зазнала би в звичайнім житті або не зазнала би в такій силі і ясності, то думаю, що передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи

золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями".

Відкривала збірку поема "Істар", взята із старовавилонської епопеї, головною темою якої були пригоди вавилонського героя Гішбадура. Поема була складена якихось 2000 літ перед Різдом Христовим. Далі йшла молодша віком, бо написана 200 чи 250 літ перед Христом, поема "Сатні і Табубу". Наступні дві поеми — "Бідний Генріх" та "Поема про білу сорочку" побудовані на основі західноєвропейських середньовічних оповідань. Закінчувалась збірка найбільшою за обсягом поемою "Похорон".

"Може, зустрине мене закид, — пояснював Іван Франко такий вибір поем з різних часів, з яких одні, як казав, майже переклади, а інші обробки, — пощо я літаю фантазією в такі далекі часи і краї, чому не співаю про сучасне і близьке? Винуватий! Та що пораджу на се? Як умію, так пію. Зрештою думаю, що не в тім річ, з якої бочки бере поет напій, що подає своєму народові, а в тім, який напій він подає йому, чи чисте покріплююче вино, чи наркотик на приспання. Я наркотиками не шинкую".

Отже справді, можна повірити Франкові і припустити, що "Похорон" єднає з іншими поемами, поміщеними у збірці, тільки те, що це обробка старої теми часів Філіпа II і Торквемади. Спільне мають тільки чотири перші поеми, де основною темою є любов, пристрасть, муки, біль. Для даної збірки Іван Франко аж ніяк спеціально не писав усіх поем. Вперше тут опубліковано тільки "Істар", "Сатні і Табубу" та "Похорон". "Поема про білу сорочку" була вже надрукована у "Літературно-науковому вістнику" 1899 року, "Бідний Генріх" — у "Буковинському православному календарі на рік 1892" (Чернівці, 1891) під назвою "Бідний Генріх. Поема Гартмана фон Ауе. Вільно переробив із старонімецького Іван Франко".

У випадковість підібраних у збірку поем повірили й укладачі 50-томника, тож, коли надрукували в п'ятому томі всі чотири поеми, "Бідного Генріха" помістили в четвертий. Там, де "Лис Микита".

Крім загальної, до кожної з поем була подана окрема передмова, в якій Іван Франко пояснює джерело твору, ступінь її пе-

реробки та інші моменти. Перед “Похороном” також пояснення. “Легенда про великого грішника, — писав Іван Франко, — що навертається на праведний шлях візією свого власного похорону, стрічається часто в житіях святих та пришпилилася в Іспанії до оповідань про грішне життя Дон-Жуана де-Теноріо. Може, закинуть мені, що я позбавив сю легенду аскетично-релігійних мотивів і переніс її на чисто світський ґрунт, — але й се в значній мірі зроблено вже в оповіданні про Дон-Жуана. На сій старій основі я спробував виткати нові взірці. Наш час великих класових і національних антагонізмів має значно відмінне поняття про великого грішника, ніж час Філіппа II і Торквемади. В тім однім пункті я позволив собі трохи змодернізувати стару легенду, лишаючи, зрештою, її основу незмінену з усіма її алегоріями і символами. Може, стріне мене закид, що все тут занадто темне і невмотивоване. Що ж, такий закид буде потроху і оправданий, та я думаю, що вглибившись трохи і прочитавши поему другий раз, кождий побачить, що вона не такто й дуже темна. Зрештою, кому нелюбо, нехай і не читає”.

Конкретного посилання на літературний твір, яким користувався Іван Франко, як це зроблено в попередніх поемах, немає. Є загальні слова, і не більше, з яких можна судити, що автор від старої легенди залишив тільки візію великого грішника свого власного похорону, яка і стає причиною його, грішника, зцілення. Знаючи про пригоди Дон-Жуана, аж ніяк не можна погодитися, що його гріхи і гріхи ліричного героя Мирона з поеми “Похорон” принаймні мають щось спільного або ж аналогічні.

Поема справді дивує найперше своєю дивною структурою, відсутністю, на перший погляд, того логічного розвитку дії, що взагалі характерне для поем Франка, а тим більше поем, що увійшли в дану збірку. Оповідь, ніби шпаркий кінь, розганяється, набирає шаленого темпу, і саме тоді, коли чекаєш від того розвитку чогось нового чи суттєвого, раптом обривається, автор переноситься в іншу площину, знову набирає розгону і знову перериває його, створюючи враження, ніби не автор володіє ситуацією, а ситуація керує ним. Ясність викладу оповивається якоюсь містичністю, котра, на жаль, почала

розглядатись деким у пресі не як художній засіб, а наче пророцтва, ніби Іван Франко мав візію і описав свій власний похорон.

Поема "Похорон" поруч з "Іваном Вишенським" та "Мойсеєм" вважається вершиною поетичної творчості Івана Франка, шедевром української літератури, проте на відміну від них, якщо не брати до уваги останніх років, найменш обласкана увагою критиків того столітнього відтинку часу, який минув від її першопублікації.

Реальної основи, реальних фактів чи подій, які складають суть поеми, тут нема. Їх місце зайняли відчуття, переживання, що наповняли душу і серце поета, і він, поет, відбив їх у такій дещо дивній, часто незрозумілій формі, прикрасивши щедро ту форму містичними видивами.

Зміст поеми до простоти простий. Місце дії перескакує з одної площини в іншу, часто з реальної в уявну, а починається поема з опису святкування перемоги над ворогом. Залитий світлом жирандолів бенкетний зал. Музика, гамір. Втомлений зір, що блукає, то тут, то там вихоплює з загалу прекрасну в своїй філігранності жіночу голівку, вишукану рисунком жіночу шию, вкриту коштовностями, то знову натрапляє на мужнє чоловіче обличчя.

Вони всі мали стати трупами. Ще один натиск, ще одна атака, одий бій — і все, що сьогодні в тій залі радіє і виблискує, мало вже смердіти. Так не сталося. Він, той, що сьогодні серед них і блукає втомленим поглядом по залі, то тут, то там вишукуючи приємні для ока видива, зрадив. Вів за собою армію, яка мала розбити ворога, отих, що зараз перед ним, котрих всього-навсього треба було тільки добити, а потім зрадив. З тріумфаторів перетворив їх у мерців. Та перемога мала принести волю всьому народові. Не судилося. Музико, щить! Промовляють ті, кого недобили. Дякують Богові, дякують випадкові, всім темним і ясним силам за порятунок і йому — зрадникові. Дають зрозуміти, що він плебей і ним залишиться, якщо він, зрадник, мислить, що тепер вважатиметься рівним серед отих, які мають завдячувати йому своїм життям. З ним не варто навіть торкнутися піднятою чаркою з вином. Її краще кинути об долівку і розбити на друзки.

Учорашній полководець, що зрадив, бере слово. Ні, він не плебей. Хіба є щось плебейського в його лиці, чуттях і помислах чи мові? Хіба плебей від того, що родивсь у простій хлопській хаті, а хіба не народжуються плебеї в палатах пишних? Ні! Він з тої раси, що карка не гне і веде за собою інших, як вів з неволі євреїв стовп огнистий. Так, він підняв хлопський бунт, аби люд вирвати з неволі, до котрої вже звикли. Гнав їх, як женуть ліниве стадо. Гнав, щоб збудити бажання стати господарем у своєму домі, бути паном на своєму полі. Перемога близька. Ще тільки мить. Не бракувало ні сили, ні мужності, ні відваги. Бракувало ідеалу! Найголовнішого для перемоги. Бо йнакше це була б звичайна фізична перемога, перемога брутальних сил, плебейства і нетями. На троні пройде тільки зміна ворога, і хто знає, який з них буде небезпечніший. Ні, тисячу раз краща від плебейської перемоги героїська смерть! Ті, вчорашні, що йшли на бій, загинули як герої і прийняли мученицький вінець. Про них складуть пісні, на їх могилах виростуть високі пагорби, вони стануть культом, гідного наслідування, їх смерть розбудить у народу життя, а це вже буде початком свідомої борні, що віщуватиме справжню перемогу духа і справи. Смерть героїв прищепить народові безсмертну незнищиму силу — ідеал. Та перемога, яку так голосно сьогодні на тому балу святкують ті, що мали бути трупами, — це гріб для ворога, їх похорон, а не бал переможців.

Ні, далі оповіді про похорон уявних переможців нема. Все пропадає, фатально б'є годинник. Північ. Бенкетний зал і всі в ньому перетворюються у видиво без плоті. Нічого святкувати було перемогу. Вона не на їх стороні.

І враз з'являється похід — похоронна процесія з усіма аксесуарами пишних і великих похорон: військо з хоругвами, що в крові, музика полкова, коні, гармати, кіннота, піхота і звичайні люди. Сила-силенна людей. Всі безмовні. Ні плачу, ні ридань надгробних.

Похід зупиняється. Промовець нагадує, що хоронять сьогодні свого товариша, що впав у боротьбі за волю. Хоронять свого провідника, сівача кращої долі, будівничого, що клав підвалини величного храму будущини. Він упав від руки зрадника. Тепер лиш плач і надгробні ридання. Останнє цілування. Його,

Мирона-зрадника, вчорашнього полководця, підводять прощатися з мерцем. Мирон впізнає у мерці себе. Їх обох закопують у ямі.

Ще в могилі відчуває себе Мирон живим. Ще моргає до нього зірками небозвід, пахне земля і яблуневий цвіт. Та все марно. Він — труп. Завмирає воля до життя, — і його пожирає озеро студене, — остання ступінь пекла Данте...

Другого дня друзі знаходять Мирона на кладовищі. Він був у нічній сорочці, дуже простудився, хворів довго. Коли одужав, вернулись до нього спогади, зрозумів джерело свого страху і зрозумів, звідки він, той страх, прийшов.

Це вже в епілозі. Роздуми в ньому далеко невтішні; і вже формально не мають нічого спільного з тим видивом і маренням, яке переніс:

Чи вірна наша, чи хибна дорога?
Чи праця наша підійме, двигне
Наш люд, чи, мов каліка та безнога,
Він в тім каліцтві житиме й усхне?
І чом відступників у нас так много?
І чом для них відступство не страшне?
Чом рідний стяг не тягне їх до свого?
Чом працювать на рідній ниві — стид,
Але не стид у наймах у чужого?
І чом один на рідній ниві вид:
Безладдя, зависть, і пиха пустая,
І служба ворогу, що з нас ще й кпить?

Чи знайшов відповідь на ті запитання? Чи заспокоїлась душа? Даремно все: "Що ж діять? Всі ми ще в тім царстві мар. Усі ми плем'я сонне і боляще, і маловірне"...

Якщо поема, за натяком Івана Франка, містить "і ще дещо більше", а під тим розуміти особисті мотиви, то, без сумніву, в основу поеми "Похорон" лягли події, чи присмак і відчуття їх, які датуються минулим, 1898 роком. Хоч аналіз тих подій не дає відповіді на запитання: хто звинувачує автора у зраді, про яку зраду йдеться, чого він, живий, почуває себе трупом? Зрештою, подібних запитань більше, ніж можна сподіватись, узявши на віру запевнення Івана Франка. Про очищення від чого йде мова? Адже весь зміст зводиться до очищення від гріхів

великого грішника, навернення його на праведний шлях “візією власних похорон”?

...1898 рік був винятковим не тільки в житті Івана Франка, а й того закутку Австро-Угорської імперії, який іменувався Королівством Галиції і Льодомерії.

Для Івана Франка особисто цей рік пам'ятний тим, що громадськість Галичини пригадала собі: 25 років тому він, ще студент дрогобицької гімназії, в журналі “Друг” у Львові опублікував свій перший вірш, а тому той факт спонукав ту громадськість відсвяткувати 25-ліття його письменницької діяльності. Для багатьох дослідників це буде ніби примиренням старшої генерації з Франком. Хоч ні перше, ні друге не відповідало дійсності. Примирення не настало. Не було широкої громадськості. Були тільки українські студенти гімназії та університету. Зовсім мало. Вони влаштували йому вечір пошанування напередодні урочистого зібрання громадянства в театрі Скарбка з причини сотої річниці виходу “Енеїди” Котляревського, а отже початку нової української літератури. Вечір пошанування закінчився, сказати б теперішньою мовою, — фуршетом, на якому при чарці йому висловлювали гарні промови й побажання, з відповіддю виступив і сам ювілят, який скаржився, між іншим, що вже така наша натура, що полюбляємо штурхатись і робити так, щоб хтось схибив з дороги й не йшов рівно з другим. Він, Франко, признавався, що дізнавав такого штурхання безнастанно від чужих і від своїх. Хто ті, а хто другі — не уточнював. Своїх рахунків громаді не виставляв, не говорив прикрих речей, його промову як на вечорі, так і на бенкеті друкували.

Це що стосується самого Івана Франка, який удостоївся такої честі, щоб уперше в історії нашої літератури бути тим живим письменником, якого вшановують такими заходами. Інших найчастіше вшановували надмогильними пращальними промовами. Що ж стосується українського загалу, то цього року минало 250 літ національно-визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького, 50 років знесення панщини в Галичині, 30 років створення Товариства “Просвіта”, 25 літ створення Наукового Товариства ім. Шевченка, а також сота річниця виходу у світ “Енеїди” І. Котляревського. Всі ці події перед-

бачалося відсвяткувати широко й урочисто. Були з кожної okazji створені комітети, але вони не програмували в цих торжествах діяльної участі, під котрими розумілись виступи чи промови, Івана Франка. Його ігнорували і не скривали, що йому нічого прираховувати себе до визнаних суспільством "батьків", "проводирів" народу. Ці посади давно вже зайняті, а що стосується його самого, то вони, "батьки" й "проводирі", а разом і все старше народовство притримуються тої думки, що колись була висловлена в "Русском Сіоні", органі духовних властей краю: жаль, що австрійський цісар свого часу не взяв в оренду Сибір, щоб туди відправити Івана Франка і йому подібних мудрагелів. Національна ідея і соціальна рівність, з якими виступав Іван Франко, їм були непотрібні. Вони грозили неспокоєм, громадською нестабільністю. Всі, починаючи від Маркіяна Шашкевича, кликали гнати з Русі "мраки тьмаві", перестати гібити в долинах, рватися до сонця, де вже дістались інші народи, але опріч закликів не було більше нічого. Та й ті заклики з часом перетворювались у вечірково-патріотичну декларативність. Першим практичним кроком у цьому напрямку було створення радикальної партії, яка брала на себе завдання вести народ за національні та соціальні права. Біля керма її стояв Іван Франко. Ця партія була першою політичною силою, яка мала намір парламентським шляхом навіть у старій куріальній системі подвійного голосування реалізувати свою програму-мінімум: створення автономної області, яка мала стати плацдармом суверенної української державності. Для початку потрібно було, щоб обрані українськими громадянами посли поставили це питання в парламенті, а відтак проголосували. Тричі кандидатом на посла від імени радикальної партії висувався Іван Франко. Тричі провалювався. Перший раз 1895 року в окрузі Перемишль — Мостиська — Добромиль. Його протикандидат поміщик, чи, як тоді казали, дідич, Павло Тишковський дістав 494 голоси виборців, а Іван Франко — 122. Вдруге програв 1897 року. Програв і третій, у 1898 році. На цей раз висувався від найбільш національно свідомої частини Галичини — Тернопільщини.

Ці вибори були страшні, потворні й криваві, про їх кривожадність та те, що сьогодні називають порушення прав людини,

пішов розголос по світу. Для Івана Франка ці вибори стали періодом дивовижного знущання і насміху над ним. Для виборців він вже був не Іван Франко, а Ян Френкель, запроданець і атеїст. Їх, ці чутки, ширили так звані свої, народовці старої дати. Обрані українською громадою послы, на яких покладалася надія і котрі обіцяли обстоювати народні інтереси, дуже швидко про дане слово, обіцянки, клятви забули. Точніше — їх дуже легко купили політичні противники поляки, які мали намір використати австрійський парламент для реставрації Польщі, в котрій Галичину розглядали як діамант у своїй майбутній короні. Купили за посаду вчителя в школі, дрібного урядовця, і не більше. Єдиним, що за ту продажність, оформлену у вигляді новоерівської політики на чолі з Юліаном Романчуком, якому сьогодні ставимо пам'ятники та іменем якого називаємо вулиці, вартим уваги актом було відкриття при Львівському університеті кафедри історії України. Навіть не спромоглися вибрати серед своїх, кому її очолити, аж мусили виписувати професора з-за кордону. За кільце ковбаси, миску драглів, за жменю блискучих брязкальців, котрими сипонули між нас, як колись сипонула Іспанія перед дикунами Америки, ми програли свою реальну можливість створити державність. Нам століттями будуть відригуватись і ті драглі, і ті кільця ковбаси! Так, ми звикли до думки, що нас зрадила еліта суспільства, наша інтелігенція, котра, за дуже незначними винятками, українською була тільки першого коліна, бо вже в наступних вона онімечувалась чи ополячувалась. Ми не звикли бачити зрадниками когось іншого, а саме того, хто складав основу суспільства, — народ. Традиційно його називали обдуреним, зрадженим. Він був таким, як був. Гноблений, темний і деморалізований довгі віки, бідний, недолугий, безпорадний. Його зраджували. Він робити цього не міг. Тому мав право бути вічно деморалізованим, темним і обдуреним.

В останніх виборах 1898 року над Франком у найвідповідальніший момент виникла загроза четвертого арешту. Його заскаржив селянин з Підберізців поблизу Тернополя. Заскаржив Франка, що той його побив під час передвиборчого віче. Селянину заплатили мізер. Якусь квартиру горілки, але справа

набула дуже поважного повороту і невідомо чим би закінчилась, якби не втрутився бургомістр Тернополя Володимир Лучаківський, єдиний в історії Австро-Угорщини українець, який став головою міста! Той арешт був так потрібний, щоб надійно елімінувати Івана Франка в час урочистостей, скомпрометувати його, а разом і весь рух, який представляв. 1897 року молодь висунула вимогу, щоб на Шевченківській академії слово про Шевченка виголосив Іван Франко, "З вершин і низин" якого ставили поруч з "Кобзарем" і вважали його найпершим послідовником. Проти цього вибору молоді, а отже майбутнього, категорично виступила управа "Просвіти" та інші впливові в тій організації люди. Франка не допустили до цього.

Навчена минулорічним досвідом молодь Галичини поставила тепер іншу вимогу: на торжествах з приводу сотої річниці "Енеїди" має бути прочитана поезія Івана Франка, як домінанта вечора і його основний акцент. Для цього вечора Іван Франко спеціально пише "Великі роковини", які й сьогодні тривожать душу кожного українця, тормосять його сумлінням. Комітет по святкуванню ювілею "Енеїди" змушений був поступитися молодому натискові, хоч і надалі поцтиве громадянство плакало, що в Галичині нема Сибіру, як у Росії, а "татко цісар" не був передбачливим і не орендував тих просторів для таких, як Франко.

Іван Франко мав повне право в "Похороні" писати про калік безногих та юрбу, котрій вистачає фізичної сили, щоб змести ворога, але ця сила нічого не вартує без ідеалу. Не секрет — ідеалом народів була далеко не українська державність, а збереження своєї української самототожності під покровом монарха. Ідеал Франка про національну державу та соціальну справедливість був для них чужим. Розкол українського руху, непоступливість один одному робили його слабким. Перемогти той розкол, перемогти свої амбіції задля єдиної спільної мети було просто неможливо. Габілітація Івана Франка 1895 року була лише прелюдією тих подій, які досягли піку на час написання "Похорону". Саме так звані українські патріоти домоглися, щоб кандидатура Івана Франка не пройшла. Ні, навіть не з політичних мотивів. У них були свої справи, які

потребували негайного вирішення за рахунок Франка. Посада була обіцяна норувистим майбутнім зятькам, реальним амбіційним членам родини, синовцям, симпатіям дружин тощо. А то й просто ненависть до хлопського сина. “Скорше на моїй долоні волосся виросте, як Франко стане доцентом”, — заявляв Олександр Барвінський, також один із претендентів на національного героя та мученика за ідею водночас. “Ні, пане раднику, — писав йому Теофіл Окуневський, — у вас любові нема до своїх. Ви хіба в силі підвестися до того вищого почуття честі, перед котрою зникають противенства партійні”.

Всі вони мали титули, звання, пильно дбали, щоб не пропасти в аналах історії та клопотались про пам'ять нащадків, їх називала преса опікунами й батьками народу. Але ніхто з них не зумів піднятися над особистими чи партійними амбіціями, а навіть над своїми егоїстичними міркуваннями, щоб заради загального добра, заради справедливості поступитися місцем Івану Франкові, чого прагнула молодь, чого прагнув змучений безплідною партійною боротьбою загаль. Наталь Вахнянин, композитор, педагог, посол, член усіляких товариств, що не раз уповав до совісті та справедливості, замість Франка на роботу в університет пропихав свого зятя Кирила Студинського. Не втік від нього зі своїми егоїстичними намірами Олександр Колесса, мовознавець, історик, один із засновників вільного університету в Мюнхені, і прочая, і прочая. Він обскакав хитрою тактикою І. Франка і сів на його місце.

Яка дивовижно знайома ситуація. Ніби з дня сьогоднішнього. Понад сто років минуло від того часу, а ми й досі наступаємо на одні і ті самі граблі.

Оте уміння рядитись під батьків народу, його спасителів, опікунів, покровителів, уміння будувати Україну в свої власні кишені, прикриваючись при цьому голосними кличами, спонукало Івана Франка 1897 року написати статтю, яка відома нам під назвою “Дещо про себе самого” та котра увійшла у збірник оповідань “Галицькі образки” польською мовою. “Насамперед, — писав автор, — признаюся в тому гріху, що його багато патріотів вважає смертельним моїм гріхом: не люблю русинів”. Сказав ще більше: “Признаюсь у ще більшому гріху:

навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять, патентовані патріоти..." Пояснив: "Чи, може, маю любити Русь як расу — цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізноманітнішого сорту..." Як страшенно повіяло від тих слів "Похороном". Ці слова кидає у виправдання свого вчинку-зради головний герой, ці слова повторює й автор та герой у епілозі поеми.

Невеличка стаття, що її написав з болю і з великої любові до тієї ж Русі, стала ніби кием, яким порухали велике муравлисько. Звідусіль посипались образи, зневага, погорда. Почувся ображеним сідоглавий Романчук, ніби саме його мав на увазі Іван Франко, — і не помилився, бо невдовзі дістав підтвердження цього — вірш "Сідоглавому". Хамським випадом проти Франка можна назвати виступ Івана Пулюя. Від Франка явно і вельми ефективно, майже провінційно театралью відверталась старша генерація відповідних переконань. Та проте зневага Івана Франка українською стороною не в порівнянні з тою зневагою, якої він зазнав від польських шовіністів після появи статті "Поет зради". Над Франком реально зависла небезпека фізичного знищення. Тільки кров мала змити образу...

Після висловлення своєї позиції та погляду на справу у статтях "Дещо про себе самого" та "Поет зради", які так гостро сприйняли як українці, так і поляки, і не інакше, як зрада, Франкові залишалось тільки основні положення тієї "зради" втілити в конкретні художні форми, розуміючи, що дане поняття "зради" мусить мати свої причини, реалізацію, мету та наслідки.

Саме на останнє — "мету та наслідки" й націлив увагу Франко в поемі. Зрада проводирів, гетьманів, батьків народу мала ще один аспект, який обминув у поемі автор. Точніше, він розглянув тільки одну її сторону: з побитих у борні борців народиться ідеал — люди будуть стриміти до нього, їх боротьба набере осмисленої мети. Те, що зрада, особливо що стосується української спільноти, мала інший вислід, Франко не говорив. Той ідеал віддалявся. В кличі проводирів перестав вірити народ, у нових проводирях, які запевняли в своїй безкорисливості, він

добачав попередніх і знав попередній сценарій: допхатися до влади, захопити мандат недоторканості і... красти, розкрадати... Сварки за мандат, за бажання бути гетьманом 1898 року призвели до того, що радикальна партія розкололась і перестала існувати. З неї виростали нові партії і нові гетьмани. Між ними ніколи вже єдності не було. Кожна, проте, вважала, що саме вона найбільш повно відповідає інтересам народу, який відкріє їм шлях до мандату і влади. Колишній соратник Івана Франка, один із співзасновників радикальної партії, Михайло Павлик після програшу виборів 1898 року радить Франкові відійти у тінь, зникнути з політичної арени і проголошує його політичним трупом. Трупа треба хоронити — вже навіть готова назва є для нової поеми... Він мусив пояснити суть зради... Можна бути впевненим: зрадником чи поетом зради себе не вважав.

Невідомо, чим би міг закінчитись діалог Івана Франка зі суспільством, якби в справу не втрутилась молодь — гімназійна та студентська, та, на яку старше покоління натурально дивилось як на продовжувачів своєї справи. Проте виявилось, що молодша генерація відвернулася від етнографічно-приживальницьких ідеалів старшого покоління і вибрала ідеали Франка. Вибрала відважно і по-молодечому демонстративно, свідомо винісши святкування 25-літнього ювілею письменницької діяльності Івана Франка в переддень святкувань 100-літнього ювілею “Енеїди” Івана Котляревського. Це, між іншим, був перший випадок в нашій історії, коли святкувався ювілей ще живого письменника. Організатори торжеств “Енеїди” були так заскочені поступуванням молоді, що змушені були погодитись і навіть пристати на пропозицію щодо “Великих роковин”.

Вони ще, опираючись на якісь формальні причини, могли відмовити молоді провести вечір вшанування Франка в “Народному Домі”, але на більше її вже не вистачило. Нам тільки залишалось тривалі роки, не знаючи правди, дивуватись, чому ювілей Франка був відсвяткований у поштовій залі старого готелю Жорж, а не в українській інституції, спеціально з тою метою збудованій, — у “Народному Домі”. Ювілей показав, що народовці в дуелі з Франком програли. Молодь зібрала кошти, аби випустити збірку “Мій Ізмарагд”, бібліографічний показ-

чик творів Івана Франка за 25 років письменства, а також вручила гроші, щоб письменник розпочав будівництво своєї власної хати. Програш противників був очевидним. Їм залишилось тільки потихоньку мстити...

На цьому зібранні, в залі, "залитій світлом жирандолів", як на початку поеми "Похорон", речники словословили довго й гарно. Ювіляру бажали всього найкращого, а найбільше — далі працювати на благо народу. Франко виступив зі словом-відповіддю. Здавалося, оті побажання він сприйняв за чисту монету, заспокоївся і всім простягає руку миру. Торжества пройшли урочисто, гарно і спокійно. Про них писала преса, писав "Літературно-науковий вістник", напишуть опісля спогади присутні.

З боку всім здавалося, що настав мир, забулись образи і кривди. Ніби продовжує бути так, як тоді, коли в театрі Скарбка після закінчення читання "Великих роковин" Левом Лопатинським всі зірвались і єдиним духом проспівали "Ще не вмерла Україна". Ніби ангели пролетіли над головами зібраних українців і почулись біблійні слова: "Возлюбіте друг друга"... Згодом Іван Франко організує з Михайлом Грушевським нову політичну партію, але вийде з неї: наочно бачив непорядність і користолюбність керівництва... На цьому закінчив свою політичну кар'єру.

Старше народовство вже в пресі не виступало і не нарікало на цесаря, що не виорендував для Франка Сибіру, а мовчало, підло мстячи йому за свою поразку: ще двічі не допустять його, всесвітньовідомого вченого, до викладання в університеті, заблокують видання історії української літератури, дадуть посаду коректора в рідних українських виданнях.

Зрештою, Іван Франко також не залишився ні тоді, не залишиться й опісля в боргу. В контексті тодішніх подій "Похорон" Івана Франка ще можна сприймати як захоронення, похорон власних ілюзій і стосовно народу, його еліти, його спроможностей (бути "тяглом у поїздах їх бистроїзних"), і того всього, що невдовзі з таким боєм кине у пролозі до "Мойсея".

Згідно зі задумом та передмовою, має наступити очищення, навернення на праведний шлях, адже ж обіцявав Франко саме

те. Про яке очищення може йти мова, про який великий гріх, якщо припустити написання поеми на основі подій того часу? Чому він, ліричний герой, а відповідно автор, якщо між ними ставити знак рівності чи тотожності, прагне очищення і врешті свою роздвоєну душу, свою особистість наприкінці з'єднує в одно і хоронить на очах юрби? Це просто художній прийом чи, може, за ним приховується щось інше, чого досі не вдавалося розгледіти? Адже вже не раз доводилось обпікатися при аналогічному підході до творів Івана Франка. Він дуже вміло заволікає читача своєю передмовою до "Зів'ялого листа" зовсім в інший бік суті, боявся виказати своє обличчя, відсилав цікавих до якогось щоденника, щоб опісля сказати щось інше, ніж говорив спочатку.

Чотири перші поеми укладені за хронологією, від найдавнішого до ближчого нам часу, і безумовно творять одну логічну ланку зі спільною темою. Головною героїнею їх є любов у різних іпостасях. Автор наче свідомо вибирає твори з різних часів, навіть дуже далеких, і черговий раз підтверджує відому всім істину, що нічого нового немає в цьому світі і під цим сонцем.

Відкривала збірку поема "Істар", взята зі старовавилонської космогонічної епопеї, складеної за 2000 літ перед Різдвом Христовим. "Попри всю наївність старезної старини, — коментував поему Іван Франко, — ми бачимо тут величну символіку любові; новочасні символісти мають дуже давніх предків: Богиня любові Істар, порушуючи всі закони життя, йде за коханим у царство померлих, за що прирікається на муки і люті кари. Все стерпіла богиня і перемогла віковічні закони. Бо закон любові виявився сильнішим. Бо з часу, як вона, Істар, пішла в підземелля, не стало на землі любові, без котрої життя — не життя. Бо "з ослицею осел не парувався, і не зближався до рабині пан з любовними речами; Не стало в пана волі до розказу, а у слуги до послуху охоти".

За поемою "Істар" йшла набагато молодша поема "Сатні і Табубу", котру, на думку Франка, можна вважати прародичкою сучасної новели. "Сила сліпої любові у мужчини і жіночої кокетерії, — зауважує, точніше наголошує на тому Іван Франко, — ледве чи була коли змальована такими простими і

сильними рисами". Для того, щоб оволодіти Табубу, лягти з нею в ліжку, царевич Сатні зіркається всього, що становило дотепер сенс його життя. Воно ніщо в порівнянні з отим одним солодким гріхом. Його палить всеперемагаюча любовна пристрасть. Що буде далі — неважливо. Важлива ота мить! Як відразу багато в цій сентенції "Зів'ялого листа". Ця пристрасть у різних іпостасях у кожному рядку "Зів'ялого листа", а поема "Сатні і Табубу" ніби справді виступає прапрародичкою поезії з цієї збірки під назвою "Привид", ліричний герой якої йде сліпо, проваджений пристрастю, вже не реальним об'єктом, а тільки приви́дом...

Подальші дві поеми — "Бідний Генріх" та "Поема про білу сорочку" — побудовані на основі західноєвропейських середньовічних оповідань. Відстань між ними та попередніми двома величезна. Пристрасть, шал попередніх змінює дивовижна чистота кохання. Бідна дівчина, закохана в Генріха, віддає йому своє серце, а Юліана, героїня "Поеми про білу сорочку" залишається чистою і вірною шлюбному чоловікові, пройшовши через пекло спокус. Щось чисте, величне, світле, непорочне. Куди б мала вивести нитка, яка потягнулася з цієї низки поем, — невідомо, в кожному разі не мав би рознести похоронний дзвін, як у поемі "Похорон".

Драма "Зів'ялого листа" не закінчується смертю героя. В його руках лише пістолет. Ще не зведений курок, ще не бухнув ключ крові. Все це лише обіцяється. За одну хвилину, за один мент. Збірка "Поеми" йде далі, зберігаючи структуру і замисел "Зів'ялого листа"... Поема "Істар" попри всю старезність обстановки, незвичність її, як і незвичність часу і колориту, потрапляє у збірку не випадково. Вона дуже древня. Десь ближча до сотворення світу, ніж до теперішнього дня. Така прірва часу, така відстань, а так мало змінилось. Майже нічого! Пристрасть "Зів'ялого листа" нічим не поступається пристрасті з-перед 2000 літ перед Різдвом Христовим. Він, ліричний герой "Зів'ялого листа", готовий пройти ту ж саму муку задля досягнення цілі, що й Істар — богиня любові у вавилонян. Істар проходить ту муку і досягає свого. Ліричний герой не досягає нічого. Його рука потягнеться за пістолетом. Виходу нема. Вибору також.

“Сатні і Табубу” вже з інших країв і з іншого часу. Між “Істар” та нею такий же шмат часу, як між нами та “Сатні і Табубу”, однак знову та сама тема. Знову та сама пристрасть, але з небес, з-між богів опущена на грішну землю. Вона реалізовується в речах зрозумілих сучасникові: всі земні блага, придбані за життя, віддаються за якусь одну мить насолоди. Василь Щурат у своїх записах стверджував, що основу поезії “Привид” він бачить у віденських часах навчання Івана Франка. Сліпо закоханий у свій ідеал поет йде за повією, яка зовні дуже нагадує його любку. Василь Щурат був твердо переконаний, що з того моменту починаються всі прикροщі поета і його хвороба. Один мент, хвиля задоволення — і... Так мало нового на цьому світі. Навіть теми для поем...

Час ближчий до нас і до “Похорону” — це час “Бідного Генріха” та “Поеми про білу сорочку”. Ніби розкаяння за содіяне в “Сатні і Табубу”. Все никне, навіть пристрасть, перед великою вірною любов’ю та її чистотою. Навіть меркне ота оспівана пристрасть.

Любовні пристрасті та любовні фантазії “Зів’ялого листя” розрішуються розстрілом ілюзій, одним кивком “отого маленького інструменту, холодного і блискучого”, логічний розвиток подій “Поем” вимагає іншого рішення, не такого різкого, наглого і нехристиянського. Вони вимагають від автора дії більш виваженої і логічної, а водночас умотивованої. Тут вихід зі складної обстановки один — очищення. Франко знаходить його в легендах про грішне життя Дон-Жуана. Місцезнаходження поеми “Похорон” у збірці, таким чином, виправдане і логічне. “Похорон” творить ніби третій жмут зів’ялого листя, як у збірці з такою ж назвою, що вийшла у світ три роки тому — у 1896 році і викликала серед читачів певну розгубленість. Від Франка, що був поетом суспільної тематики, від Франка, що постійно потрясав сумлінням і бив молотом об наковадло, такої збірки менше всього очікували. Не важко провести й аналогію перших двох поем — “Істар” та “Сатні і Табубу” з першим жмутком, а наступні “Бідний Генріх” та “Поему про білу сорочку” — з другим жмутком зів’ялого листя... Ця аналогія скоріше чуттєва, настроєва, ніж формальна.

Взявши це за основу, таку логіку розвитку подій, і зваживши на громадську позицію поеми "Похорон", яка є безперечною, здається, легко пояснити оту дивовижну роздвоєність героя: люди хоронять, як виявляється, одну половину героя і змушують з'єднатись з тією половиною іншу, що стоїть і тремтить під хрестом. У такому погляді не важко також зорієнтуватись, що означає одна половина, а що — друга, а також слова Франка про те, що він завсіди хотів бути цілим чоловіком. Одну його половину знали всі, всі її шанували, поважали, іншої не знали. Він знав її сам, але, зрештою, зрадив її. Зрадив своїм ідеальним коханням і збіркою "Зів'яле листя". Тепер обидві половини, що складали його цілісність і суть, зійшлися. Він прагнув цього. Прагнув очиститися і водночас воскреснути: з'єднати свою плоть з ідеалом. Стати цілим, стати таким, як є, не приховуючи своєї суті перед іншими.

Таким чином, збірка "Поеми", ніби трансформована в інші площини й категорії, є безумовним відлунням "Зів'ялого листя". Тепер, по трьох роках її виходу, Франкові треба було довести, що його страждання, біль і муки є нічим новим. Вони були, є і будуть. Вони стануть об'єктом поезій інших поетів, як, наприклад, оті старі поезії, оповіді стали підґрунтям його поезій.

Наявність у збірці "Бідного Генріха" (написаного Франком значно раніше, але вміщеного у видання 1899 року), а також "Поеми про білу сорочку" дають підстави думати, що саме вони мали б скласти основу каяття ліричного героя (звичайно, якби він відчутно був присутній), а також поясненням, чому саме на них, серед тисячі інших легенд та оповідань, зупинився Іван Франко. Його душу терзали сумніви, нищили і завдавали болю, але вже іншого за своїм походженням і характером, ніж у двох попередніх поемах. Перед очима поставала зовсім інша жінка, яка була дуже подібна на Юліану з "Поеми про білу сорочку" та дочку господаря з "Бідного Генріха". Це була та жінка, яка заради нього прийшла з іншого світу, стала його помічницею, порадицею, матір'ю його дітей. Це була жінка, яку добивали тепер бідність, безпомічність, і вона кидалася на всі боки, шукаючи рятунку і ніколи не зраджуючи свого чоловіка. Жінка, яка завжди була поруч. Супроти неї чувся найперше грішником,

і той гріх його пік і, як кожен гріх, міг бути знищений каяттям і сповіддю.

Надто багато зійшлося в поемі Івана Франка “Похорон”: і суспільного, й особистого, надто одне лежало на поверхні і надто друге було заховане та незрозуміле, що надавало поемі якоїсь містичності.

Даремно думав, що “Похорон” стане його очищенням і принесе довгоочікуваний спокій душі. Але це вже тема іншої розмови...

Валентина КУХАР

ІВАН ФРАНКО І НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ

Тема “Іван Франко і національно-демократична партія” належить до малодосліджених. У 1926 р. її штрихоподібно окреслив М. Возняк у статті “Іван Франко в добі радикалізму”¹. Але згодом ця тема була надовго призабута. Радянські історики свідомо оминали її з ідеологічних причин. Вести мову про зв’язки І. Франка з національно-демократичною партією фактично значило акцентувати увагу на взаєминах вченого з буржуазною партією. А це, зрозуміло, розмивало б штучно створюваний радянською ідеологічною машиною образ революційного демократа Івана Франка. Ситуація з дослідженням даного питання не змінилася на краще і в пострадянській Україні. За винятком дисертації В. Расевича, присвяченої місцю та ролі національно-демократичної партії в українському суспільно-політичному житті, у якій кількома рядками згадано про заангажованість І. Франка у створенні національно-демократичної партії, проблема більше не піднімалася. А між тим вона таки заслуговує спеціального дослідження, хоч би з огляду на те, що додає декілька істотних штрихів до політичного портрета Івана Франка.

Ідея створення політичної організації, покликаній боротися за демократизацію життя у Австро-Угорщині, зародилася в Івана Франка наприкінці 1880-х років. Щоправда, тоді І. Франко прагнув утворити двонаціональну українсько-польську організацію, націлену на досягнення загального рівного і таємного виборчого права, піднесення добробуту “промислових верств” та запровадження прогресивного податку². Доречно згадати, що до участі у створенні демократичної партії

у Галичині Івана Франка націлював М. Драгоманов. І Франко не залишився байдужим до ідейних настанов свого патрона й взяв участь у створенні Русько-української радикальної партії. Однак вищезгадана партія не зовсім відповідала теоретичним засадам М. Драгоманова. Михайло Петрович прагнув організувати потужну центристську парламентську партію, яка б об'єднала усі українські демократичні сили в Галичині. Натомість РУРП консолідувала лише ліво-радикально настроєних народовців, що зумовило парламентську слабосилість даної партії.

На початку 1894 р. М. Драгоманов знову починає наполегливо мусувати питання створення у Галичині потужної української демократичної партії через органи радикальної партії. У першому номері часопису "Народ" він порушує цю тему у статті "Політика принципіальна та політична"³ й далі розвиває цю ж тему у статті "В чім мала би бути згода межі всіми рускими партіями?"⁴, опублікованій у першому-другому номерах газети "Хлібороб". Йдучи назустріч побажанням М. Драгоманова, радикали не лише розгорнули потужну пропаганду ідеї консолідації усіх демократично настроєних українських політичних сил у Галичині, а й виступили ініціаторами скликання з'їзду мужів довір'я москвофільської народовської та радикальної партій. У зв'язку з підготовкою такого форуму І. Франкові було доручено помістити у пресі проект декларації про основні засади спільної діяльності москвофільської, народовської та радикальної партій.

Незважаючи на тиск з боку М. Драгоманова, Іван Франко дуже виважено підійшов до виконання цього доручення. З листа І. Франка до М. Павлика від 25 січня 1894 р. довідуємося: "З друкуванням декларації я здержався, не знаю яка ціль її публікування перед з'їздом. 1) вона безіменна, значить, або ніхто не відповідає за її публікацію, або відповідають ті, що були підписані на запросинах. А коли так, то я мусив би знати Ваші аргументи, для чого її треба публікувати, бо мені, наприклад, здається, що публікування такого документа перед з'їздом а навіть тим прелімінарним з'їздом, який властиво ми скликали, не має ніякого сенсу. Адже ми тепер не будемо радити над

спільною програмою русинів, бо на се треба б зібрати справді більше русинів, ніж 8–10. А публікуючи такий документик дається вид, що ми не тільки хочемо скликати з'їзд, але хочемо йому накинати й свою програму, а се значить згори унеможливити не тільки сей, але й всякий інший з'їзд з нашою участю. Звісно на пункти декларації я зовсім годжуся, та думаю, що вони уложені не для публікації, а як директива для нас під час нарад, тим більше, що власне з наради мужів довір'я повинна вийти не така загальна ухвала, але спеціальніше означення і тактики, і стратегії, т. є. намічення тих пунктів, котрі наразі мусять становити ціль спільної акції русинів і від котрих не можна відскакувати, і намічення способів ділання, котрих також усі партії повинні згідно уживати, не перешкоджаючи одна другій”⁵.

Драгоманівський проект програми консолідації І. Франко таки умістить у газеті “Хлібороб” на завершення статті “В чім би мала бути згода між усіма рускими партіями”. Але, йдучи на це, Іван Франко не до кінця вірив в успіх ідеї консолідації українських партій у Галичині. “Наш проект з'їзду, — писав він у листі до М. Павлика від 25 січня 1894 р., — мабуть, розіб'ється. Ані москвофіли, ані народовці не прийдуть”⁶. Не менш скептично консолідаційна акція була сприйнята офіційним органом народовців газетою “Діло”, в якій, зокрема, зазначалося: “Мы не веримо въ успехъ тои инициативы членов найменшого сторонництва руского. Инициатива мусела бы на всякый способ мати вид поважнейшій”⁷.

Попри такі невтішні прогнози прелімінарний з'їзд відпоручників москвофільської, народовської та радикальної партій таки відбувся. Він пройшов у Львові 2 лютого 1894 р. З'їзд виявив значний дисонанс у діях та поглядах народовців, москвофілів і радикалів. Група опозиційних народовців на чолі з Ю. Романчуком цей форум практично ігнорувала. Головним предметом обговорення на з'їзді стало питання ідеологічних розходжень, що перешкоджають порозумінню трьох українських партій у Галичині. Дискусії велися щодо ставлення радикалів до релігійних вірувань і духовенства, москвофільської агітації проти української мови та літератури, правомірності використання етимологічного та фонетичного правописів у пресі⁸.

З'їзд створив комісію для підготовки більш представницького форуму відпоручників москвофільської, народовської та радикальної партій. Івана Франка було обрано до комісії по підготовці цієї акції. Крім того, на плечі І. Франка лягла місія спростування недостовірної інформації про з'їзд мужів довір'я представників москвофільської, народовської та радикальної партій. Йдеться про те, що редакція "Газети народовой" опублікувала сфальсифіковану інформацію про з'їзд мужів довір'я москвофільської, народовської та радикальної партій 2 лютого 1894 р., реагуючи на неї І. Франко писав: "Отож, неправдою є те, що на конференції нібито було прийнято якісь рішення; неправдою є те, що було схвалено в цілому програму радикалів; неправда, ніби обговорювалася можлива еміграція населення до Росії; неправда, ніби на конференції не було жодного священика; неправда, зрештою, й те, про що говориться в кінці цього фрагменту — "про єдність старих партій у ширенні прикрих справ і поглядів" і про "проголошення щораз то інших поглядів представниками народовців"; невірним є, зрештою, подане там же число учасників конференції, було їх не 10, а 14"⁹.

Комісія, обрана на з'їзді 2 лютого для скликання наступного форуму відпоручників москвофільської, народовської та радикальної партій, до роботи так і не приступила, оскільки ініціативу проведення такої акції перехопила група українських послів (Ю. Романчук, К. Телішевський, Л. Рожанковський, М. Король, Т. Окуневський). З легкої руки саме цієї організаційної групи на розгляд з'їзду 19 березня було винесено "Проект спільної основи сконсолідування Русинів у Галичині", який складався з таких положень:

1. Стоїмо на основі національної програми Головної Руської Ради з 1848 року і хочем, щоб народ наш розвивався як самостійний народ слов'янський, залишаючись при вірі та обряді своїх батьків, вірний австрійській державі та цісареві.

2. Стоїмо на основі конституції і будемо прагнути до втілення у життя гарантованих конституцією прав, а головну увагу звернемо на потреби нашого селянства і міщанства.

3. Хочемо сконсолідування всіх руських сил на народній основі для спільної органічної праці.

4. Хочемо повної автономії нашого народу й усунення всякого стороннього впливу на його внутрішні справи.

5. Будемо єднатися з такими елементами, які займають справедливе становище щодо руського народу або взагалі прихильні до народу. Стосовно уряду і правлячих партій будемо займати опозиційне становище, доки не зміниться теперішня система щодо Русинів¹⁰.

Активну участь у обговоренні цього проекту на з'їзді взяв І. Франко. Іван Якович намагався примирити москвофілів та народовців щодо стилізації § 1 проекту. Щоб покласти край затяжній дискусії, він пропонував укласти § 1 наступним чином: "Стоїмо на основі русько-укр[аїнської] національності, хочемо, щоби наш русько-укр[аїнський] народ розвивався самостійно і рівнорядно з другими народами слов'янськими, супротивляємося всякому надуживанню віри і обряду в цілях політичних і винародовляючих і признаємо, що тепер Австрія дає найліпші умови для розвою русько-укр[аїнського] народу і через те хочемо в нашім власнім народнім інтересі її підпирати"¹¹.

Таке формулювання до певної міри згладжувало гострі кути москвофільсько-народовської дискусії. Визнання галицьких русинів українсько-руською народністю, яка стоїть самостійно і рівнорядно з іншими слов'янськими народами, з одного боку, вказувало на їх приналежність до єдиної української нації (на чому наполягали народовці), з іншого — відзначало їх слов'янську приналежність (на чому воліли акцентувати увагу москвофіли). Формулювання "супротивляємося всякому надуживанню віри і обряду в цілях політичних і винародовляючих" мало примирити радикалів і демократично настроєне українське попівство. Проте, незважаючи на наявність конструктивних резолюцій, до прийняття спільної програми дій на з'їзді 19 березня так і не дійшло. В учасників форуму не вистачило політичної волі для прийняття відповідних рішень. Попри це перший етап консолідаційного процесу мав і позитивні наслідки. По-перше, у процесі переговорів визначилися основні сили, кровно зацікавлені у консолідації галицьких українців. По-друге, з'їзд вивів у число лідерів консолідаційного процесу

І. Франка, якому судилося відіграти непересічну роль у розробці програмних документів.

Відповідно до рішення з'їзду 19 березня наприкінці цього місяця розпочала свою роботу "комісія трьох" (у складі І. Франка, Ю. Романчука, Я. Кулачковського), на яку покладали завдання розробити програму консолідації. На розгляд комісії були винесені проекти, підготовлені І. Франком та Ю. Романчуком. Перемогу здобув франківський "нарис". Успіх цього документа перевершив сподівання навіть самого автора. "Тісніший комітет... — із задоволенням констатував І. Франко у листі до М. Павлика від 9 квітня 1894 р., — власне прийняв майже в цілості мою програму, т. є. звід головних точок нашої мінімальної програми"¹². Наголосимо: франківський проект програми особливо підтримали москвофіли, які майже цілком схвалили перший та другий блоки нарису.

Здавалося б, успіхи у розробці програмних документів консолідації могли перерости у загальний успіх консолідаційних змагань. Проте цього не сталося. У середині квітня І. Франко отримав колективний лист¹³ з вимогою припинити участь у консолідаційних переговорах, вийти з комісій по створенню програми консолідації і після нетривалих вагань відсторонився від інтеграційного процесу, склавши у пресі таку заяву:

"Прошу Светлу Редакцію опублікувати, въ наследокъ заявы репрезентантовъ радикальной партіи, котра "не верить въ возможность згоды не годыться на аут § 1 пропонованой комісією декларації аут на всю програму акції политичной вироблену теснейшею комісією" — бачуся змушенімъ виступити з комісії угодовою и усунути ся водъ всякой дальшой деятельности въ том напряме. Ровночасно зложив я на руки виделу радикального товариства політичного "Народна Воля" в Коломьї годность головы того товариства"¹⁴.

Вихід Івана Франка з консолідаційного комітету реально поставив під загрозу скликання з'їзду відпоручників партій, призначений на 15 травня. Форум міг або зірватися, або пройти без участі радикалів. Жодний із цих варіантів не задовольняв М. Драгоманова, тому він відчайдушно намагався врятувати ситуацію, закликаючи М. Павлика та І. Франка попри усе, що

сталось, з'явитися на з'їзд. Проте форум так і не відбувся: переговорний процес зайшов у глухий кут.

І. Франко боляче переживав припинення консолідації. Усвідомлюючи причетність до цієї невдачі, він навіть почав схилятися до думки про усунення від політичної діяльності¹⁵. З консолідаційних змагань початку 1894 р. з особливо зіпсованим політичним іміджем вийшли радикали, які, з одного боку, виступили інспіраторами й ініціаторами згуртування українських сил, а з іншого — заявою І. Франка про вихід з консолідаційного комітету першими відреклися від конструктивного продовження інтеграційного процесу. Ця обставина додатковим тягарем лягла на плечі Великого Каменяра. Щиро тривожачись з приводу падіння авторитету, І. Франко у листі до М. Драгоманова писав: "Що через се зірвання одіум зірвання угоди спадає на партію радикальну, що в чуднім світлі являються наші попередні накликування до згоди і аванжований нами перший з'їзд мужів довір'я, се кожний бачить, а мені здається, крім того, що партія сим поступком підрізала собі на довгий час ноги до всякої серйозної політичної акції, бо в серйозність її ніхто не схоче вірити"¹⁶.

Консолідація 1894 року завершилася невдачею. У політичній біографії І. Франка вона мала двояке значення. З одного боку, причетність письменника до провалу консолідаційної акції була тим неспростовним фактом, що не додавав йому політичних дивідендів. З іншого — саме консолідація 1894 р. дала йому змогу стати реальною, а не номінальною фігурою на галицькій політичній авансцені. Саме успішна участь І. Франка у роботі консолідаційних форумів і комісій допомогла йому стати одним із українських кандидатів на виборах до парламенту 1895 р.

Важливо підкреслити, що консолідація москвофільської, народовської та радикальної партій 1894 р. фактично послужила передтечею створення Українсько-руської національно-демократичної партії, й у тому, що згуртування українських сил у 1899 р. (тобто при створенні УНДП) відбулося на основі саме мінімальних домагань радикальної партії, була чимала заслуга І. Франка.

У грудні 1899 року Іван Франко взяв участь у створенні національно-демократичної партії. Його вступ до УНДП значно

зміцнив її авторитет у галицькому суспільстві. Відомий український публіцист М. Лозинський, оцінюючи резонанс цієї події у Галичині, писав: “Цей крок зробив велике вражіння серед загалу поступової інтелігенції, яка досі вагалася між опозиційними народовцями й радикалами, а тепер потягнула масою в нову партію, бачучи в ній такі авторитети, як Франко і Грушевський”¹⁷.

Проте уже в перші місяці існування національно-демократичної партії у її керівництві виявилися серйозні протиріччя. А відтак І. Франко разом з М. Грушевським уже в січні 1900 р. вийшли з Президії УНДП¹⁸. Причиною виходу стала незгода з курсом цієї організації на поширення партійного впливу на галицьку “Просвіту”. У такий спосіб І. Франко та М. Грушевський виявили свій протест проти неписаного правила східногалицького політичного життя, згідно з яким будь-яка громадська організація неминуче підпорядковувалася впливу тієї чи іншої партії. Тобто, відсторонюючись від участі у роботі Президії УНДП, І. Франко та М. Грушевський фактично відстоювали широку демократизацію українського життя.

До нової сутички між Іваном Франком та керівництвом УНДП дійшло восени 1904 р., після того як провідний орган націонал-демократів газета “Діло” помістила статтю “Радикальна партія *rediviva*”, у якій обвинуватила І. Франка у поверненні в лоно радикальної партії. У відповідь І. Франко зажадав від редакції “Діла” спростування, звинуватив керівництво УНДП у відступі від основних програмних постулатів партії. У листі Івана Франка до редакції “Діла”, зокрема, йшлося:

“1. Національно-демократична партія, хоч прийняла програму, уложену на основі програми радикальної партії, при головній участі д-ра Вол. Охримовича і моєї, проте досі не подбала опублікувати сю програму в спосіб, доступний для широкого загалу, отже, окремою брошурою і не сповнила ухвали первісного комітету — видати сю програму для селянства з докладними поясненнями, хоч свою часть праці, вложену на мене комітетом, а власне пояснення економічної проблеми, я сповнив і навіть відбитка з тої моєї праці, друкованої в “Свободі”, була зроблена і так лишилася гнити в магазині

Ставропігійської друкарні. Наслідком сього всі пізніші з'їзди нац[іонально]-дем[ократичної] партії обходилися без програми і без програмових дискусій, і ніхто з партії не відчував того браку. Се мимоволі насуває мені думку, що вся програма має для нац.-дем. партії зовсім формальне значення і була уложена, так сказати, лише для паради.

2. Сю думку зміцнює ще той факт, що протягом минулого і біжучого року в органі партійнім "Свободі" появлялися без особистих підписів автора і без ніяких застережень статті, в яких рішучо заперечувано один з головних принципів програми нац.-дем. партії, а власне принцип легальної політичної боротьби і легальної організації народних мас для боротьби за своїх права, а натомість рекомендовано (як ось у звісній "Злодійській руці") нелегальні організації для систематичних злочинів. Не бачивши ніде в партійних органах ані дискусії над сими проектами, ані протесту чи то одиниць, чи груп проти такої зміни партійної програми, я тим більше мусив зневіритися в серйозність національно-демократичної партії у відношенні до її програми.

3. Нац.-дем. партія не сповнила також найважливішої з тих задач, яких я і дехто з моїх товаришів перед 6 роками вважали можливим пристати до неї, а власне, не зробила нічого для зорганізування селянської маси і ведення її до свідомого політичного життя"¹⁹.

Оскільки редакція "Діла" кілька днів вищезгаданого листа не друкувала, то І. Франко надіслав його до газети "Руслан", яка і сповнила волю автора щодо публікації матеріалу 30 листопада. Уміщення цього листа у проурядовій газеті "Руслан" було розцінено М. Возняком як вихід І. Франка з УНДП²⁰. Однак, на наш погляд, таке трактування є досить спірним. Дане питання ще потребує детального вивчення, і хочеться вірити, що вже найближчим часом воно знайде свого дослідника. Але як би там не було, конфлікти Івана Франка з керівництвом національно-демократичної партії цим не вичерпалися. Стосунки знову загострилися вже на початку 1905 р. Цього разу приводом до конфлікту послужила дискусія на сторінках галицької преси щодо пріоритетів української політики у Галичині та доцільності побудови українського театру у Львові. У цій

полеміці І. Франко підтримував позицію М. Грушевського, який відстоював необхідність заснування у Галичині мережі приватних українських гімназій та виступав проти форсованого націонал-демократами проекту будівництва українського театру у Львові. Дискусія, у якій І. Франко взяв участь статтями “Замість дискусії — цвітки полеміки”²¹ та “Львівський театр, а народня честь”²², завершилася у судовому залі. Тодішній директор трупи львівського українського театру М. Губчак подав позов на І. Франка та редакцію “Літературно-наукового вістника” за статті про театр і програв судовий процес²³.

Як бачимо, відносини Івана Франка з національно-демократичною партією були неоднозначними. З одного боку, він був одним із фундаторів УНДП та творців її програми. З іншого — часті відступи партійного керівництва від програмних постулатів викликали у письменника осуд. І. Франкові вистачало сил і мужності, щоб вступати (хоч і полемічні) двобої з проводом найпотужнішої у Галичині української політичної партії.

1. Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму // Україна, 1926. — Кн. 6. — С. 115–163.
2. Франко І. Організація демократичної партії // Зібрання творів: У 50-ти т. — Т. 46. — С. 516–527.
3. Драгоманов М. Політика принципіальна та політична // Народ, 1894. — 1 січ.
4. [Драгоманов М.] В чім мала би бути згода межі всіми рускими партіями? / Хлібороб, 1894. — 1 і 15 січ.
5. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Т. 49. — С. 451.
6. Там само. — С. 450.
7. Діло, 1894. — 21 січ.
8. ЦДІА України у м. Львові, ф. 382, оп. 1, спр. 2, арк. 1 — 2; Павлик М., Франко І. Два з'їзди // Народ, 1894. — № 5. — С. 72–75; 3'їзд москвофільсько-радикально-народовських мужів довірія // Правда, 1894. — № 3. — С. 215–216.
9. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Т. 49. — С. 460.
10. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Листування І. Франка і М. Драгоманова. — Київ, 1928. — С. 453.
11. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Т. 49. — С. 478.

Катерина ЗОЗУЛЯК

ДЕЩО ПРО ВЗАЄМИНИ МІЖ ЄВГЕНОМ ТИМЧЕНКОМ ТА ІВАНОМ ФРАНКОМ

Іван Франко за своє порівняно коротке, але таке дивовижно різнопланове і багате на події життя набув чимало друзів і знайомих. До кола його знайомих свого часу ввійшов і Євген Тимченко — видатний український мовознавець, перекладач та громадський діяч з Наддніпрянщини¹. Знайомство між Іваном Франком і Євгеном Тимченком переросло в глибоку творчу співпрацю задля загального національного розвитку кінця XIX — початку XX століть.

Українська історія на крутих поворотах розгубила чимало відомостей про зв'язки між І. Франком і Є. Тимченком, але навіть ті, що дійшли до нас, дають підставу твердити: набутки від цих зв'язків неоціненні за своєю суспільною значимістю.

Науковці радянського періоду майже не бралися за дослідження стосунків між цими двома українськими діячами. І це зрозуміло: Євген Тимченко довго вважався носієм “націоналізму” та “шкідництва” в мовознавстві, а його ім'я і діяльність піддавалися жорстоким нападам. Наукові та літературні праці вченого вилучалися з наукового обігу, деякі нищилися або закривалися у спеціальних фондах. За свій патріотизм, за те, що був українцем, вчений шість років промучився на засланні в сибірських краях.

Лише в роки нашої державної незалежності почалося активне дослідження багатогранної діяльності Євгена Тимченка. 1992 року вперше опубліковано його листи до Володимира Гнатюка², а 1996 року — збірник наукових праць, присвячений 130-річчю від дня народження³. У цьому збірнику зачеплено різні аспекти життя і діяльності видатного вченого, а його зв'язки з тодішніми

12. Там само. — С. 490. (Йшлося про програму радикальної партії).
13. Лист І. Франкові написав М. Павлик. Вимога відсторонитися від консолідаційного процесу (якщо довіряти М. Павлику) мотивувалася так: "Фр[ан]кови написав я, іменем Коломийян і Краковян, що викинення 1 їх §. і поставлення намість него нашої 4-тої точки, ми вважаємо за *conditio sine qua* поп розмови нашої з народовськими миротворцями; що вважаємо Франкову й Романчукову спеціальну програму програмою фраз, в котру усякий може вкладати, що хоче, і котра не викличе спільної діяльності; що ми противні центральним комітетам і представляємо собі згоду так, щоби кожна партія взяла собі в свою програму певні конкретні справи, як напр. загальне голосованье — в тім дусі діяствовала, при чому наша діяльність сама собою буде спільна; що всякі такі програми та комітети тільки би путали нас, котрі маємо у всіх справах свої ріжні погляди, після котрих мусимо далі працювати". (Листування Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / Зладив М. Павлик. — Чернівці, 1911. — Т. VIII. — С. 86).
14. Діло, 1894. — 11 (23) цвѣтня.
15. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Т. 49. — С. 499.
16. Там само. — С. 496.
17. Лозинський М. Життя і діяльність Івана Франка // Вістник Союзу Визволення України, 1916. — Ч. 155. — С. 388.
18. Громадський голос, 1900. — 15 липня, 1 серпня; Галичанин, 1900. — 6 июля.
19. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Т. 50. — С. 256–257.
20. Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму // Україна, 1926. — Кн. 6. — С. 163.
21. Франко І. Замість дискусії — цвітки полеміки // Літературно-науковий вістник, 1905. — Т. 29. — С. 121–132.
22. Франко І. Львівський театр, а народня честь // Там само. — С. 122–132.
23. Винар Л. Михайло Грушевський як голова Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка // Український історик, 1969. — № 1. — С. 31.

діячами культури та літератури (в тому числі з Іваном Франком) залишаються майже не дослідженими. Мовознавець Уляна Єдлінська у праці “Євген Тимченко — член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові” пише: “Увага до такого питання, як членство Є. Тимченка в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові, — це перш за все штрих до історії духовного зв’язку українців Східної і Західної України. Джерелом для роздумів на цю тему можуть служити... відомості про його особисті зв’язки, зокрема листування з членами НТШ... Матеріали про особисті зв’язки ще досі дуже слабо вивчені”⁴.

Євген Тимченко про Івана Франка дізнався дуже рано — уже в молодості знав про нього багато і докладно. 1898 року, коли святкувався 25-літній ювілей невтомної праці І. Франка, Є. Тимченко, маючи тридцять два роки, разом з шістдесятьма видатними діячами України підписався під текстом привітання І. Франкові: “Високоповажний Добродію!.. ми, земляки Ваші з рідної для Вас України, не можемо не прилучитись до цього святкування, пригадуючи все те, що зроблено Вами за увесь цей час як особисто для Галичини, так і для всієї України-Руси...

Володимир Антонович, Мусій Кононенко,
Ларісса Косач, Микола Лисенко, Кость Михальчук,
Тадей Рильскій, Євген Тимченко,
Олександр Черняхівський...”⁵

Про Євгена Тимченка стало відомо в Галичині 1893 року — публікувався (інколи під псевдонімом “Бурлака”) в “Зорі” та “Дзвінку”. У багатьох номерах журналу “Дзвінок” за 1893 рік друкував, зокрема, свої перекази за Ляме-Флері “Розповідки з Мітології”. А 1899 року “Літературно-науковий вістник” (т. IV) у розділі “Хроніка і бібліографія” повідомляв читачів про вихід у Києві другого тому Тимченкового “Русско-малороссійского словаря”.

Діяльність Є. Тимченка набула особливої активності наприкінці XIX століття. Після смерті П. Куліша він узяв на себе справу видання драм Вільяма Шекспіра в його перекладі. Почав шукати шляхів друкування їх у Галичині. Схилившись до думки Івана Франка, вирішив, що добре було б їх видати саме у Львові — у

“Видавничій спілці”. 16.06.1899 року Євген Тимченко пише І. Франкові: “Високошановний Добродію!.. Ви радите вступити до “Видавнич[ої] Спілки” грошевою вкладкою і вже доручити Спільці видання Шекспіра. Ми б нічого проти того не мали, але як знати з Вашого ж листа (статут “Спілки” я просив д[обродія] Петрушевича мені вислати...), та так і не допросився... Спілка має за звичай видавати нову книжку не перше як оплатить ся видання якоїсь попередньої, і для того радите видавати, коли не помиляюсь, по пєсі або дві на рік”⁶. Є. Тимченко погоджується в силу обставин “видавати кожную пєсу нарізно” і ставить перед І. Франком-редактором вимогу “поретушувати мову і додати до кожної пєси невеличку передмову в такому дусі, як Ви кажете. Через те і просимо Вас узяти на себе заходи коло видання сих перекладів, себто: поретушувати мову (повикидати московізми, але залишити незмінно кулішизми... написати передмовки і уваги, які Вам видають ся за потрібні, коректуру то-що”⁷.

Івану Франкові, очевидно, такі умови Є. Тимченка здалися неправомірними, і він, не відступаючи від своїх редакторських засад, написав йому сувору відповідь. Одержавши її, Є. Тимченко у листі від 22.06.1899 року відгукнувся так: “Мабуть, ми Вам дуже надокучили товченням води в ступі, що Ви до мене написали такий сердитий лист. Я Вас цілком розумію, з нами інакше й не можна. А все таки прошу мене ще раз вислухати і не гніватись”⁸. І він, погодившись з усіма Франковими порадами, знову просить: “Одно нас засмутило, що Ви відмовляєтесь зробити маленьку ретушовку тексту... Ми не зважуємо ся просити Вас перевіряти з первотвором, бо се страшенно важка праця, але при коректурі хоч тільки найбільш разячі московізми просто замінити українск[ими] словами, а по за як при сій заміні може нарушитись міра віршу, то ми й залишили сю річ на Вашу ласкаву увагу... за се тільки буде Вам наше сердечне спасибі. Щиро Вам кажу, що компетентнішого за Вас в сій справі ми не знаємо. Сподіваю ся що на такого гатунку ретушовку Ви не подивитесь, як на надужиття Вашої готовності стати нам у пригоді, і ласкаво згодитесь”⁹.

У листі до І. Франка (дати на листі не зазначено. — К. З.) Є. Тимченко переконує його: “Звичайно дуже промовляє за Вас

та запобіжність, з якою Ви нам пропонуєте на розгляд ті поправки, що маєте зробити в Кулішевому перекладі, але мені здається, посилати на наш розгляд їх, це цілком зайва річ і Вам тільки може завдати зайвого клопоту. Раз ми просимо Вас їх зробити, тим самим, значить, визнаємо Вас цілком в сій справі людиною компетентною”¹⁰.

Збереглися ще листи Є. Тимченка до І. Франка від 19.09.1899 року та від 07.11.1899 року¹¹. Обидва вони теж стосуються підготовки до друку Кулішевих перекладів і дрібних приватних справ.

Співпраця між І. Франком та Є. Тимченком над випуском Кулішевих перекладів Шекспіра була серйозною і дуже продуктивною. За чотири роки (1899–1902) у “Видавничій спілці” вийшло десять драм Шекспіра в перекладі П. Куліша українською мовою. Іван Франко не тільки редагував кожне видання, але й, здавши на прохання Є. Тимченка, до кожного видання давав свої передмови і ґрунтовні примітки.

1900 року Євген Тимченко став звичайним членом¹² Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові та членом його “язикової” секції. У списку звичайних членів НТШ він значився під номером 288 (працював тоді урядником університетської бібліотеки у Києві)¹³. Членами “язикової” секції тоді були О. Барвінський, В. Гнатюк, М. Грушевський, А. Кримський, І. Франко та інші. Як свідчать протоколи¹⁴, Є. Тимченко на засідання секції не прибував, хоч запрошення йому надсилалися — такий порядок існував у Товаристві. Зате постійно підтримував з НТШ жваві ділові та творчі зв’язки. У згадуваних уже листах до В. Гнатюка він просив повідомляти його про творчі плани “Видавничої спілки”, бо, мовляв, кияни нічого не знають про неї¹⁵; замовляв свіжі видання, турбувався про фінансову підтримку Товариства та його членів.

Члени “язикової” секції НТШ, основним серед яких був І. Франко, зверталися до Є. Тимченка з різними проханнями. На засіданні секції 18 травня 1901 року було, наприклад, “порішено спитати д. Є. Тимченка, як стоїть справа зі словарем до Котляревського...”¹⁶ Очевидно, була якась попередня домовленість з відомим уже на той час лексикографом.

Засідань “язикової” секції (як і засідань інших секцій) І. Франко ніколи не пропускав — він брав участь в обговоренні всіх питань творчого життя НТШ.

З наявних документів випливає: Євген Тимченко довго підтримував зв'язки з І. Франком, як одним з головних членів НТШ, шляхом листування¹⁷, не знаючись особисто. Однак листування між цими людьми було таке довірливе й одверте, що закрадається думка: вони вже були знайомі. У їхніх листах ідеться навіть про особисті послуги на побутовому рівні, про фінансову підтримку.

У статті М. Возняка “Зустрічі Франка з наддніпрянськими діячами” серед людей, з якими Іван Франко зустрічався в Києві в 1885, 1886 роках ім'я Є. Тимченка не значиться. Не були знайомі між собою Є. Тимченко та І. Франко і в 1895 році. У листі І. Франка до М. Драгоманова від 01.01.1895 року читаємо: “Куліш прислав через якогось Тимченка (підкреслення наше. — К. З.) на руки Барвінського свій переклад Шіллерового “Вільгельма Телля”. Сей переклад поручено мені відібрати від Барв[інського] і напечатати осібною книжкою. Добре, я й відібрав”¹⁸. Слова “через якогось Тимченка” — свідчення того, що Є. Тимченко ще не був тоді особисто знайомий з І. Франком.

У 1900 році “Видавнича спілка” розпочала роботу над Тимченковим перекладом “Калевали” — першим українським перекладом відомого фінського епосу. Праця була, безперечно, важка й інтенсивна. У листопаді 1900 року перекладач повідомив В. Гнатюка про те, що закінчив роботу над “Калевалою” і вже в цьому ж таки місяці одержав два аркуші цього складного для редакційного опрацювання твору.

Документи свідчать, що до видавничого перекладу “Калевали” був дотичний сам Іван Франко. Працюючи з перекладачем Є. Тимченком, він теж, мабуть, не відступав від своїх редакторських засад. Іван Франко признавався: “Бувши мало не 10 літ головним співробітником, а потім головним редактором “Літературно-наукового вістника”, я можу сказати по совісті, що не пропустив не то одної статті, але навіть одного рядка, не прочитавши його вперед у рукописі і не справивши, де було треба, чи то в порозумінні, чи без порозуміння з автором”¹⁹.

Отже, правив І. Франко, керуючись цим принципом, і переклад “Калевали” Є. Тимченка. На жаль, у першовиданні “Калевали”²⁰ жодних Франкових поміток чи приміток немає: усе віддав на вирішення Є. Тимченка — і примітки, і словничок, і показчик особових імен. Вважав, що перекладач у змозі, як фахівець, самостійно справитися з науковим апаратом книги. Лист Є. Тимченка до В. Гнатюка від 07.12.1900 року підтверджує сказане: “Нарешті засилаю Вам останні руни “Калевали”, показчик імен особових і зміст, сторінки на останньому доведеться вже Вам (? — К. З.) виставити”. І редакція, очевидно, сама “виставила” сторінки у змісті²¹.

У листі до В. Гнатюка від 05.11.1900 р. Євген Тимченко згадує про редакторські правки у перекладі “Калевали” І. Франка: “Дуже вдячний д. Франкови, що він переглежує текст, і проти його поправок нічого не маю, хоч, признаюся, мене здивувало, навіщо наше і до того ще щиро народне слово “потужний” замінено на дуже немилозвучне і дуже сумнівне “могутній”? Я особисто вважаю д. Франка нашим найкращим стилістом...”²²

“Калевалу” “Видавнича спілка” у 1901 році надрукувала. Цей рік став найплототворнішим у взаєминах між Є. Тимченком та І. Франком — їхні творчі контакти збагатилися ще й особистим знайомством. І відбулося воно десь у літні місяці в Криворівні. До цього живописного, з особливим мікрокліматом села з’їжджалися (особливо в літні місяці) визначні діячі культури та науки тогочасної України — відпочивали, знайомилися, творили.

Як твердить франкознавець І. Білинкевич, у 1901 році до Криворівні вперше приїхав на відпочинок і працювати Іван Франко. Тут пробув він з другої декади липня і “аж до кінця серпня, а може, до 1 вересня 1901 р.”²³

У відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника зберігається рукопис М. Струтинської (колишнього наукового працівника Музею І. Франка у Львові) “Матеріали до праці “Приятелі, співробітники і знайомі І. Франка”²⁴. У ньому не тільки перераховуються знайомі письменника, а й зазначаються час і місце зустрічей. І ось під 1901 роком читаємо: “Гості з Криворівні (слід розуміти — ті, що замешкали, відпочиваючи в Криворівні. — К. З.): Гнат Хоткевич, Василь Доманицький,

Михайло Коцюбинський, Дмитро Дорошенко, Квітка... Л. Укр., Євген Тимченко... Красицький”.

Записи М. Струтинської майже співпадають за змістом зі спогадами колишнього пароха Криворівні Олекси Волянського, який був близьким знайомим І. Франка, мандрував з ним по Карпатах, був йому помічником. О. Волянський пригадує, зокрема, що до Івана Франка, коли той був у Криворівні, разом з іншими людьми з Наддніпрянської України навідувався і Євген Тимченко: “Не в силі я передати на цей німий папір, — пише тодішній криворівнянський парох, — тих усіх гарних хвилин, які ми переживали кожних вакацій, де кожного року попри сталих літників, заїздила ще маса інших гостей, міняючись, немов найгарніші жемчуги в калейдоскопі життя. Згадаю лише поодинокі імена... З Придніпрянської України гостили довше або коротше В. Доманицький, Михайло Коцюбинський з сином Юрком... М. Могилянський, Федір Вовк, Ол. Грушевський, Леся Українка з своїм нареченим, а пізніше мужем К. Квіткою... Дм. Дорошенко, О. Олесь, Євг. Тимченко...”²⁵ І теж стверджує (як і І. Білинкевич): “Перший раз загостив був Франко до Криворівні в 1901 році та замешкав з цілою своєю ріднею у хаті вищезгаданого гуцула” (Проця Мітчука. — К. 3.).

До речі, варті уваги і слова О. Волянського про те, що гостили “Леся Українка з своїм нареченим, а пізніше мужем К. Квіткою”. Справді, Леся Українка в 1901 році ще не була одружена з К. Квіткою.

У листі до В. Гнатюка від 1. 03. 1901 р. Є. Тимченко писав: “До Г[аличин]и давно збираюсь, але все так складає ся, що ніяк не вихоплюсь. Як буду вирушати у мандрівку, то, звичайно, Вам напишу”²⁶. І він, як випливає з “Матеріалів...” М. Струтинської, вибрався таки до Криворівні в 1901 році — теж, як і Франко, вперше.

У фондах Львівського літературно-меморіального музею І. Франка зберігається ще один дуже цікавий і цінний документ — фотокопія “Карти кореспонденційної” (інв. № 325 ндф, розмір 9x13,5 см), яку надіслав зі Львова до Києва 28 грудня 1901 року В. Гнатюк Є. Тимченкові. Рукою В. Гнатюка на лицевій сторінці поштівки написано: “Его высокоблагородію Евгенію Тымченку. Кієвъ (Russland) Жилянская ул. № 20”. А на зворотній сторін-

ці — текст: “Львів 28/XII 1901. Вш. Добродію! Чи дістали моє письмо в справі Тов-а? Чи Труш уже в Києві?” І що найцінніше в цьому документі — підписалися під текстом В. Гнатюк та І. Франко, а збоку — ще два члени НТШ: С. Томашівський і В. Коцовський. Маючи вже певні документальні підстави, можемо твердити: підпис І. Франка на поштівці — це підпис не тільки одного з найголовніших працівників НТШ, редактора Кулішевих перекладів Шекспіра і “Калевали”, а й підпис людини, що вже знала адресата особисто. Поштівка писалася наприкінці 1901 року — після літнього знайомства Є. Тимченка з І. Франком.

Не зайвим буде сказати і про те, що В. Гнатюк теж відпочивав у 1901 році в Криворівні — час його відпочинку збігався з часом відпочинку І. Франка. У листі до О. Куліш, у якому йшлося про висилку до Львова Шекспірових творів у перекладі П. Куліша, В. Гнатюк повідомляв: “Я виїжджу 13.VII на вакації (Криворівня), п[ошта] Ясенів Горішній і буду там до кінця серпня”²⁷.

Після 1901 року Євген Тимченко продовжував активну співпрацю з Товариством. Він і далі надсилав для випуску у “Видавничій спілці” свої переклади з інших мов, цікавився планами і фінансовими проблемами НТШ. Надсилаючи, зокрема, переклад “Кльода Ге”, у супровідному листі він пише: “Над сим перекладом я працював з великим чуттям... дуже б просив Вас урятувати їх від руїни, помилуйте і лексику також, за що дякуватиму сердечно”²⁸. Є. Тимченко мав, мабуть, на увазі насамперед І. Франка як редактора.

Цікавився Є. Тимченко і фінансовими справами членів НТШ у Львові (І. Франка зокрема), повідомляв, що одержав надіслані йому зі Львова видання. І далі був звичайним членом “язикової” секції НТШ. На одному із засідань секції в 1907 році, в якому був і Іван Франко²⁹, перезатверджувався склад “язикової” секції НТШ, і Є. Тимченка знову було перезатверджено звичайним членом.

Євген Тимченко не раз бував у Львові, але слідів його перебування у цьому галицькому місті не вдається виявити.

Листи Є. Тимченка до В. Гнатюка свідчать про те, що зв’язки вченого з Товариством розвивалися. Не згасало зацікавлення Є. Тимченка видавничою діяльністю НТШ у Львові: просив надсилати йому цінні львівські видання, вів активні переговори

щодо збірника на честь І. Франка. Продовжує надсилати свої замітки до “Літературно-наукового вістника”, пропонує до нього свої мовознавчі дослідження, дбає про достойну автуру для цього корисного видання. У листах до В. Гнатюка (з ним він був зв’язаний чи не найбільше, вважав себе його другом) Є. Тимченко повідомляє про те, куди збирається їхати відпочивати (зокрема в Криворівню, Чернівці), дякує за переобрання його вже вкотре членом “язикової” секції НТШ і т. п.

У 1914 році Є. Тимченко стає дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. Уже як дійсний член Товариства подає до згаданого вище Франкового збірника своє дослідження “Вокатив в українській мові”³⁰ (під дослідженням стоїть його автограф: “Евген Тимченко”). Це була чи не остання данина Є. Тимченка великому І. Франкові ще при його житті.

У фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка зберігається ще один безцінний документ — чорно-біла фотографія (розм. 16,4x10,9) Є. Тимченка. Її він надіслав з Києва до Львова Науковому Товариству ім. Т. Шевченка 27 квітня 1930 року — мабуть, спеціально для кімнати-музею І. Франка в НТШ (за відозвою Товариства або за чийось проханням — можливо, К. Студинського, який тоді чи не найактивніше збирав експонати для музею І. Франка). Було тоді Є. Тимченкові 64 роки.

Фотографія зберігалася до 1940 року в кімнаті-музеї І. Франка в НТШ, а коли НТШ в цьому році було розформовано, потрапила до Меморіально-літературного музею І. Франка у Львові (тодішня назва музею. — К. З.).

На зворотній стороні фотографії — штампи: “Музей Н.Т.Ш. у Львові” і “Меморіально-літературний музей Івана Франка. Львів, вул. Ів. Франка, 4”. Поруч — штамп київського фотографсь: “Кієвъ. Фундуклеевск. д. № 24”. Зверху на зворотньому боці фотографії тодішній працівник музею І. Франка М. Струтинська десь у 40–41-му роках написала (почерк звірено з її почерком у згадуваних вище рукописних “Матеріалах...”): “Евген Тимченко, дійсний член НТ”. Зберігається ця цінна фотографія в музеї під інвентарним № 9 ор.

У фондах Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (відділ рукописів, ф. 3, № 1614, 1620) знаходиться шість листів Євгена Тимченка до Івана Франка. Хронологічна послідовність їх така:

- 1) 16.06.1899 р.;
- 2) 22.06.1899 р.;
- 3) Без дати;
- 4) 19.09.1899 р.;
- 5) 07.11.1899 р.;
- 6) 01.03.1904 р.

Усі ці листи — автографи. Подаємо їх у первісному вигляді — без зміни фонетичних, морфологічних та синтаксичних особливостей.

Листи друкуються вперше за погодженням із завідуючою фондами Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України п. Галиною Бурлакою.

1. Євген Костянтинівич Тимченко народився в Полтаві 27 жовтня 1866 р. Помер у Києві 22 травня 1948 р.
2. Листи Євгена Тимченка до Володимира Гнатюка / (Упоряд., передмова і прим. П. Баб'яка // Записки НТШ. — Т. 224. Праці філологічної секції. — Львів, 1992. — С. 295–333.
3. Українська історична та діалектна лексика. Збірник наукових праць. — Вип. 3. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, НАН України, 1996.
4. Там само. — С. 17.
5. Рукописний текст привітання з підписами-автографами зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка (інв. № 77 мем.).
6. Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України // Відділ рукописів. — Ф. 3, № 1614.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само. — Ф. 3, № 1614, 1620.

12. Звичайним членом НТШ міг бути кожен, кого прийме виділ Товариства. Членський щорічний внесок — 10 корон (одноразово платилося 2 корони вступного). За те член НТШ одержував “Записки” і “Хроніку” НТШ.
13. Хроніка НТШ. — Вип. I, ч. 33. — 1908. — С. 32.
14. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі — ЛНБ НАН України).
15. Лист Є. Тимченка до В. Гнатюка від 29.03.1900 р. // Записки НТШ. — Т. 224. Праці філологічної секції. — Львів, 1992. — С. 297.
16. Літературно-науковий вістник. — Річник IV. — Т. XV. Розділ “Хроніка і бібліографія”. — Львів, 1901. — С. 14.
17. Листи Є. Тимченка до І. Франка від 19.09.1899 р. та від 07.11.1899 р. Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України // Відділ рукописів. — Ф. 3, № 1614, 1620.
18. Лист І. Франка до М. Драгоманова від 1 січня 1895 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Київ: Наукова думка, 1986. — Т. 50. — С. 10.
19. Франко І. Твори: У 20-ти т. — Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1955. — Т. XVI. — С. 410.
20. Калевала. Фінська народна епопея. Повний переклад Е. Тимченка. — Львів, 1901.
21. Баб'як П. Листи Євгена Тимченка до Володимира Гнатюка // Записки НТШ. — Т. 224. Праці філологічної секції. — Львів, 1992. — С. 298.
22. ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, од. зб. 228.
23. Білинкевич І. Дорогами великого Каменяра по Івано-Франківщині. — Машинопис на правах рукопису // Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка, фонди. — Інв. № 2848 оп. — С. 166, 173.
24. Відділ рукописів ЛНБ НАН України. — Фонд “М. І. Фр. 33”.
25. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменярь, 1997. — С. 498.
26. Лист Є. Тимченка до В. Гнатюка від 1 березня 1901 року // Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. — Т. 244. Праці філологічної секції. — Львів, 1922. — С. 300.
27. Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871 — 1989). — Львів, 1998. — С. 95.
28. Відділ рукописів ЛНБ НАН України. — Фонд В. Гнатюка. — Спр. 552, арк. V.
29. Іван Франко не пропускав засідань секцій НТШ. Протоколи засідань часто підписував особисто. А на засідання філологічної секції 19.01.1913 р. прибув з синами Андрієм і Тарасом, які, мабуть, супроводжували хворого батька.
30. Тимченко Є. Вокатив в українській мові // Привіт Іванови Франкови в сороклітіє його письменської праці. 1874—1914. Літературно-науковий збірник. — Львів, 1916. — С. 1—14.

ЛИСТИ ЄВГЕНА ТИМЧЕНКА ДО ІВАНА ФРАНКА

№ 1

[Київ], 16/VI [18/]99 [р.]

Високошановний Добродію!

Мик[ола] Вит[алійович] Лисенко¹ поїхав з хором по Україні, і я взяв на себе справу видання Шекспіра². Ви радите вступити до “Видавнич[ої] Спільки” грошевою вкладкою³ і вже доручити Спільці видання Шекспіра. Ми б нічого проти того не мали, але як знати з Вашого ж листа⁴ (статут “Спільки” я просив д[обродія] Петрушевича⁵ мені вислати), та так і не допросився — се з їдного боку приємно, бо показує знамениту єдність національного типу нашого: ми однакові і перед кордоном і за кордоном), що Спілька має за звичай видавати нову книжку не перше як оплатить ся видання якоїсь попередньої, і для того радите видавати, коли не помиляюсь, по пєсі або дві на рік. Все це дуже добре для Спільки, а не для нас, нам ходить о те, щоб як-найшвидче⁶ видати усі переклади Шекспіра, фонди на се є, всяке лаяння може тільки пошкодити сій справі, а не допомогти. Але ми згожуємо ся з Вами, що краще видавати кожную пєсу нарізно, що треба поретушувати мову і додати до кожної пєси невеличку передмову в такому дусі, як Ви кажете. Через те і просимо Вас узяти на себе заходи коло видання сих перекладів, себ-то: поретушувати мову (повикидати московізми, але залишити незмінно кулішізми, бо він був великий мітець в творчості мовній), написати передмовки і уваги, які Вам видають ся за потрібні, корректуру то-що⁷. Видавати по 600 примірн[иків] кожної пєси. Посилаю Вам посилкою поки що “Міра за міру” і “Багато галасу з нечева”⁸, і прошу мені написати скільки буде коштувати їх видання (вибор паперу, шріфту то-що віддаємо цілком на Ваш розсуд), який гонорар належатиметь ся Вам за редагування і інші клопоти, і коли зручніше посилати гроші чи по видрукуванні пєси чи як інше і

скільки. Мені здає ся, що докладно видатки можуть вияснитись, як пєса вийде з друку, а може я й помиляюсь. У всякім разі з нашого боку жадної проволочки ні в чому не буде, бо я сю справу взяв у свої руки, а воловодити я не люблю. Моя адреса: Київъ. Вознесенскій Ярѣ Д № 44 кв. 4. Євгенію Тимченко (писати краще рекомендов[аним], щоб не загубилось). Після сих пєс пришлю "Гамлета"⁹. Моє сердечне привітання Шановній Пані Вашій¹⁰.

*З найщирішою шанобою
Е[вгеній] Тимченко*

Р. С. Прикладаю при сьому рецензійку в "Наукові Записки"¹¹.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописів, ф. 3, № 1614, с. 55–57. Автограф.

№ 2

[Київ], 22/VI — [18] 99 [р.]

Високошановний Добродію!

Мабуть ми Вам дуже надокучили товченням води в ступі, що Ви до мене написали такий сердитий лист¹². Я Вас цілком розумію, з нами інакше й не можна. А все таки прошу мене ще раз вислухати і не гніватись. Я вже послав Вам "Міра за міру", "Багато галасу" і "Гамлет"¹³ рекомендованою перепискою. Ви колись писали Лисенкові, що маєте рукопис "Коріолана"¹⁴, значить, "Коріолана" можна і не посилати /?/. З Вами у всьому цілком згожую ся і на всі Ваші поради пристаю: видавайте під фірмою¹⁵ "Вид[авничої] Спільки", друкуйте 1500 примірників ([...])¹⁶ чиста фантазія Лисенка). Що до порядку видання, то теж пристаю цілком на Вашу думку і поки друкуватиме ся "Гамлета", пришлю "Ліра" і "Цезаря"¹⁷, а "Міра за міру" і "Багато галасу" най поки що полежать у Вас. На перші видатки посилаю Вам переказом 1000 гульденів¹⁸ (квіток в сим листі) як буде видано

три пєси, то зараз постараюсь прислати ще 1000 гульдєнїв і т.д. Усїх пєс здає ся не 12, а дєсять¹⁹. Їдним словом робїть самї як знаєте і як хочете, як Вам здає ся найкраще. В сїй справї ми цїлком здаємо ся на Вашу компетенцію.

Одно нас засмутило, що Ви відмовляєтєсь зробити маленьку ретушовку тексту. Треба уважати, що сам Куліш казав менї, що він свїй переклад не вважає за цїлком готовий до друку, а через те в деяких мїсцях у його невидержана мїра і є сила московизмїв, наприкл[ад] сочетатьсѣ браком, нєльзѣя, всєгда, чувство і т.п. Ми не зважуємо ся просити Вас перевїряти з первотвором, бо се страшенно важка праця, але при коректурї хоч тїлько найбільш разячі московїзми просто замїнити українск[ими] словами, а по за як при сїй замїні може нарушитись мїра вїршу, то ми й залишили сю рїч на Вашу ласкаву увагу, сподїваючись, що в таких випадках Вам бїльш, як кому буде видно, як краще переставити слова, щоб мїри не нарушити, за се тїльки буде Вам наше сердечне спасибї. Щиро Вам кажу, що компетентнїшого за Вас в сїй справї ми не знаємо. Сподїваю ся що на такого гатунку ретушовку Ви не подивитєсь, як на надужиття Вашої готовності стати нам у пригодї, і ласкаво згодитєсь.

Здає ся з мого листу все ясно.

Що до питаннѣ, що робити з грїшми, накопи б кошт виданнѣ був покритий з продажу, ще дуже далеке і у свїй час можна буде порозумїти ся з "Спїлкою".

Резюме мого листа значить такє:

1) Видавати під фірмою і у зв'язку з "Видавн[ичою] Спїлкою", для чого посилаю першу вкладку (кавцію) в 1000 гульд[єнїв].

2) Видавати під редакцією д[обродїя] Франка, не стїсняючи його, яко редактора, жадними варунками²⁰.

Ото і все.

Мїй уклїн шановнїй Панї Вашїй і д[обродїєві] Гнатюкови, перед ним я дуже винуватий, бо й досї не вїдписав на його останнїй лист, але сподїваю ся що він менї се дарує ласкаво, невдовзі маю до його писати.

*Щиро Вас шануючий
Евг[ен] Тимченко*

Р. С. Вибачайте, що не скористувався з Вашої поради удати ся до дирекції "Спілки", дозвольте поки що через Вас проводити сю справу, щоб не було зайвого листування.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, відділ рукописів, ф. 3, № 1614, с. 63–66. Автограф.

№ 3

[Київ, після 22. VI. 1899 р.]²¹

Високошановний Добродію!

Звичайно дуже промовляє за Вас та запобіжність, з якою Ви нам пропонуєте на розгляд ті поправки, що маєте зробити в Кулішевому перекладі²², але мені здає ся, посилати на наш розгляд їх, це цілком зайва річ і Вам тільки може завдати зайвого клопоту. Раз ми просимо Вас їх зробити, тим самим, значить, визнаємо Вас цілком в сій справі людиною компетентною.

Що до правопису, то само собою на рукопис уважати не треба, друкуйте, як Вам краще.

Ні один білет, хвалити Бога, не вийшов у тіраж²³. Забезпечити я їх не міг, бо листа Вашого дістав 3-ї дати, вже після тіража. Наша почта не дуже то швидко пореє ся. Чи гроші (12 р[ублів] 50 к[опійок] — 63 к[опійки] (5%) = 11 р[ублів] 87 к[опійок]) зараз Вам вислати, чи убезпечити сі білети на зімовий тіраж?

Цими днями я забрав до себе усі рукописи Шекспірових перекладів і невдовзі Вам усі їх перешлю²⁴.

Ось які п'єси є:

- 1) Ромео і Джульєта.
- 2) Макбет
- 3) Король Лір
- 4) Юлій Цезар
- 5) Антоній і Клеопатра
- 6) Приборкана Гоструха.

Цімбеліна²⁵ нема і чи був хто його знає. Це Лисенко на підставі слів Кулішихи²⁶ гадав, що є, і помилив ся.

Зичу Вам здоров'я і всього найкращого.

*Цілком Ваш
Евг[ен] Тимченко*

Р. S. Якось була чутка, що д[обродій] Смаль-Стоцький²⁷ готує до друку укр[аїнсько]-німецьк[ий] і німецько-укр[аїнський] словник і ще якийсь учитель (забув прізвище) польсько-укр[аїнський] — та щось і не чути нічого. Чи побачимо ті праці коли? Вашого Лиса Микиту в осени подадуть до цензури²⁸, що то вона скаже?

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, відділ рукописів, ф. 3,
№ 1614, с. 423–425. Автограф.

№ 4

[Київ], 19/IX — [18]99 [р.]

Високошановний Добродію!

Дістав я Вашого листа і довідався, що Ви рівночасно написали Л[исенко]ви, де теж згадуєте про Гамлета. Се дуже шкода, бо можуть знову виникти різні непорозуміння. Але моя порада така, які б Вам не писали дурниці з сього powodu, друкувати Гамлета так, як Ви поклали і надрукувавши прислати мені, а я вже буду тут орудувати; коли мені не поведе ся теж у сій справі, то я так само, як і Ви плюну на все. З Науменком²⁹ ще не бачився. Як тільки побачусь, то спитаюсь за гонорар.

Ви мені прислали 5 купонів, з них 4 (9 руб [лів] 50 к[опійок]) я розміняв, але 5^{та} не беруть, бо він відрізаний неакуратно (зачіплено підпис), через те посилаю Вам його назад.

На купонні гроші Пані Ваша просить їй де-що купити. Се я залюбки зроблю, але прошу направити до мене кого з тих, що бувають у Києві, щоб я міг через них передати куплене, бо часом трапляє ся так, що хтось буває з Львова, але мені не трапляє ся його бачити.

Колесса³⁰ вже поїхав до Москви.

Моя адреса: Київ. Маріинско-Благовъщенская ул. Д № 112.
кв. 7.

*Цілком Ваш
Евг[ен] Тимченко*

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, відділ рукописів, ф. 3,
№ 1614, с. 67–68. Автограф.

№ 5

*Київ, 7/XI — /18/99 (р.)
Маріинско-Благовъщенская
Д[ом] № 112 кв[артира] 7.*

Шановний Добродію!

Їден примірник Гамлета³¹ одержав (прошу вислати ще 5); всі дуже задоволені і просять Вас вести далі видання. Цими днями вишлю Вам і Коріолана³². Від Науменка³³ дістав уже гонорар за Вашу працю³⁴ — 30 руб[лів]. Що з ними робити, напишіть.

Прохання Вашої дружини я тим не сповнив, що д[обродія] Шухевича³⁵ і не бачив, а д[обродій] Груш[евський]³⁶ сказав мені, що у його й без того багато пакунків; вислати ж поштою те, що просите я можу, але чи нема помилки у Вашому листі³⁷, бо чай за 1 р[убль] 40 к[опійок] ф[унт] це щось такого паскудного, що хто се у Вас його буде пити, у нас принаймні такого і слуги не п'ють, певне пані хоче за 2 р[ублі] 40 к[опійок]. Кав'яр коштує ф[унт] 2 р[ублі] 20 к[опійок], а що до сорочок, то усякі є, на різну ціну і різних вишивок і усякі тканини (полотенні, шертінгові і т[аке] і[нше], якої ж Ви хочете, чи то на яку ціну?

Цілком Ваш Е[вген] Тимченко

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, відділ рукописів, ф. 3,
№ 1620, с. 177–178. Автограф.

№ 6

Київ, I/III — 1904 [р.]

Високошановний Добродію!

Перечитавши надісланий Проєкт³⁸ з мотивами, я цілком згожуюсь, щоб під ним було підписане моє ймення.

З найщирішою повагою
Евг[ен] Тимченко.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, відділ рукописів, ф. 3,
№ 1620, с. 635. Автограф.

ПРИМІТКИ

1. Лисенко Микола Віталійович (1842–1912) — видатний український композитор, один з провідних діячів української старої громади в Києві, основоположник української класичної музики, автор опер “Різдвяна ніч” (1866), “Тарас Бульба” (1890), симфоній, музичних творів на слова Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки. М. Лисенко разом з Є. Тимченком брав участь у переговорах з НТШ у Львові щодо випуску Кулішевих перекладів драм В. Шекспіра у “Видавничій спілці”.
2. Після смерті Пантелеймона Куліша в 1897 році Є. Тимченко взяв на себе випуск Кулішевих перекладів драм В. Шекспіра. З цього приводу почав активне листування з І. Франком та з дружиною П. Куліша Ганною Барвінок (літературний псевдонім Білозерської-Куліш Олександри Михайлівни, 1828–1911). У фондах Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (ф. 19, №№ 1585, 1586) збереглися листи Є. Тимченка до неї.
3. Ідеться про “Українсько-руську видавничу спілку”, одним з основних редакторів якої був І. Франко. “Видавнича спілка” друкувала, таким чином популяризуючи, твори української та світової літератури. До 1917 року вона випустила 300 книг. Діяла до 1932 р. При вступі до “Видавничої спілки” вносилися вступні гроші. У статуті “Видавничої спілки” так і зазначалося: “Членом товариства може бути кождий Русин і кожда руська інституція, що письменно зголосить своє приступлене до Товариства, що найменше з одним уділом в квоті 50 корон... Кождий член має право віддавати до розпорядимости Спілки свої капітали на певний з гори означений процент” (Витяг зі статута “Видавничої спілки”, опублікований у виданні: Уїлліям Шекспір. Богацько галасу з нечевля. — Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої спілки, 1901. — С. 102). Пишучи Є. Тимченкові листа, І. Франко мав на увазі саме ці вимоги статуту “Видавничої спілки”.

4. Лист І. Франка до Є. Тимченка (як і інші його листи) не зберігся, але його зміст висвітлюють листи-відповіді Є. Тимченка І. Франкові. Іван Франко напевно ставив принципові редакторські вимоги до свого замовника (Є. Тимченка), заперечував його принципи редакційного опрацювання перекладних текстів.
5. Йдеться, можливо, про Івана Петрушевича (1875–1950), який співпрацював у “Літературно-науковому віснику”, заснованому Науковим Товариством ім. Т. Шевченка в 1898 році, і в “Українсько-руській видавничій спілці”.
6. Усі підкреслення в листах належать авторові — Є. Тимченкові.
7. У 1899–1902 роках видано було українською мовою десять драм В. Шекспіра в перекладі на українську мову П. Куліша. Це засвідчує, що Є. Тимченкові вдалося-таки впросити І. Франка зайнятися їх редагуванням. Іван Франко особисто проводив редакційне опрацювання Кулішевих перекладів: до кожної драми, як і просив Є. Тимченко, написав найвищого літературознавчого рівня передмови і пояснення, перекладні тексти звіряв з оригіналами. У кінці передмови до драми “Гамлет” І. Франко пише: “Передаючи громаді отсей переклад, при котрому моя редакторська робота обмежила ся на провірці українського тексту з англійським, на додаю деяких пояснень при кінці і отсеї передмови...” (Уїлліям Шекспір. Гамлет. Принц данський. — Львів: Накладом “Українсько-руської видавничої спілки”, 1899. — С. XXII). Такий підхід до випуску перекладів був під силу тільки І. Франкові — поліглотові і людині дивовижної ерудиції та працездатності.
8. Мова йде про п’єси В. Шекспіра. Обидві написані у перший період творчості драматурга (1590–1600).
9. Драму “Гамлет” (1601) В. Шекспіра у “Видавничій спілці” було опубліковано першою — в 1899 році (Уїлліям Шекспір. Гамлет. Принц данський / Передмова і пояснення Д-ра Ів. Франка).
10. Ідеться про дружину І. Франка Ольгу Федорівну Хоружинську (1864–1941).
11. Про яку саме “рецензійку” мовиться, невідомо.
12. Можна з певністю твердити, що “сердитий лист” І. Франко написав у відповідь на лист Є. Тимченка від 16.VI.1899 р., в якому містилося занадто багато вимог до Івана Франка-редактора, а саме: “...поретушувати мову (повикидати московізми, але залишити незмінно кулішізми, бо він був великий мітець в творчості мовній), написати передмовки і уваги... коректуру то-що” (див. вищезазначений лист Є. Тимченка до І. Франка).
13. Названо драми В. Шекспіра. У “Видавничій спілці” в перекладі П. Куліша їх було випущено окремими виданнями в такій послідовності: “Гамлет. Принц данський” — 1899 р., “Багацько галасу з нечевля” — 1901 р., “Міра за міру” — 1902 р.
14. Трагедію В. Шекспіра з життя Стародавнього Риму “Коріолан” (1607) “Видавнича спілка” надрукувала в 1900 р. (Уїлліям Шекспір. Коріолан).

15. Цим підкресленням Є. Тимченко ніби підтверджує остаточність і серйозність своїх домовленостей з І. Франком.
16. Текст не відчитується.
17. Ідеться про драми В. Шекспіра "Король Лір" (1605) і "Юлій Цезар" (1605). Перша вийшла у "Видавничій спілці" в 1902 р., друга — в 1900 р.
18. Ці гроші — перший внесок Є. Тимченка на видання п'єс В. Шекспіра в перекладі П. Куліша.
19. У "Видавничій спілці", як уже згадувалося, за 1899–1902 рр. було надруковано десять п'єс В. Шекспіра в перекладі П. Куліша. Послідовність їх така: "Гамлет" — 1899 р., "Коріолан", "Макбет", "Юлій Цезар", "Приборкана гоструха" — 1900 р.; "Антоній і Клеопатра", "Багато галасу знічев'я", "Ромео та Джульєтта" — 1901 р.; "Міра за міру" і "Король Лір" — 1902 р.
20. Іван Франко на кожному виданні драм В. Шекспіра у перекладі П. Куліша зазначав: "Переклад П. А. Куліша. Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка".
21. Зі змісту листів Є. Тимченка до І. Франка від 16.VI.1899 р. та 22.VI.1899 р. можна зробити висновок, що цей недатований лист написано десь після 22.VI.1899 р.
22. Очевидно, І. Франко в листі до Є. Тимченка писав, що він надсилатиме на перегляд свої редакторські правки — такого принципу І. Франко суворо і послідовно дотримувався.
23. Імовірно, йдеться про цінні папери Ольги Федорівни Хоружинської-Франко, якими, мабуть, за проханням І. Франка заопікувався Є. Тимченко.
24. Є. Тимченко забрав переклади у дружини П. Куліша Ганни Барвінок.
25. "Цимбелін" (1610) — трагікомедія В. Шекспіра.
26. "Кулішиха" — дружина П. Куліша Олександра Куліш (літературний псевдонім Ганна Барвінок).
27. Смаль-Стоцький Степан (1859–1939) — український мовознавець, педагог, громадсько-політичний діяч, професор української мови і літератури, дійсний член НТШ (з 1899 р.), академік ВУАН (1918).
28. Мабуть, І. Франко надіслав свого "Лиса Микиту" до якогось київського видавництва, а воно передало його цензурі.
29. Науменко Володимир (1832–1919) — український філолог, історик, журналіст і громадський діяч. У 1893 — 1907 рр. — редактор журналу "Киевская старина" (пізніше — "Україна"). Очевидно, І. Франко подав у "Киевскую старину" щось для публікації, за що мав одержати гонорар.
30. Колесса Філарет (1871–1947) — відомий український фольклорист, музикознавець. Дійсний член НТШ.
31. Ідеться про окреме видання драми В. Шекспіра "Гамлет" у перекладі П. Куліша, випущене у "Видавничій спілці" в 1899 р.

32. П'єса В. Шекспіра "Коріолан" вийшла у "Видавничій спілці" окремим виданням у 1900 р. — "Уїлліям Шекспір. Коріолан".
33. Див. примітку 29.
34. Можливо, ідеться про гонорар за надруковане в "Киевской старине" в 1899 р. оповідання І. Франка "Полуйка".
35. Шухевич Володимир (1850–1915) — український етнограф. Заснував і редагував дитячий журнал "Дзвінок". Основна його праця — "Гуцульщина", в якій дано етнографічну характеристику гуцулів.
36. Грушевський Михайло Сергійович (1866–1934) — видатний український історик, багатолітній голова НТШ у Львові, автор багатотомної "Історії України-Руси". Президент УНР.
37. Очевидно, І. Франко у листі до Є. Тимченка від імені дружини висловлював і прохання побутового плану.
38. Ідеться, мабуть, про проект Статуту Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, який періодично перезатверджували з деякими змінами і надсилали членам НТШ для схвалення.

Роман ГОРАК

ЛИСТИ РОДИНИ ДО ІВАНА ФРАНКА

Ці листи зберігались спочатку у самого Івана Франка і ним самим були опрацьовані в окремий конволют, який, як і вся рукописна спадщина письменника, згідно з його заповітом, перейшов до Наукового Товариства ім. Шевченка, а після так званої самоліквідації Товариства були перевезені в Інститут літератури НАН України ім. Т. Шевченка в Києві, де й сьогодні зберігаються у фонді Івана Франка. Вони неймовірно важкі для розшифрування, оскільки їх писали (за винятком Івана Франка, сина брата Захара) люди малограмотні без жодних розділових знаків, прописних літер, вживали букви польського алфавіту, а то й вигадували самі. Слова часто перекручували, розділяли на частини за незрозумілими правилами, тож листи так і залишились лежати тривалий час. Окрім усього в них йшла мова про незнайомих осіб та події, які зовсім не знало тодішнє франкознавство, і це також ускладнювало їх опрацювання.

Черга на їх вивчення настала тільки після дослідження родоводу Івана Франка та вияснення, в яких відносинах знаходяться особи, про яких ідеться в листах. Робота виявилась вдячною, оскільки відкрила цілу низку невідомих фактів біографії Івана Франка, а також логічно пояснила вже відомі, зокрема, як сталося, що сини Якова Франка покинули батьківську землю і пішли на іншу. Листи розкривають надзвичайно складні, часто трагічні, стосунки між братами, їхніми родинами, а особливо з вітчимом Григорієм Гавриликом, про якого в літературознавстві створився негативний стереотип, котрий не відповідав дійсності.

Усього листів Григорія Гаврилика до Івана Франка 38. Вони охоплюють період від літа 1883 року, коли Іван Франко поїхав

з Нагуєвичів, де вимушений був сидіти після другого арешту, у Львів, аж до осені 1903 року, коли відбувся суд у Дрогобичі і землю Якова розділили між синами. Григорій Гаврилик почував себе при цьому глибоко скривдженим і оскільки не знайшов належної підтримки, на яку надіявся, від Івана Франка, порвав з ним стосунки.

Листи переважно не датовані, окремі події фіксуються кількістю днів перед святами або по них. Отож на основі подібних згадок приблизно і проставляли дати листів.

Листів брата Онуфрія, який після розподілу землі купив разом з Іваном Франком землю в селі Підгірки біля Калуша, є 23. Сюди включені і листи синів Онуфрія, які писали від імені батька та сім'ї й охоплюють період від січня 1900 року до 15 грудня 1915 року. Листування дає підставу на перегляд стосунків між братами, вияснює справу з купленою землею в Підгірках, орієнтує про перебування Івана Франка в цьому селі та ті трагічні відносини між братами, які склалися. Листи дивовижно чітко спростовують цілу низку "спогадів", свідчень, які вже прижились у нашій літературі.

Листів Захара Франка, який залишився у Нагуєвичах, менше. Їх 19 і охоплюють вони час між 1896 та 1915 роками. В них також багато гіркої правди про взаємини в сім'ї, які настали по смерті матері Марії з Кульчицьких Франко.

Листів сина Захара до стрийка (їх 12, охоплюють 1910–1915 рр.) без хвилювання читати неможливо. Вони дещо інакше висвітлюють цей короткий період життя самого Івана Франка, особливо в сім'ї Захара Франка.

Листи супроводжуються відповідними коментарями. Особливості тексту збережені максимально.

Маю за честь подякувати завідувачій відділом рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України п. Галині Бурлаці, котра починала свій творчий шлях у Музеї І. Франка у Львові, та синові Якимі Гораківі за допомогу у розшифруванні листів.

На основі їх і написана моя повість-есе "Криниця на подвір'ї", що друкувалася у № 8–12 часопису "Дзвін" за 1999 рік.

ЛИСТИ ГРИГОРІЯ ГАВРИЛИКА ДО ІВАНА ФРАНКА

№ 1

*[кінець червня —
початок липня 1883 р.]*

Любезний Іване!

Мав я надію, що ти напишеш ще зі Львова, а ти уже пару неділь нічо не пишеш. Чув-єм, щось був на вічі у Львові¹. Я не міг бути, бо не було часу, бо-м косив у лісі. Зробили-змо 4 фіри сіна, ще буде одна. На Васильовим также уже скошене. До тебе прийшла тільки “Зоря”. Більше нема нічого. Нового нема так нічого. Онофер² слабий на кольки. Пару день лежав. Риб’як³ ся дивує, що ти ему того лікарства не прислав. Не знати, що він гадає.

Прийшла такса військова твоя платити, также тії кошта з Коломиї напірають⁴. Приходив присяжний, бо прийшло наново зь староства⁵. Може маєш який грош, то пришли, най ся з тим порозв’язую. У неділю у нас була велика туча і грім. Наробили шкоди: боби і бульбу поламало. Може маєте дещо гроший та пришли пару ринских мені. Наробити дома так трудно за них. Пишу до тебе напам’ять до пані Федоровички⁶.

Зостань здоров. Цілую тя.

Гаврилик.

[P.S.] Напиши до мене.

Ф. 3, № 1636, арк. 391–392. Оригінал. Автограф.

№ 2

23.7.1883 р.⁷

Любезний Йване!

Тих 12 р. отримав-єм, дякую дуже. Заплатив-єм таксу войскову і питав-єм пана контролера у уряді податковім з тими контами. І он казав, що ту єще нема, дава-єм той наказ, а число казав зачекати на другий тиждень.

Риб'якови пришло лікарства⁸. Я писав до тебе, а то було на почті. Сіна трохи зробили-змо, нині зачинаєм жати. Ту наперед покошено. Тільки на загату не косимо. Прийшов лист до тебе. Посилаю тобі, не знаю, чи го конечно тобі треба.

Зостань здоров.

[P.S.] Не вдавайся о то, що они пишуть, того тобі не треба.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1617, арк. 135. Оригінал. Автограф.

№ 3

6.11.1883 р.⁹

Любезний Йване!

Чекаю нестерпіньюм довгий час, мушу писати наспіло до тебе. Сам не знаю, де ти ся обертаєш. Гадаю, чи не поїхав ти до Росії¹⁰ або где инде, що ся не голосиш. То ми дуже дивно. Маю дома важний інтерес, нема ся кого зарадити, що з тим зробити. Приїздив М. Багрій¹¹ у свати [з] своїм сином М[ихайлом] з Ясениці до Люльки¹². Ми-змо ся погодили, але він конечно хоче тепер весіля справляти. Я хочу по святах, нема тепер куди, а він назирає конечно, а ту близький час. Приїдь конечно додому та якось порадимось. Правда, що такого місця ся не трафить, бо тутка близько нема. Я тепер не маю гроші на тоє весіля. Може би ти дещо допоміг, хоть порадов.

Цілую тя.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1636, арк. 357. Оригінал. Автограф.

№ 4

[листопад 1883 р.]

Любезний Іване!

Пишу уже другий лист до тебе, рад би-м ся довідати, где ти ся обертаєш, може чого ся загнував на мене. Сам не знаю, що то значиться. Казав-єсь, що тільки на оден тиждень поїдеш до Станіславова¹³, а ту уже два місяці, а тебе нема. До тебе суть дві кореспондентки, а оден лист. Нового так нема нічого. Я свої сяги¹⁴ не вивозив. Мусів-єм робити просьбу та й не було кому уже. Пан Селецький зробив¹⁵. Уже два кавалки-сми зробив, а платні жадної не хотів брати. З Сульчом нема жодного кінця, бо пан за ним стоїть та й нема тепер кому написати єще раз до Львова, і він ся дуже злостив. На всіх штраф є що не кождий тиждень: чи винен, чи не винен. І то я, Микитич, Дідинський каже: я буду вас рехтувати. Коби можна з тим що зробити¹⁶. Писав-єм тобі за Люльку, що приходив Багрій з Ясениці у свати та й відложив на мясниці весіля¹⁷.

Напиши о собі, где ти ся обертаєш? Читав-єм за тебе в "Ділі" два рази. Мені дуже прикро, що не пишеш до мене. Не знаю, як тобі ся здає. Приїзди додому якнайборше та й уже празник¹⁸ не далеко. Та й перепроси пана Белея¹⁹, бо-м зле заадресовав лист до них. Мені ся дуже потому зле зробило, що так написав. Просіть та най ся не гнівають, бо чоловік не сміє так дуже писати.

Привези гдеяких книжок с Просвіти та й календар²⁰ новий.

Зостань здоров. Цілую тя.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1636, арк. 393–394. Оригінал. Автограф.

№ 5

21/І 1884 р.

Любезний Йване!

Рад би-м ся довідати, що ся стало в тім Станиславові, як там ся обрадив, чи буде яка надія, чи ні [ц] з того, я би рад знати о тім. Дуже би било то добре для тебе.

Хочем робити тепер весіля. Був Багрій у неділю того тижня. Підемо до попа, на коли і на який день то це не знати, то я напишу до тебе. Може би-сь мав тилько часу приїхати додому на тих два дні, то би било якось ласкавіше. Буду тя просити — будь так добрий, пришли мені трохи грошей, бо з дому нема ся так чого попустити, а ту конечно треба на весіля. Надіюсь, що того не відмовиш.

“Діла” перший номер дістав-єм і “Зеркало”²¹. Напиши мені о тім Станиславові добре²². Може би і я коли там подивився на тоту реальність. Нового так нема нічого. І зостань здоров.

Цілую тя.

Гаврилик.

[P.S.] Пришли тото лікарство конечно. Просить тя мати²³ і Люлька за своїм дарунком.

Ми ся берем до тебе всі. Зостань здоров. Напиши як-найборше.

Ф. 3, № 1603, арк. 165–166. Оригінал. Автограф.

№ 6

7/2 1884 р.²⁴

Лист твій получил, в котрім било 5 р. На жаден спосіб не можу виїхати з дому, бо жадного порядку нема. По весілю то з

охотов поїду до Станіславова. Прошу тя, приїдь й ти додому на весіля 14 лютого.

Лікарство єще не прийшло. Я до тебе післав лист у понеділок, скром твій отримав.

Цілую тя.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1618, арк. 337–338. Оригінал. Автограф.

№ 7

[між 7 і 14 лютим 1884 р.]

Любезний Іване!

Лист від тебе отримав-єм, перечитав-єм о тім Станіславові. Много єсть запутанини. Суд ледви [чи] схоче тоє затвердити для малолітніх повномочія²⁵. Зрештою, я не знаю добре о тим. Писав-єсь о тим господарстві чого потрібно. То правда, коней дві пари забагато. Можна на тім поли зробити паров кіньми, бо то великий виніс на дві пари коней. Корови може ліпше тримати. Я гадаю на 25 моргах не мож 20 коров отримати. Більше, як до 12. Знаєш добре о тим, що корова потребує. Не знати, чи є яка толока там чи ні. Як би була толока, то би можна більше отримати худоби, а на тім самім ґрунті не мож більше тримати, як до 15 штук. Дало би ся видіти пізніше. Коров можеш купити в Дрогобичи. Ту завше таньше купиш. Може би дещо з дому хоть що троха мож помочи: плуг, борони, віз і таке інше. Весіля буде на саме Стрітеня, то єст дня 14 лютого. Я прошу аби-сь приїхав хоть на 3 дни додому.

Проси пана Белея най тя на тих пару днів заступить. Не відмов того. Весіля буде коштувати багато, бо мушу дещо посправляти для неї, бо нічого не було, а то так от дещо потрібнішого. Я ся надіяв на тебе. Дещо хоть трохи, но та що ж робити. Коли нема, то трудно. Більше не прошу, бо ми самому устидно. Треба довг зтягнути. Нема ради. Нового нема так нічого. Нашому Ми-

хайлові²⁶ народився хлопець на ім'я Гринь²⁷. Били-смо на хрестинах. Мати ходила варити їсти. Михайло веселий, що хлопець. Умер Гринь Лялюк²⁸ та й у кінці Люлька мусіла присягати на горілку на п'ять літ²⁹ і то наперед при першій заповіді. Піп трохи зачинав зо мною, але я відповів: буде тій конгрегації, уже час забути, а він тогди став злий, каже: що що таке я мов'ю. Всі знаєте самі найліпше. На той день певне буде весіля, бо-зми ся умовили так. Приїдь хоть на 3 дні. Та буде яось веселіше для нас.

Зостань здоров. Цілую тя сердечно.

Гаврилик.

Лист отримав-ем. Тепер нема часу. Хіба по весілю, бо тепер маю багато роботи³⁰. Цілую тя.

Ф. 3, № 1636, арк. 381–382. Оригінал. Автограф.

№ 8

[березень 1884 р.]

Любезний Йване!

На самий перед хочу ся довідати о твоїм здоровлю й поводжіню. Ми з ласки Бога здорові і як звичайно при господарстві ведеся. У нас тепер зима і то велика, сніг упав на 27 лютого. Морози великі, що тої зими не були великі, як тепер. Худобі нема що давати. Соломи нема дрібної. На січку еше трохи находиться. Чи писав-есь до пана Федоровича³¹ о тім, що-змо говорили о грошах, аби вижичив.

Где тепер перебуваєш на стації³²? А то розсади бураків для худоби і для себе на борщ, може би-сь прислав або конюшини, або люцерни, бо ту годі дістати доброго, бо все давне та не сходить. Тамтого року посіялося 5 літрів та не посходило. Хочу сіяти си на пастівнику. Треба конечно. Може у "Народній торгівлі" есть добра, то пришли, або як пан Бог дась дочекати, на свята привезеш за собов додому. Чень приїдеш хоть на свята на пару дней і пришли тепер розсади, і то певно.

Онофер має ставати не 18 до асетенунку. Не знати, що ся зробить. Дрогобич має тепер дати 295 рекрутів, повідають.

Михайлові дали-зьмо корову тепер, бо му докучила дома³³, єдно коли-небудь треба дати. Люлька не була тільки раз у нас. Казала, що старий прикрий дуже. Стара не хоче до п'єца ставати огні сама.

Прошу тя, постарайся о того насіння: "Діло" достаю. Тепер "Діло" і "Зеркало" разом.

Напиши до нас о собі, який адрес до тебе тепер?

Зостань здоров. Цілую тя.

Г. Гаврилик.

[P.S] Онофер просить на міх 20 f.

Прошу тя, будь добрий, розвідай, про які лікарства напитись, бо я уже тиждень хору на ноги цілі ночі. Вдень ходжу, а прийде ніч — то не можу переночувати, так болять ноги по самі коліна чим раз гірше. Читав-єм у календарі: єсть лікарство на руматис, називається Ехраегу, може би-сь того запитав мені, прошу тя щиро.

Зостань здоров.

Був-єм у старостві, казали зробити поданіє і марку 4 кронову подати.

Ф. 3, № 1603, арк. 397–400. Оригінал. Автограф.

№ 9

[квітень — початок травня 1884 р.]

Любезний Іване!

Я писав до тебе лист, не знаю чи дістав-єсь, чи ні. Просив-єм о насіння розсади бураків двояких для худоби і для себе, также о коношину. Тепер прошу тя, може маєш які гроші. Пожич мені 50 f. Якщо тобі буде треба, то я ти віддам³⁴. Багрій каже давати 100 р.³⁵. Маю єще 50, бо-м ся розв'язав з довгом. Заробку єще нема. Робив-єм просьбу до дирекції³⁶. Хотів-єм коні продати та

шкода. Дає наш пробощ 220 р., а я просив 240. Може би пан Біг дає більше, якби потримав принаймі до літа. Жичити — біда: давай процент. До Росії я би ти не радив їхати. Менесь пару десятків тай годі. І там великого смаку нема. Найкраще попитай місце, а то ні ту, ні там. Борше щось скористаєш у Львові, ніж в Росії. Зрештою, як гадаєш. Прошу тя стережися якої ганьби. Мені ся снило не добре про тебе. Якби-сь був дома, і я тя відпроваджував далеко понад ріку аж до Колодруб. Там якась була півниця, а ти хотів дивитися до неї. Мовив до тебе: не ставай так близько, аби-сь не упав, а ти сам скочив до неї. Я ся дивлю, а то глибоко на три сажні мур, а ти присів там, видно було дрова рубані купка і одна дівка молола на жорнах. І так-єм ся пробудив. А тота півниця — не добре. Най ся Бог верне в тебе. Напиши яко найборше.

Конюшини не присилай, бо-м купив.

Зостань здоров.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1636, арк. 379–380. Оригінал. Автограф.

№ 10

[травень 1884 р.]

Любезний Іване!

Уже два листи писав-єм до тебе, а ти мені ані одного не відповів. Не знаю чогось ся загнівив і з якої причини. То не знаю. Просив-єм абись приїхав додому на свята, а ти сидиш у Львові. Жалуєш паперу чи 5 кг. абись написав. Просив-єм о насінні хоть бураків для худоби — і того нема. Навіть “Діло” уже не присилаєш. Як дістав-єм 38 нумера³⁷, то уже нема. Певне ти заказав редакції, аби не посиляли, то не треба було зачинати з нового року. Повідав ми Мельник³⁸, що був з тобою у Львові. Хіба через когось довідаюсь про тебе. Напиши хоть тепер.

Зістань здоров.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1636, арк. 383. Оригінал. Автограф.

№ 11

29/6 [1884 р.]

Любезний Іване!

Напишу ти, яка тепер у нас випала біда. Слота від той самої неділі, як ти поїхав. Зачав дощ іти, худоба не ходила два дні, то єст 18 і 19 пасти, так зле йшло, позабирала вода капусти. Помутило всьо, цілий пастівник — став. Пану професору бульбу забрало. Мусіли люди годувати в стайни. Тепер так сумно, що не мож витримати. Нового більше нема нічого. (...) * твою прислали р. 1883. Не забудь на тоту обіцянку. Напиши дещо о собі.

Нагуєвичі, 29/6.

Зостань здоров.

Гаврилик.

[P.S.] У п'ятницю 27/6 поїхав до ліса п'яний Юрко Чапля³⁹. Лишила 'го кумпанія та і передрімував. Звернулася на него вісь, забило на смерть. Лежав до суботи (...) *, бо ніхто не знав, где ся подів. Лишив троє дітей того старого Геля, що умер.

Ф. 3, № 1615, арк. 23–24. Оригінал. Автограф.

№ 12

[18–19/II 1884 р.]

Любезний Іване!

На самий перед доношу, що-змо з ласкі Пана здорові. Хотів би-мся довідати о твоїм здоровлю і поведженю. Сам ся не догадаєш написати до нас. Загнівав-єсься, чи що? В поли доробили-змося, посіяв-єм 4 корці жита, 5 чверток пшениці попокладали-змо. У Василя Микитича буде весіля. Женить Андрій сі в Ясеницю у Пайкушів⁴⁰. Але наробився у попа аж 4 дні кіньми. Добре відпокутував. Михайлові⁴¹ дали-змо віз, жита дві чвертки. Віз новий. Конечне каже купувати коні. Старий піп слабує дуже. Не

* Слово не відчитується (Р.Г.).

мав уже два рази Служби Божої. Тепер приходить на 21 с.м. секурацію платити, а тут так тяжко за ті гроші, нема куда ся порадити. Буду тя просити: будь так добрий, пришли деякий гріш. Та знаю добре, що маєш, але не хочеш того зробити. Не велика була би річ у тебе, аби-сь прислав. У тебе менше розходу, як дома. Знаєш, що я не марную, але годі що зробити, бо нині всьо тана, та й нема що таке продати, а ту конче треба. Мені самому устидно тебе просити, але годі, а ти забув за мене. "Діло" присилають, тільки 4 номера не було, як-єм писав до тебе. Пришли календар новий, бо додому може не маєш часу тепер приїхати. Не забудь о того, що тя прошу. Дай хоть, що твоя ласка.

Зостань здоров. Цілую тя.

[P.S.] Онофер просив аби-сь черевики прислав старі.

Ф. 3, № 1636, арк. 385–386. Оригінал. Автограф.

№ 13

[вересень 1885 р.]

Любезний Йване!

Днесь уже по жнивах. Посіяв-єм 3 кор. жита, гній вивезли. Тепер коплють бульбу, але дуже мізерна. Американка⁴² погнила на скрум, слота. Мати не устає. Наш Дединській єще недожав. Она має хлопця⁴³.

Не знаю, що робити з Онофром: чи женити, чи що робити⁴⁴. Нема где такого доброго місця. Не знаю, що ти на того скажеш. Нема кому дома робити. Тіснота. Нема за що зроби[ти] який гріш. Худоба дуже тана. Зробив-єм 20 р. довгу на податок, тай не всий заплачений. Єще би треба 14. Буду тя просити, будь такий добрий, пришли дещо грошей. Може маєш та дай, най куплю які бики, а потому навесні би продав, ти би-сь си відобрав.

Бо не буде гною, хвороба возьме корови. Тепер то ся лишит мало худоби. "Діло" не присилають, як н. 103. Більше не знаю, про що [писати].

Не забувай про нас. Напиши, що робити з Онофром, бо я не знаю, [напиши] також про себе. Тай пришли який гріш.

Зостань здоров. Цілую тя.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1603, арк. 319–320. Оригінал. Автограф.

№ 14

[січень 1886 р.]

Любезний Іване,

Писав-єм до тебе. Не знаю чогось ся так загнівав, що не пишеш до нас. Я тебе на кождий день згадаю пару разів, а ти забув за нас. Онофер зачав ся женити у Дединского⁴⁵ в Ясениці, сестру Дединского Константина, що єст при війську поручником. Віна 'му обіцяли 350 р. і дві корови. Тепер хочемо робити весіля. Може би ти ся трохи причинив до того, бо вже час. Напиши до нас, що порабляєш сам, чи здоровий? Люлька має доньку⁴⁶, але хорує єще від поліг. Прошу тя напиши якнайборше, що на тото можеш. Нового нема так нічого. Чув-єм, що Левон⁴⁷ вуйко умер у Львові у грудни, повідав Павло⁴⁸.

Зостав здоров.

Цілую тя сердечно.

Ф. 3, № 1615, арк. 613–614. Оригінал. Автограф.

№ 15

березень 1886 р.

Любезний Іване!

Весіля відбулося добре⁴⁹ і тільки одна гризота єще не перестала. Наша Люлька мала дитину єще перед рождеством та й годі прийти до здоровля. Була у нас більше, як місяць та й

поїхала уже знов додому (...)*. Має доньку Анну. Дитина здорова. Ходив-єм до попа, просив о твоє позволеніє⁵⁰. Казав, що на жаден спосіб не може видати, казав, що ти переходиш на православіє, то ми ся з тим не згоджуєм. Хіба би були ту у него оповіди, то в такий спосіб міг би дати⁵¹. Нема инчой ради, що мусиш сам бути, як тобі того конечно треба. Там розповісь о що ходить. Що до твого весіля, най ти Господь Бог допоможе с твоєв нареченов і дасть щастя на многа літ і рад би я бути на твоїм весілю⁵², але трудно. Тепер весна. Онофер сам не уміє сіяти, а до того треба гроший на дорогу, а тут лишився ще борг від Онофрового весіля. На твою кишеню їхати, то забагато на нас обох. Напиши, коли будеш їхати до Києва, як би-сь не був дома у попа за тим позволеньом. На (...)*dістав-єм переказ. Дуже красно ти дякую.

Цілую тя.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1615, арк. 357–358. Оригінал. Автограф.

№ 16

[квітень 1886 р.]

Любезний Іване!

Метрику твоєй нареченой пані прислав-єм, а до того треба твого аншиту, бо заповіді не можуть священник робити⁵³, мусить бути, бо буде голосити при котрім-єст регіменті служив-єс, а за тим мусиш бути борше вдома. Привези бураків для худоби та й моркви цукрової насія та й “Беркута”⁵⁴ одну книжку, бо-м позичив до Борислава вахмістрови та бракує чотири картки, та й може маєш цікаві книжки.

Цілую тя.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1615, арк. 467. Оригінал. Автограф.

* Слово не відчитується (Р.Г.).

№ 17

[11/8 1886 р.]

Любезнії Іване і Ви, п. Ольга!

Розвідав-єм ся з отою Снітинкою⁵⁵. Правда, що пан продає одному пану, але до згоди не прийшло. Він хоче 4500 р.; а той дає 3000, але той ґрунт не єст добрий. Єст добрий кавалок на Оровім⁵⁶ до спродажи. Не знаю, чи вас на стільки вистане на 1200 р. Єст до 100 моргів ґрунта 15 мо[ргів] толоки, 24 мо[рги] лісу, пропінація⁵⁷, забудованя, коршма і що потрібно до господарки. То мені розповідав один господар, що там купив половину господарства тільки без коршми. То 'то коштує 10000 р. Той пан мешкає в Жидачеві, називаєся Еміль Гловацкий. Толока дуже добра, бо потому еше косять, як піде худоба по стернях пасти, ліс добрий. В Дрогобичи продає пан Гросман свою реальность разом із забудованьом [і] ще є красний сад. Ґрунту небагато — 15 мо[ргів]. Хочє 2500. То би било найліпше. На Орововім мож би і таньше купив. Мене просив той господар, аби тоє робити таємно, аби ся жиди не довідали. На всякий спосіб треба бути дома і поїдете оба там ся подивити, на котре будете мати охоту. Наш сват умер Багрій⁵⁸. 10-го був похорон. Старого Буцяка⁵⁹ умерла жона. У нас, Богу дякувати, добре. Здорові-сьмо, що й Вам жичимо із щирого серця.

Нагуєвичі, дня 11/8 886 р.

Г. Гаврилик.

Ф. 3, № 1608, арк. 411–412. Оригінал. Автограф.

№ 18

13/8 [1886 р.]⁶⁰

Любезнії Йване і п. Ольго!

Прошу приїхати, у нас нема нікого. Фіру вишлю або сам виїду. Жичу вам щасливої дороги..

Цілую вас сердечно.

13/8.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1636, арк. 355–356. Оригінал. Автограф.

№ 19

[30.12.1886 р.]⁶¹

Любезний Йване і ви, п. Ольго!

Буду вас просити, аби-сте були так добрі приїхати додому на свята та дещо поговорим. Тай привезіть для мене календар. Ми, Богу дякувати, здорові. Михайло має доньку⁶², тепер народила. У нас єсть надія так само тепер⁶³.

Цілую вас.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1602, арк. 11–12. Поштова листівка. Оригінал. Автограф.

№ 20

[початок 1887 р.]

Любезний Іване і Ви, пані Ольга!

Дуже було би добре для вас, коли єсть кавалок ліса й толоки, але поїхати на самий перед, добре оглянутися яка земля, чи не буде то в горах, чи не можна буде приправляти який ліс, може

тільки зруб, чи би була яка користь із ліса. Можна ся тамтих людей розпитати, як котрий має оборник, як можна дістати робітників, на який час потрібно, які толоки, може самий яловець, то видаєся дуже тано. Поїдьте обоє, добре огляньте кождий кусень і будинки, в якім суть стані. Я не можу цілком ся забрати до вас, бо вдома треба робити що можна. Онофер также не потрафить еше сам, бо роботи єсть багато, а приходу мало. На якийсь час можу приїхати і помочи, коби так близько, а по-друге, я уже не можу так кожду роботу робити, як уперед, бо-м чоловік працювитий, знаєш сам добре, що можна, то би-м зробив для тебе. Поїдьте обоє, подивіться добре, аби-сьте не кинули гроші дармо, бо потому годі пошукати, а принаймні ходить, який там ґрунт. Я писав вам кореспондентку, чи Ви дістали? Жичу вам всього доброго і здоровля найбільшого.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1608, арк. 439–440. Оригінал. Автограф.

№ 21

[кінець лютого 1887 р.]

Любезнії Іване і пані Ольга!

По вашім від'їзді у понеділок народився Онофрові син, на ім'я Яць. Крепкій. Левон Дединській⁶⁴, брат Онофрової жінки, тепер оженився у Дмитра Бориславського в Ясениці. У нас було 15 шлюбів. Петро Франко умер⁶⁵. Наш Михайло слабує й не знати на що таке. Нам ся здає, що має сухоти, їсти не може нічого та й не знати що робити. Мені присилають "Зорю", чи ти запрунумерував, чи так? Чув-єм новину, не знаю чи то правда. Повідав ми дозорца Дуглевич, що чув з казет, що ти писав до Найяснішого Пана, аби тобі дозволили купити добра грабйого, але не позволено, а ти писав, щоби дозволили твоїй жінці і дозволили, также маєте маєток 300 000 тисяч рублів. Та дай Боже, мені ся не хоче вірити, а мо' й правда?

Ми, Богу милосердному, здорові. Подай яку раду, що робити з Михайлом, бо не тяжко, аби не умер. Онофера скаржено в ц.к. старостві, що ходить з стрільбою по лісі. Був шандар і взяв стрільбу із хати. Здається, що буде у тюрмі. Нового нема так нічого. Ми возимо матеріал на стодолу. Сам не знаю що ставити: чи хату, чи стодолу, та й грошей небагато. Уже із тої асекурації треба купити собі їсти та й худобі⁶⁶. Не знаю, як до кінця вижити. Матеріал дуже дорогий, купується у жида, а жид, що хоче, то треба дати. У нас тепер упав великий сніг, курева була велика.

Напишіть дещо о собі: чи там мешкаєте чи деінде? Як довго бавили Ольга в Росії⁶⁷. Що там чувати? Я вас прошу запро- нумеруйте мені "Батьківщину"⁶⁸, бо там борше можна дещо довідатися, що ся діє в світі.

Зостаньте здорові, що вам жичимо з щирого серця.

О громадським лісі нема що говорити: тільки було би крику на ціле село і не дали би⁶⁹. А так якби зробив угоду з рубанем на млинівку, то би був борше який хосен та й роботи не треба. В Дрогобичи буду видіти. Я раджу Михайлові, аби поїхав до Вас на пару днів. Може там доктор 'му якої ради дав, бо не буде нічого з нього. Напиши: чи най приїде, чи ні. На коли би міг приїхати, то би-сь вийшов на колію, бо він сам би не знав, де ся подіти. Мені ся здає, що би то було добре лишити у вас, ліпшу дістав би поміч. Він таки дуже слабкий, але мені ся здає чи не суходти або перестуди які. Небезпечне, бо уже став такий, що не можна ся дивити. Не тяжко о смерть. Потому будемо нарікати не знати на кого. Напишіть якнайборше і подайте яку раду.

Цілую вас сердечно.

Гаврилик.

№ 22

[липень 1887 р.]

Любезній Йване і пані Ольго!

Давно від вас нема ніякої відомости, где мешкаєте. Одні кажуть, що есте-ся забрали [до] Петербурга, а другі кажуть, що до Варшави на стале помешкання, а я тому не хочу вірити⁷⁰. І так я не пишу до вас, а ви до нас. Може ся чого гніваєте? Ми будуєм дві хати⁷¹, 4 станції і сіни, уставляє красний будинок. Побито гонтою. І тільки еще незакладані стіни, дерево уже ест навожене, коштує до 300 р. уже і таки би еще треба хоть 200, аби докінчити.

Приїдьте додому хоть на пару днів та ся подивіть, може і ви би що помогли до того і вам би ся [хата] здала. Бо я не можу усе дати ради, тепер мусів-ем і довгу затягнути. Тай годі до кінця вийти, а ні, то хоть позичте, най ся докінчить. Але я би просив приїхати, подивитися і дещо поговоримо. Казали-сте, що приїдете на свята, годі. Єст ту "Діло" (...)*, але тепер не пишу вам о тих⁷². Николай здоровий, Михайло такий як був, сіно скошили, поспішають у нас жати. Тільки так прикро за ті гроші. Був-ем поїхав до Львова, коби-ем знав, що мешкаєте таки у Львові.

Не гнівайтесь, приїдьте додому коли на пару дней. Міні ся здає, що не будете такі, що не поможе те до того будинку. Аби упрядкувати — здасться і для вас. Мило буде і вам, і нам.

Тим часом поздоровляю вас сердечно.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1602, арк. 507–508. Оригінал. Автограф.

* Слово не відчитується (Р.Г.).

№ 23

[серпень 1887 р.]

Любезнії Йване і п. Ольга!

Дуже ми прикро, що ви ся нагнівали на мене, та й не знаю, з якої причини, що не відписали-сте лист до мене. Просив-єм вас і прошу допоможіть дещо до тої хати. Та ви знаєте добре, що міні тої гризоти було не тре й ті довги робити. Я міг вижити і так, а тепер нема відки повіддавати, а ту конечно треба. У склепі набрав-єм окови до вікен і дверий і пеців на 44 р., з того сплатив 19. Тепер конечно дати треба, а решту довгу буде стояти, бо нема ради. Гонив-єм коні, мовив-єм, що дещо зірве, хоть 50 р., та й ніхто не питає. А ту нахапав-єм (...)*, а час. Столяр зробив, мулярі і ліпрії также, вікна засклені.

Яцеві⁷³ трохи ліпше, хорував 6 неділь на ск[ар]лятіну. Зачалис-мо косити, жнива еще нема. Нового так нема нічого.

Прошу вас, будьте добрі, пришліть хоть 20 р. Най хоть у склепі заплачу. Напишіть, чого ви ся погнівали, ци здоров ваш малий⁷⁴?

Цілую вас сердечно, жичу вам доброго здоровля.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1602, арк. 29–30. Оригінал. Автограф.

№ 24

[серпень-вересень 1887 р.]

Любезнії Йване і ви, п. Ольго!

Дякую вам, що-сте прислали 10 р. Ми ся перебрали до нової хати. Хоч нема так, як потреба. Столяр зробив 6 лавок, тепер робить шафу. Знов би треба пару десятків. Тепер у нас велика погода, води нема ані худобі, ані собі, орати дуже прикро. Хоть що посіяне, то не сходить. В Ясениці сіють жито на поросі⁷⁵ Лесковому. Дединському поприсилали порошу, що сіють по 8 корци жита Левон і Косць Дединській.

* Слово не відчитується (Р.Г.).

Я би просив вас, якби-сте могли і нам записати хоть 1 центнер на стрібунук. Яць хоровав на жолудок 6 неділь. 2 рази возили до доктора.

Що ваш малий, ци здоров, ци ходить? Як ви, ци здорові? Ми, Богу дякувати, здорові. Михайло здоров і діти⁷⁶. Прошу вас і надіюсь, чень пришлете деякий гріш, може би троха поотрісив хоть з тих немилих довгів.

Цілую вас щиро і зичу всім вам добра.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1605, арк. 367–368. Оригінал. Автограф.

№ 25

[січень 1888 р.]

Любезний Йване і ви, п. Ольго!

Був-ем дня 16/І в Дрогобичі. Мельник³⁸ з Волі Якубової⁷⁷ розповідав мені, що на Орові продає Фелемон тоту саму реальність, що купив недавно, що друга половина позостає у п. Головацкого⁷⁸, що-смо говорили давно. Фелемонови померла жена і він продає.

Мельник казав мені, щоби написав до вас. Як маєте охоту, то напиши до него, коли би-сь мав приїхати на колись до Добрівлян⁷⁹, то він би вислав свої коні, тобі-сте об[г]лянули тоє. Дуже би була то річ добра, то купно. А потому може би-сте і купили тоє решту у Головацкого.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1602, арк. 227–228. Оригінал. Автограф.

№ 26

[перша половина 1888 р.]⁸⁰

Був-єм вчора в Дрогобичи. Оден казав мені пан, що єст добра реальність в Рихтичах⁸¹, котру набув єден вислужений капітан. Тепер хоче продати. Ціна 5000 р. Єст порядне забудованє. Хотів пан Кріско купувати з Жежави⁸², але не погодилися. Що чути з Угнева⁸³? Напиши мені.

Цілую всіх сердечно.

Гр[игорій] Га[врили]к.

Ф. 3, № 1615, арк. 533. Оригінал. Автограф.

№ 27

[листопад 1888 р.]

Мельник³⁸ казав мені, що єсть у Ортиничях⁸⁴ реальність у Йвана Ортинского на продаж 60 мор[гів] і забудованє добре, ціна 15000. Грунт добрий, тільки задорогий, задалеко ві[д] міста. Фелемон казав приїздити до згоди. Тутка близько від колії і до міста, єсть кавалок ліса, то багато значить. Левонові Дединському виробили Косць і Левон Дединській, котри єсть (...) * плян і кошторис на хату. Косць дав братови 250 р. на будови, тим часом був аж два рази в Ясениці.

Приїдьте коли до Орового, коли єсть тепло та зробите угоду з Фелемоном. Не гнівайтеся на мене, що буду вам-єм просити єще за гроші. Мені уже й самому прикро вам докучати, але що робити, коли довги тиснуть, з дому нема що продати. Чень коли буде ліпше, тай вам поверну. Знаю що будете ласкаві, що пришлете на 1 грудня.

Онофрів Яць уже говорить добре кожне слово резолітно, малий слабий на віспу. Що ваш малий⁷⁴, ци здоров, ци добре ходить? Бачу, твоя газета⁸⁵ ци упала, що нема більше номера. Одне ми ся подобає "Домашній промісел" твоя писань і що п. Пав[лик] написав за Америку.

* Слово не відчитується (Р.Г.).

Зостаньте здорові з вашим синком. Жичимо вам усього добра, малому щасливий зріст.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1602, арк. 429–430. Оригінал. Автограф.

№ 28

20/2 [1889 р.]

Любезнії Йване і пані Ольга!

Писав-єм до вас лист, не знаю, чи дійшов до вас, чи ні, що-сте не відписали. Люлька дуже слаба⁸⁶, як-єм писав. На Стрітенє⁸⁷ мисли[ли], що Богу душу віддасть, якби-змо не відтерли були. На ноги не може стати, ані сидіти, так що мусимо годувати і тримати, бо сама не має тільки сили. Їсти не може, хіба трохи вина та розсолу самого. Тота курація коштує уже 26 р., та коби було що з того. Дединській жениться в Білині Великої⁸⁸.

Мене вибрали вйтом в І стични.

Нанишіть, що поробляєте, ци здоров ваш малий. Фелемон не продав, — казав Мельник³⁸.

Цілую вас сердечно і жичу вам доброго поведжіня, малому най зростає щасливо.

20/2

Гаврилик.

Ф. 3, № 1607, арк. 229–230. Оригінал. Автограф.

№ 29

[травень 1893 р.]

Дорогі Іване, п. Ольга!

На самій перед дякую вам за 5 р., котрі були дуже потрібні. Паску їли-змо купну, бо свеї не було. Ми єще недовеснували, бо

вперед був сніг, а тепер слота вієся. Бульби досадили, ячменю одну чвертку і чвертку пшениці посіяв. Оборник еще не вожений на ячмінь. У нас починаєся переднівок. Купив-єм аж 1,5 корця жита, за котре заплатив 12 р. А що до справи Риб'якового, то він зробив наперед вч. натаруша на Химу і весь лівентар господарцій.

Онифер має другу доньку⁸⁹, Багрій также має доньку другу⁹⁰.

Жито дуже мізерне, пшениця добра, а один кусень підсівал вівсом. Може Пані гадають, где їхати на літо з дітьми, то проше приїхати додому⁹¹. Молока буде для дітей. А що решту купити треба, то буде вам ліпше дома, як де інде. А що до куплі тої реальности, то напишіть, на коли, та я поїду з вами пообзирати, яко то виглядає. Онофер конечно загадав ділитися. Для мене тепер добре, бо я не можу і моя. Має надію, що ви 'му свою частку ґрунту дасте, я не бороню, най робить, що хоче, а я чень не згину, коли-м ся так доробив на старість. Кому добре, тотий си шукає біди. Я мушу носити воду і соровицю, бо слуги не маєм, робить, що хоче своїм розумом, я тилько дивлюсь на тому.

Єще прошу Пані приїхати додому. Най напишуть, на коли фіру вислати до Дрогобича, та нам буде приємліше, як ви будете дома на літо.

Поздоровляю вас, ваших дітей щиро.

Гаврилик.

[P.S.] Єще вам напишу дещо о куплі ґрунту. В Ступниці⁹² продає пан Лясковский цілий фільварок, котрий недавно купив у пана Лаліновского. Хоче 16 тисяч, бо винен також до банку. Наш директор їздив там купувати, давали му 12 тисяч, але той пан хорує. Конечно продась тепер, бо єще навіть не веснував, бо не має що сіяти. Єсть до 100 моргів і кавалок ліса і ставок.

Якби-сте мали охоту тоє купити, то приїдьте яко найборше, бо і жиди купують. Там би може було для вас ліпше, я би також дещо вам помагав, бо блиско. Як уважаєте. Котре би було для вас ліпше. Помешканє недавно ставлене. Той пан їздив в п'ятницю.

Поздоровляю вас щиро, ваших дітей.

№ 30

[кінець березня 1894 р.]

Любезний Іване, п. Ольга!

Не писав-єм до вас відколи Люлька хоровала на очі, а той лист прийшов од вас, то не було коли чекати. Куровав доктор у Бориславі. Були там на станції. Тепер, Богу дякувати, добре.

Тепер маю другий клопіт. Моя также хорує на жолудок. Просить вас, може би-сте були добрі приймати на дві неділі у себе, бо ту нема ради. Була у доктора тай не помагає. Кольки не перестають між грудьми.

Напиши до мене, якби казали привести до вас. Гнат Риб'як⁹³ умер на самий польський великдень. Я ледве худобу крутив до Радичова⁹⁴ пасти. Маєм тепер доброго пана Покорного. Тільки тарифа задорога. 3 р. 50 од штуки. Передновок заглянув до нас, уже нема що робити. Видатки великі, а приходу нема, а то найгірше, що нема що їсти.

Напишу вам дещо за Ф.⁹⁵ Розправа була 18 марця, засудили старого на 10 місяців, Яця на 3 роки. Михайла на 5 місяців. Яць робив рекурс до Відня. Кажуть, що дістав ще 3 роки, а назворот тих грошей будуть пошукувати 1684 р. 53 к. Були колись два пани на збадані, як ту стоїт тепер рухомий і нерухомий маєток. Маєток обох піде на ліцитацію. Стоїт під дозором поліційним.

Може би-сте якось порадилися з собою, аби той ґрунт купили, хоть на горі. Хоть шкода, як хто візьме інчий. Онофер має гадку.

Цілую вас сердечно і ваших дітей. Най Бог дасть щасливо зростити.

Гаврилик.

№ 31

Нагусвичі, 24/I 1900 р.

Дорогі д[окторе] Іване, п. Ольга!

Як вам відомо, що там повіт робить дорогу. Зрубали тоті липи, що були від дороги. Був сам п. Вишньовський і інженер у мене у хаті, то я просив, аби тоті липи були заплачені, а они казали, що заплатять. Був-єм два рази у виділі у пана інженера і мусіло на посаджено, і там признали заплатити. 15 стичня заплатила каса 20 f. за квітом. Тепер пишу до Вас, чи вам прислати ваші частки, чи подаруєте котрому братові. Я би гадав, аби було на 4 частки: Михайлові, также Онофрові і для вас, і для мене по 5 f., бо гроші такі суть у мене. Прошу написати, як зробити, чи вам ваші гроші послати до Львова?

Онофер такий слабий на ногу. Моя лежить теж слаба, що не можна дати ради. Продав-єм коня та й уже пішов до курації. Дуже ми жаль, що пані були у Дрогобичу та й не приїхали подивитисі. Нас було би то дуже радувало. Загнівались-теся на мене, та я вам не зробив нічого злого. Я робив так, як пан Бог приказав і як люди знають. Вислухали Онофра та й Михайла, що наговорили. Я би рад кождому добра.

Поздоровляю Вас і Ваших дітей щиро. Прошу одписати якнайборше.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1611, арк. 221–223. Оригінал. Автограф.

№ 32

[лютий 1901 р.]

Дорогі Іване і пані Ольга!

Дуже мене здивувало, коли пан Лялюк дістав кореспондентки на день 25/1 разом з Онофром і Михайлом до Дрогобича, бо док[тор] Олесницький прийде. Може би ми ся проти справи дало

ліпше зробити без адвоката. Не знаю, які причини, та я ваш маєток не продав і не пропив. Кажете, що я неправне заінтабулював на себе ваш ґрунт. То неправда, бо ваш тато записав половину вашій мамі ерцетизнов комісієв. Поженили ся 1855 року, то вже тато не мав лишень половину. Тестаментом таки записав для вас і для неї. Тестаментом также, що єст з року 1865⁹⁷, що збаламучено, то я тому не винен. На підставі вашого с[вітлої] п[ам'яті] отця ерцетозні, котрий записав ей половину і вашой матері тестаментом, котрий єст в ц[ісарсько] — к[оролівським] суді, то я дістав декрет дідичний⁹⁷ і на такій підставі зістав табульований. Кажуть твої браття, що коні, воли, корови були⁹⁸. Я коней не застав. Коні продав Гейгель⁹⁹. Бики то продала мама за 65 р. Корову продала за 19 р. За ті гроші підновили євангеліє. Одні корови я продав на похорон мамі¹⁰⁰. Дві корови взяв Михайло і одна здохла. То всьо неправда, що вони говорять перед тобов. Михайло взяв поверхности на 265 р. Може і ти знаєш, як я бідував з вами. Треба було робити на вас та й слуги оплачувати. Пригадай собі, хто тебе мирив і допровадив до того і тамтих. А ви єще певно не знаєте, що Онофер і Михайло були спільниками моєї курви¹⁰¹. Я лежав на смертній постелі, а він ходив до Франкової, оповідав що ся робит, а тепер шукаєте іншого способа. Не вдалося тамтого і тепер не вдасться. Я вже не можу, бо здоровля уже не може через єго дітей. Я би ся з вами погодив. Заплатіт мені, яко слугі та поверніт ми маєток і моєї жінки. Я вам добровільно уступаю. Я гадав, що вижню якось при вас, а воно годі. Я мислив, що ви мої діти, а ви на мене не зважаєте, хочете конче, аби я не жив. Бог буде платити кождому. Переконаєтесь трохи ліпше. Може би був так добрий, аби-с приїхав додому та би-смо поговорили трохи більше, ніж на папері, а тому не вірте, що они брешуть. Я кривди не зробив нікому та й вам. Що они говорять, що мама не мала права писати мені і своїм дітям, то єст ерцетизний тестамент вашого отця на папері і декрет по мамі, а моїй жінці, то я трохи забезпечений.

Цілую вас і ваших дітей.

Гаврилик.

№ 33

[лютий-березень 1901 р.]

Дорогий Іване і п. Ольга!

Був-єсь тогід дома, як ся Михайло женив¹⁰². Був-єсь при ерцезитизні, котра ся писала. Я Михайлові сам не давав, оба разом робили згоду на поверхности, котру забрав. Так zostав заінтабульований, може покрадений, то я не знаю. На того був [з] суду пан з Самбора, я жадного підкупа не робив¹⁰³, тільки показав ерцетизну і декрет по мамі. Щодо половини — то неправда. Табула була, а половина на вас трьох і на тих двох моїх: Люльки і Антона¹⁰⁴ і половини нема ведлуг того декрета. Другу половину маєте самі. Я ґрунт не ділив. Поділетесь самі, коли схочете. А щодо збору, то-сми ся поділимо з Онофром. Ваше ще більше взяли з обох кавалків і з мого одного взяли половину. Мені не прийшло ніколи на гадку, аби я ся ділив з Онофром. Я мислив, що він мене поховає, я ся тішив вами, так як своїми власними дітьми. Казав нераз, що Онофер не хоче на мене робити і не буде. Сам зачав ділитися, а потому я мусів. Що до хати, то я 'му не виповідал, а прийму і вас радо і щиро. Мені маєтків не треба уже ні ваших, ні своїх, а добре, що з дня на день жию з своєв каліков. Онофер мене уже раз хотів сокирою зарубати, якби не моя не хопила за сокиру. Я того не пам'ятав. А щодо твоєї особи, то неправда, аби я коли говорив. Прикро мені на того дивитися і слухати. Що ви хочете робити зо мною — робіт, як вам подобаєть ся. Я пристану куда будь. Я здамсь на тебе. Приїдь перед весною додому. Перечитаєм тоті папери: тестамент по мамі і ерцетизну хоть з чотирох сторін. Може мені хоть якась упаде, а як не дасте, то пропало. То вам лишу все та й піду собі в світ зо очима. Я на то не служив та й не служу. Рад би-м жити яку годину в спокої. Може день або годину. Мої діти [мене] вижинут і так робіт зо мною, що хочете. Я собі сам нічо не зробив.

Прошу вас дуже щиро приїхати додому та зробити лад без адвоката, а що ви оба з Онофером маєте більше в табулі, то я тому не винен. Як Михайло може то [най] 'му уступи. Я Михайлові так помагав і помагаю. На хату кожний патик поміг

купити. На весні не стало 'му бульби. Набрав си сам без міри. Не стало 'му гною — взяв си дві фіри. Сам давав-ем гуску і яець 12. Мав сім гусок з того та й рад би-м з того, що має. Коби ся лишив тих гаманів та й Онофер, бо кождий диви ся на еще на мене.

Цілую вас щиро і ваших дітей.

Прошу написати.

Ф. 3, № 1636, арк. 361–364. Оригінал. Автограф.

№ 34

[початок 1901 р.]¹⁰⁵

Дорогі Іване і пані Ольга!

Михайло просив, аби-сьте свою половину подарували ґрунту, бо зачинає ставити та нема куди, бо куштувала купчизна. Я уже опитав всюди, давал з Волі 140 f., а тустановский давал 145 f. Онофер гадав, що хтось дасть гроші з міхом, а ту годі. Секурація упала. Я би-ся згодив на то, аби мені сплатив мою половину та най би стояло на місці. А може ви би мені самі сплатили, бо ми тепер оба великі богачі.

Онуфер дарував кузню Довжанському не знати за що, то і ви можете подарувати Михайлові половину хати, а мені най сплатит, а стодола би 'му ся придала, бо хоче продавати свою хату. На ті гроші запис (...). Я теж мушу продавати свою хату, бо іншого способу не маю на тоє купно, бо не дал теж 50 f, то уже мушу продати і тоту хату, котра ми ся випала ведлуг загоди та й годі продати. Дають тільки 200 за половину. Опитав-ем усюди, обіцяв-ем баришного 20 f. та й годі, так як би хто очарував.

Поздоровляю вас щиро.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1636, арк. 365–366. Оригінал. Автограф.

№ 35

[кінець 1901 р.]

Дорогії Іване і ви, пані Ольга!

Напишу Вам моє теперішнє жите, як твої браття узяли верх. Просив-єм аби-с приїхав додому, аби-с здав свою частку кому ти ся подобає. Не тільки не приїхав, але і не написав. Була весна, Онофер орав скільки йому ся подобало, менше з тим. Прийшла косовиця і косив тільки, як хотів, лишив мені, що му з носа спало. Прийшли жнива, посіяв-єм жито на поросі, вийшли оба, хотіли відбити. Скопив загін вівса під базариском¹⁰⁶, скопив другий підбуське¹⁰⁶. Скопив пів загона конюшини. Щодень новий рабунок. Най так буде. Прийшлось тепер орати, зорав незачатий загін ячменю, другий підбуський загін вівса, і менше з тим. Мав 9 загонів у Вільшині¹⁰⁶, котрі купив-єм у Мартина, суть загани, які еще Василь Риб'як тримав і орав від солоного¹⁰⁶, бо приорав був, сіножатки суть еще й тепер. Спокладав ми Василь Микитич тих 9 загонів на жито, набив-єм палі, аби не було більше і хотів-єм зробити межу. Я пішов канцера¹⁰⁷, бо був геометр. Той зайшов, зорав цілу прилугу і загін ще й укроїв. Не знаю, що тепер робити, що він такі робить збитки наді мною. Та є мапа, що покаже, за що мій ґрунт оре, та я не купив з вашого, але за свої гроші, котрім заробив кирваво. Приходжу на полудне додому, они сидять і хоть і двері були отверті, Онофер каже до своєї жінки: я его косов заріжу, а вона каже, як то зробиш, то що я тогди буду робити. Они мене не виділи. Я тогди на двері¹⁰⁸ і кажу: йди наклепли косу добре, аби я ся довго не мучив. На то була з Ясениці ковальова донька¹⁰⁹, що чула. Я так же можу присягнути. Як переорав тоту прилугу, то-м кричав на всю гору¹¹⁰, а вони оба були в кузні, казали коби прийшов, то відти не піде. Носив ніж за хелевов. Каже, що мі приб'є. То виділа ціла челядь 22-го у вівторок. Казав до Михайла Риб'яка і Василя Хохлача, що мене порубає сокиров. Та коби борзо. Мені все одно та будут люди знати за що. Він хоче, аби я заходив з ним до бі[й]ки. Я лягаю спати та заціпаю двері наніч, бо небезпечно у своїй хаті. Такого нема дня, аби мене не рабував. На загаті¹⁰⁶ було трохи отави, свою скопив, а на мою прип'яв коні і випас.

Мою жінку називає (...) * і суков. Певне, що була єму. За мнов ходять та свищуть у пальці, як на якого злодія. Такі раберци, котрі вибили до 20 сарнів та й другої звірини. Були би давно сиділи уже, якби хто хтів, бо кождий дивит ся крізь пальці. Не знаю, що мені робити. Коби-сь мені порадив, може би-м де пішов хоть місто замітати. Така платня за мої літа та за вихованє вас і єго дітей. Я коби мав тоті гроші, що єго діти коштують, то би-м си щось порадив. Каже, що єго хати, єго шпихліри. Каже, що я єго жінки гроші минув. Скажу й то, що в саджанє не було грошей, я мав 100 рн. від брата. Він каже: маєте гроші та позичте на весіля, а я возьму від мами та вам віддам. Я так зробив. Гроші пішли, бо-м видав на всьо: і заплатив-єм у церкві, 10 р., що завів кухаркам. Хоровала вона, коштувало 57 р. доктор і медицина, ходив-єм по два рази і три на тиждень до Дрогобича. Забив коня за 70 р., — а тепер мені процес. Най би-сьте робили, що хотіли. Коби ми дали-сте який [час] пережити, а як ні, то ся розв'яжем. Буде слава для вас та й буде цілий світ знати. Перше верховодив Іван Франко, як були гроші почтов¹¹, не дав нікому дороги перейти, а тепер твої брати на той самій дорозі стали. Воюють добре, бо берут на тебе. Буде слава і для тебе: борше дістанеш посаду, скорше довершиш діла. Просив-єм Дідинського, аби 'му дещо наговорив. Прошу ся у него в добрий спосіб: що хоч від мене? Каже: марш заразу, ти не маєш ту права, і тота єго жінка дуже добра, бо єго на все наводить. Шукає си кождий день кулі то на моїй [жінці], то на кухарці, аби було єї наверх. Не можна описати вам. Повість вам кухарка.

Поздоровляю вас й ваших дітей.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1636, арк. 367–370. Оригінал. Автограф.

* Слово не відчитується (Р.Г.).

№ 36

[кінець 1901 — початок 1902 р.]

Напишу вам яке моє житє. Процес укінчили-сьте <уже> у Відню, але Онофер не дає жити рівно мені зі своєв панев, бо то велика пані. Напишу вам, який має замір на всьо. Тому пару років закладали на корову мотуз з рогів на шию, аби сі задушила зразу до тижня. Носив на мене ніж за холезов, але Буцячка увиділа, запитала на що носить ніж, а він казав, що буде різати пацюка¹¹². Тепер казав в кузні (є на то 4 свідки): куп'ю леворвер, заб'ю 'го, як пса. Пару неділь викрикав на обори: порубаю 'го сокиров на кавалкі. Чули [то] може до шестеро свідків. Прошу сі на милість Бога у нього, даю 'му долішню хату, най си відотне, відступаю 'му стару. Кузня коштує мене 50. Спровадив си коваля, бо я мушу собі дещо зробити. Тамтого року повипасав мі овес на збиткі над ставом. То ходив Яць і Гринь Михайлів¹¹³ щось дві ночі, то-м скопив з плачем, бо не було стебел, лишень самі лайна. На зрубу то саме, там мав-єм кавалок конюшини. То само в хаті так робить. Як моя жінка пішла хліб печи, замела в п'єцу, пішла по тісто, то набрали одходу, що малий зробив, та положили на дно, там, де сі має хліб. Ходили на сторону в мою капусту. Витирали сраку і то пару разів. Як я сідаю їсти, то лізе на під¹¹⁴ та гримає, аби падало вапно мені в миску, то робить сам і Яцунь¹¹⁵. Кликав я два рази Василя Микитича і его сина на тото. Пішла моя дівка¹¹⁶ прати зе своїов досков у ріки. Вийшла пані Онофрова, друлила дівку до ріки. Дошку, праник, шматє поплило, що вже потому понаходили. Теж прозиває [мене], як сама хоче: малюху горбатий, дурний, поцілуй мене у гузицю, насеру ти на голову, злодію. Так само мою жінку: курво, злодійко, що ти ту маєш, прийшлась ту з голов піздов. Челядь так само [прозиває]. Жінка уже хотіла сі забирати від мене пару разів. Мушу замикати єї шматє, так що не до описані, що він і вона вироб'єют зо мнов. І нема де віку дожити. Чи чекати якої смерти, бо завжди грозит міні. Не хочу ся судити по суді і гадаю, чень, що перейде, а ту, нішта, гірше. Тепер кузню замок, до старої хати мої заганняє гуси. Шпихлір продали Ясінському¹¹⁷ за 60 f., тепер не маю нічого по жінці, а по вашій мамі, та й відбирає

і того, що-м поставив. Каже, що і то його. Я ще маю довгу до 200 f. до хати. Плачу секурацію, податок комінареви 2 f., докладаю до хати 14 f. річно і я не маю де хліба спечи. Прошу 'го на милість Бога: відріж си долішню хату, возьми си стару, маєш кузню. Дай ми спокій. Нема ради. Кликав-єм два рази сусідів до загоди і так не допомгло.

Прошу вас: або приїдьте, або напишіть, най раз буде кінець. Просив би-м у неділю, то єсть 13, а ні, то продам вам, а сам піду, де світ при житю. Не знаю, що сі таке робить? Що до того є поводом? Був раз майор Дідинскій, оповідав то само. Казав 'му сі погодити. Нікого не слухає.

Цілую Вас і всіх дітей.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1636, арк. 371–374. Оригінал. Автограф. Текст писано латинськими буквами.

№ 37

Нагусвичі, 2/8 1903 р.

Дорогий пане Док[тор]!

Подали-сьте до Ц[ісарсько]-к[оролівського] суду, що я не хотів ся погодити. Мені ніхто не казав аж раз, як в Дрогобичи я був. Пан Олесницький заказав до Онофра спродавизну дому (...)*, а ви подали у продаж. Що я маю тепер робити, хіба на жебри за 38 літ. Прошу тя щиро, будь так добрий: я пристаю на розділ, а справу затримай. Може би-сь мені свою часть подарував якусь під забудовані. Занім вмру, буду за тебе Бога просити і за твої діти. Великого не жадаю від вас, аби-м мав куди зайти до хати.

Був пан геометр, я 'му розповів, казав щоби приїхав до розділу за післяплатою. Знаєш добре, що я тоє не заслужив. Будинки хоче купити пан Заремський. З плачем прошу тя на милість Бога не кривдіть мене, бо я того не заслужив. Най свого віку докоротаю там, де мій вік пішов та й де моя праця. Таже

* Слово не відчитується (Р.Г.).

патріоти так не роб'ють, повинні помагати. Та я так знищений, що нема що робити. Довгу по вуха. Та я видав до хати секурації, податок домовий, коминярський, ведлуг поліції і книг податкових, 306 к. 87 гр. Онофер не дав ані гускі. Посилав-ем тобі. Виживчив на веселе 100 f., а тепер каже, що дав ото на хату. Най вам Бог допомагає, а мі не кривдіт, Богом вас прошу. Напишу пані тиж пару слів на милість.

Цілую тя сердечно.

Гаврилик.

Ф. 3, № 1667, арк. 1–2. Оригінал. Автограф.

№ 38

[осінь 1903 р.]

Дорогий Іване і ви, пані Ольго!

Прошу вас на милість Бога пожалуйте мене, най не стаю жебраком на посміховисько людей, бо і так вже говорять кілька сіл о мені. Та я того не заслужив у вас. Старав-емся як міг о вас, а, по-друге, знаєш сам: програв-ем обі інстанції. Означення Співвласності протокол, котрий Онуфер подав, був неправдивий, бо він не дав мені 500 к. на хату. Правда, що ми видав тих 100 к., які запозичив на весіля. 50 р. жінка его пролічила і я ще свої додав на курацію, бо курація коштувала більше, як 100 р., бо якби не я сі старав о тоє, то була би тогди померла, бо доктор зізнав, що як той боляк пукне до середини, то виходу не буде. Пригадай собі, який я тобі був щирий, не буду всьо описувати, бо сам знаєш і твоя пані знає, бо була кілька разів на вакаціях, а ви нині робите зо мнов, так, як вам сі подобає. Я вашой вітчизни не одібрав, ані не випроцесував. Єст ерцетизна з року 1855, що с[вітлої] п[ам'яті] отець записав мамі 8 моргів і хату, тестаментом то само, а ваші мама записала 4 морги, а чотири на обопільні діти. На то єст декрет.

Прошу вас, пане док[тор] і ви, пані, помилуйте мене, по-зоставте мені хату і мою стодолу і парцелю під будову та ще під

городом на власність мою і моєї доньки я до решти Яцю одпишу, та продавайте кавалками, бо буде більша сума. Най не йду під плоти, най хоть у своїй хаті умру, де-м вам робив 38 літ. Най жиди не ходіт по вашим і по моїм, що-м так працював, а старі будинки продайте. Поставив-єм кузню, коштувала 100 к. Онофер вибив стару хату также, шпихлір дав-єм Михайлови. Продав [його] Ясінському за 120 к. Правда, що Онофер помагав коло хати, а шпихлір, стайню і возовню я сам поставив уже по поділу, як ми ся поділили. Ставив-єм, чень, у трудних часах. Суть на то свідки: Іван Гром майстер. Я тепер застаю цілим дідом, довгу маю до 600 к., процес-єм програв, а до того мав-єм двох лошет і тото едно згинуло. Коштувало 90 к., так що не маю куди уже виходу, хіба що продати кусник поля, що ще позостало.

Дорогий Іване і пані Ольга, прошу вас сердечно на милість Бога, напишіть до Онофра та приїдь до Дрогобича та зробім згоду у суді. Не подавайте до ліцитації, бо не знати хто отримає, а для вас буде ліпше продати поєдинчим, бо усюди будуть на вас нарікати, як якийсь жид купить. Та й мене не вигонете з моєї хати, на котру робив-єм цілий свій вік і своє майно ту уложив.

Дорога пані, просіть свого Івана най так зробить. Не дивуюся Онофрови, але вам і так, що Люлька наговорила Вам, то всьо неправда. Прощу, одпишіть мені, як гадаєте зробити.

Цілую вас сердечно.

Гринь Гаврилик.

[P.S.] Поїхав би-м до вас, але не маю уже і на дорогу, такий-єм знищений. Прийде сі робити смерть, бо нема де дожити.

Ф. 3, № 1636, арк. 375–378. Оригінал. Автограф.

ПРИМІТКИ

1. Мова йде про так зване друге народне віче галицьких українців у Львові, яке відбулось 29 червня 1883 року і на якому обговорювалось економічне та політичне становище Галичини. На цьому віче Іван Франко був

присутній, але не виступав через те, що, як писав М. Павлик, “тоді його ім’я було страшне, особливо для віча”. Його реферат прочитав Василь Нагірний (1847–1921), який нещодавно повернувся із Швейцарії у Львів і активно включився в громадське та політичне життя Галичини. В нього деякий час мешкав Іван Франко. Цей реферат під назвою “Бесіда Василя Нагірного, виголошена на другім народнім вічі русинів дня 17(29) червня 1883 для умотивування першої резолюції о економічних справах краю”, був надрукований у газеті “Діло” від 21 червня (3 липня) та 23 червня (5 липня) 1883 року.

2. Онуфрій Франко (21.06.1861 — 28.07.1913). Наймолодший брат Івана Франка.
3. Гнат Риб’як (1836–1894). Близький сусід Григорія Гаврилика. Мешкав у будинку з орієнтаційним номером 4. Номер будинку Григорія Гаврилика — 7.
4. За порушення паспортного режиму Іван Франко (другий арешт) був оштрафований і мусив сплатити ці гроші.
5. Згідно з розпорядженням Львівської дирекції поліції, дрогобицьке староство зобов’язувалось слідкувати “за переміщенням” Івана Франка і доповідати їй.
6. Йосифа Федорович. В неї деякий час проживав Іван Франко (пл. Бенедиктинська, 1). З її помешкання був заарештований (перший арешт). Сьогодні на цьому будинку встановлено меморіальну дошку.
7. Датується за поштовим штемпелем зі Львова.
8. Для Гната Риб’яка, як і, зрештою, для своїх односельців та сусідів, Іван Франко виконував різні дрібні доручення: купував ліки, вощину для бджіл, насіння на розсадку тощо.
9. Дата проставлена на звороті листа. Там же і початок незакінченого листа: “Любезний Йване, не знаю, як ти можеш...”
10. Наприкінці 1883 року Іван Франко мав намір їхати до Києва, щоб зібрати необхідні матеріали для написання історії української літератури на замовлення лейпцігського видавництва.
11. Михайло Багрій з сусіднього села Ясениця Сільна. Свекор Юлії Гаврилики.
12. Юлія Гаврилики (26.01.1868 — 26.02.1943). Сестра Івана Франка по матері. Дочка Марії Кульчицької-Франко та Григорія Гаврилики.
13. Іван Франко їздив у Станіславів у справі організації спільного господарства (“комуни”) із Дзвонковськими, польськими емігрантами, які втекли з Росії (Королівства Польського) за участь у повстанні 1861 року. Дзвонковські деякий час жили у Франції, а потім дістали дозвіл поселитися в Галичині. В Станіславові мешкали за “Тисменицькою рампою”. З Юзефою Дзвонковською Іван Франко хотів одружитися. Запущене господарство Дзвонковських Іван Франко разом з Михайлом Павликом та його сестрою Анною мав намір взяти в посесію (оренду).
14. Міра дров.
15. В розумінні — написав прохання до дирекції камеральних лісів.

16. Громада села Нагуєвичів ніяк не могла змиритися з втратою лісу, яким користувалась ще за панщизняних часів і постійно вела за нього суперечку, вважаючи ліс своєю власністю.
17. Весілля Юлії Гаврилик з Михайлом Багрієм (19.II.1854 — 15.II.1908), ковалем з Ясениці Сільної, відбулось 14 лютого 1884 року.
18. Празник Миколая, який святкується 19 грудня.
19. Іван Белей (1856–1921) — разом з Іваном Франком був членом редакції студентського журналу “Друг”, у 1881 — 1882 р. з ним видавав журнал “Світ”, потім став редактором газети “Діло” (1884–1902).
20. “Календар Просвіти” — щорічний календар, який видавало товариство “Просвіта”.
21. Сатирично-гумористичний ілюстрований журнал. Під такою назвою виходив у Львові в 1882–1883, 1886, 1889–1909 рр. Під назвою “Нове зеркало” виходив у 1883–1885, 1910 рр.
22. Справа з винаймом ґрунту в Станіславові у Дзвонковських цікавила Григорія Гаврилика дуже, бо давала можливість забезпечити деяке існування його пасербу Іванові Франку, за долю якого переживав.
23. Марія Терлецька (1844 — 19.05.1900) — мачуха Івана Франка, друга дружина Григорія Гаврилика, з яким одружилася 18 червня 1872 року. Дуже любила Івана Франка, виходила його під час хвороби на тиф після другого арешту.
24. Датується за поштовим штемпелем з Дрогобича.
25. В Антоніни з Дескурів Дзвонковської (15.06.1826 — 31.01.1912), на той час вдови, та Владислава Дзвонковського (1818 — 18.03.1880) народилися Юзефа Дзвонковська (21.10.1862 — 3.05.1892), наречена Франка, Марія (1867 — 18.05.1877) та син Владислав Дзвонковський, на той час студент Львівського університету. Діти Антоніни Дзвонковської вважалися неповнолітніми і не могли самостійно вирішувати фінансові справи.
26. Захар Франко (17.09.1859 — 7.07.1942), молодший брат Івана Франка. Його звали в сім’ї та в селі Михайлом.
27. Григорій Франко, син Захара Франка, народився 2 лютого 1884 року.
28. Григорій Лялюк помер від тифу 2 лютого 1884 року у віці 50 років. Мешкав у будинку № 18 біля Григорія Гаврилика.
29. Парох Нагуєвичів Василь Білінський боровся в селі з пиятикою, заснував, згідно з митрополичими постановами (конгрегацій — як пише Григорій Гаврилик), товариство тверезості і перед одруженням кожна пара присягалась, що не буде певний час споживати “гарячі” напої. Від Юлії Гаврилик священик вимагав поклястись на п’ять років.
30. Тверезо оцінивши ситуацію з посесією ґрунту Дзвонковських, Іван Франко останнє слово залишив за Григорієм Гавриликом: як скаже, так і буде. Про це він повідомив Антоніну Дзвонковську. Зі збереженого листування між нею та Іваном Франком відомо, що на початку року вона категорично

наполягала, щоб негайно в Станіславів приїхав Григорій Гаврилик і сказав своє слово, але той не міг через весілля доньки Юлії.

31. Владислав Федорович (1845–1917), дідич села Вікно Скалатського повіту. У 1873–1876 рр. був головою “Просвіти”. Син Івана Федоровича, відомого політичного діяча революційних подій 1848 року, який залишив по собі великий архів. Для опрацювання його В. Федорович запросив у Вікно Івана Франка, наперед приславши йому гроші за роботу. Будучи в матеріальній скруті, Григорій Гаврилик хотів через Івана Франка позичити у нього трохи грошей.
32. Тобто квартирі. Так називали помешкання, що винаймались у когось для проживання.
33. Захар Франко одружився 20 листопада 1881 року з Марією Ясінською (1864 — 15.12.1930). Григорій Гаврилик зобов’язувався дати йому на нове господарство корову, бо жила сім’я Захара в домі Ясінських. Дружина постійно нагадувала чоловікові Захарові про обіцянку свекра. Врешті Григорій Гаврилик виконав її.
34. Григорій Гаврилик вважав, що Владислав Федорович добре заплатить Іванові Франку за роботу, тому просив пасерба позичити йому грошей.
35. Посагові гроші за дочку Григорія Гаврилика Юлію.
36. Стосовно заробітку в камеральному (державному) лісі.
37. 38-й номер газети “Діло” у 1884 році вийшов у суботу 31 березня за старим стилем, або 12 квітня за новим. 1883 року цей же номер вийшов спареним з № 39 5(17) квітня.
38. Атаназій Мельник, селянин з Якубової Волі. Батько полковника Андрія Мельника, наступника Євгена Коновальця в ОУН. Атаназій Мельник мав намір одружитись з Анною Павлик і з цією метою приїздив до Львова.
39. Юрій Чапля, згідно з метричним записом, чоловік Євдокії Чаплі, з дому Микитич, загинув 27 червня 1884 року. Мав 34 роки. Був зятем сусіда Гриня Гаврилика Василя Микитича.
40. Сусід Григорія Гаврилика Андрій Микитич, син Василя та Анни, одружився 18 листопада 1884 року (мав 23 роки) з Марією Калапунь, дочкою Онуфрія Калапуня та Анни Пайкуш з Ясениці Сільної.
41. Захарові Франку. Через хатні непорозуміння тесть Захара Франка виповів мешкання зятеві, і Захар вирішив будуватися на батьківському обійсті, тож просив допомоги у вітчима, на що той і відгукнувся.
42. Рожевий сорт картоплі, завезений з Америки. Був колись дуже популярним і родючим у Галичині. Зараз виродився.
43. Мова йде про Тевона Дідинського, сина Теодора Дідинського та Марії Садовської. Походив з Ясениці Сільної. 24 жовтня 1881 року він у віці 25 років одружився з вдовою по Іванові Гайгелю, близьким сусідом Гриня Гаврилика, Розалією, дочкою Гната Кобурського та Анни Винницької. Розалія мала 30 років. Померла 15 грудня 1887 року на 35-му році життя,

- а 10 січня 1888 року померла її дочка Татяна. Син Василь народився 12 вересня 1885 року.
44. Онуфрій Франко одружився 28 лютого 1886 року з Юлією Дідинською з Ясениці Сільної і замешкує у тій самій хаті, що й Григорій Гаврилик.
45. Дружина Онуфрія Франка Юлія Дідинська — дочка Василя Дідинського та Анни Яворської. Їх син Константин був поручником армії. Дослужився до чину майора.
46. Перша дочка Юлії Багрій Анна народилася 22 грудня 1885 року.
47. Леон Кульчицький, рідний брат матері Івана Франка. Народився в Ясениці Сільній 1834 року.
48. Павло Кульчицький (1.07.1838 — 15.08.1902), рідний брат Марії Кульчицької, матері Івана Франка. В нього мешкав Іван Франко, навчаючись у школі в Ясениці Сільній. Вуйко Павло навчив Франка за кілька днів читати і писати.
49. Весілля Онуфрія Франка, яке відбулось 28 лютого 1886 р.
50. Для одруження з Ольгою Хоружинською від Івана Франка вимагали в Києві дозвіл на шлюб церковної громади, до котрої він належав. В нормальній ситуації священник тричі виголошував про намір наречених вступити в шлюб; якщо за той час проти цього не поступило жодного заперечення, то священник давав шлюб.
51. Між Іваном Франком та нагуєвицьким парохом Василем Білінським (1821–1892) існувала певного роду неприязнь, викликана тим, що Іван Франко часто в пресі описував, якими способами за рахунок мирян наживає майно отець з Нагуєвичів. Тепер отець Білінський вирішив взяти реванш.
52. Іван Франко хвалився перед Ольгою Хоружинською своїм вітчимом і навіть посилав його листи до неї. І Ольга Хоружинська, й Іван Франко сердечно запросили Григорія Гаврилика на весілля в Київ.
53. Згідно з сільською стикою, той чоловік мав ціну (“вальор”), який відслужив військо, а тому на цьому обов’язково в оповідях наголошував священник.
54. Повість “Захар Беркут” була вперше опублікована в журналі “Зоря” за 1883 рік (№ 7–15). В цьому ж 1883 році цей твір накладом “Зорі” вийшов окремим виданням.
55. Або Снятинка, село в трьох кілометрах від Вадович Дрогобицького повіту.
56. Село Дрогобицького повіту неподалік Стебника та Трускавця.
57. Право виготовляти та продавати спиртні напої.
58. Михайло Багрій помер 7 серпня 1886 р.
59. Анна Буцяк, дружина Михайла Буцяка, померла 3 серпня 1886 року на 65-му році життя.
60. Рік проставлений як найбільш імовірний.
61. Дата за поштовим штемпелем з Дрогобича.

62. Дочка Захара (Михайла) Франка народилася 26 грудня 1886 р.
63. В Онуфрія Франка, який жив разом з сім'єю вітчима, 11 січня 1887 року народився син, якого назвали Яковом.
64. Лев Дідинський, брат дружини Онуфрія Франка, одружився з Катериною Бориславською (нар. 4 лютого 1868 р.) 19 січня 1887 р.
65. Петро Франко, син Стефана Франка (рідного брата Якова Франка) помер 18 лютого 1887 року. З його дружиною 1900 року одружиться Григорій Гаврилик.
66. Після пожежі 1886 року Григорій Гаврилик дістав страхове (ассураційне) відшкодування.
67. Дружина Івана Франка їздила на той час (Різдвяні свята) в Київ до родини і пробула там до 10 лютого 1887 року. За її відсутності Іван Франко мав знайти вигідніше і сухіше помешкання, ніж те, в якому на той час жили (вул. Големб'я, 9; зараз вул. Глібова. Будинку цього вже нема).
68. Політична і наукова газета, яка видавалася народовцями у Львові протягом 1879–1896 рр. під редакцією Ю. Романчука.
69. Іван Франко радив вітчимові дістати дерево на будову в громадському лісі ("Панщужна"). Сьогодні там є заповідник "Нагуєвичі" та "Стежка Франка").
70. На той час (26.06 — 7.07.1887 р.) Іван Франко перебував у Тернополі на етнографічній виставці, як кореспондент газети "Кур'єр Львовскі".
71. Мається на увазі хата на дві половини. Одна — для Онуфрія, друга — для Григорія Гаврилика. Обидві половини були розділені сіньми.
72. Важко зрозуміти, про що йде мова.
73. Якову Франку, синові Захара Франка.
74. Андрій Франко, первісток Івана Франка, народився 16 липня 1887 р.
75. Так називали міндобриво.
76. На той час у Захара Франка були діти: Михайло (нар. 9 вересня 1882 р.), Григорій (нар. 2 лютого 1884 р.), Анна (нар. 26 лютого 1886 р.). Четверта дитина — Юлія, яка народилася 3 квітня 1890 року.
77. Село Добрівляни на лінії Дрогобич — Самбір. Село належало до Дрогобицького повіту.
78. Про це йшла мова в листі № 17.
79. Село в дев'яти кілометрах на північний схід від Дрогобича.
80. Датується на основі листування зі знайомими та родиною.
81. Село Дрогобицького повіту в семи кілометрах від Дрогобича і двох кілометрів від Вацович.
82. Село над Дністром Заліщицького повіту.
83. Містечко Рава-Руського повіту.

84. Село в трьох кілометрах від с. Бикова Самбірського повіту та 21 кілометра від Самбора. Як парафія належало до Мокрянського деканату, так само, як і село Нагуєвичі.
85. Йдеться про журнал "Товариш", єдиний номер якого вийшов у січні 1888 року і де був надрукований "Домашній промисел".
86. У подружньому житті з Михайлом Багрієм Юлія Гаврилик 22 грудня 1885 року народила дочку Анну, а відтак 10 серпня 1887 року сина Михайла, після чого дуже ослабла. Наступна дитина, дочка Кароліна, народилася 26 листопада 1892 року. Після неї зовсім хвору Юлію Іван Франко відвіз до Коломиї (літо 1893 року) до лікаря Володимира Кобринського.
87. Свято (празник) Стрітіння припадає на 15 лютого.
88. Згідно з метрикою одруження, Теофан (у листуванні Левон) Дідинський, син Теодора Дідинського та Софії Садовської, 33-літній вдівець, який проживав у Нагуєвичах в будинку № 4/3, 24 лютого 1889 року в Біліні Великій одружився з 17-літньою Марією Гординською, дочкою Івана Гординського та Катерини Новосельської (Архів Самбірського Райбюро ЗАГС, кн. 3, арк. 34).
89. Першою дочкою Онуфрія Франка була Марія, яка народилася 22 січня 1890 року, другою — Розалія, яка народилася 27 квітня 1892 року.
90. Кароліна Багрій — друга дочка Юлії Гаврилик-Багрій.
91. На той час у Івана Франка вже було четверо дітей: старший Андрій та молодший Тарас, який народився 9 березня 1889 року, Петро, який народився в Нагуєвичах 15 листопада 1890 року, та дочка Анна, народилася 3 вересня 1892 року.
92. Село неподалік Нагуєвичів. Належало до Самбірського повіту, але Мокрянського деканату, як і Нагуєвичі.
93. Сусід Григорія Гаврилика Гнат Риб'як помер 23 березня 1894 року на 58-му році життя.
94. Так називали Радичівський ліс. Громадського пасовиська в Нагуєвичах не було, тож худобу пасли в лісах. Власник лісу встановлював платню за випас худоби.
95. Зі змісту можна припустити, що мова йде про якийсь суд серед рідні Франка по стрийкові Стефану, однак віднайти документальне підтвердження цьому не вдалось.
96. 15 квітня 1865 року помер батько Івана Франка Яків.
97. Успадкована власність.
98. Згідно з твердженнями Івана Франка, Григорій Гаврилик застав повну руїну господарства, тож мусив завести залізну дисципліну, щоб урятувати те, що залишилось.
99. Сусід Григорія Гаврилика.
100. Марія з Кульчицьких Франко-Гаврилик померла 1 червня 1876 року.

101. 20 листопада 1900 року Григорій Гаврилик одружився з вдовою по Петру Франку Параскевією Франко, дочкою Теодора Кахнія та Катерини Комар. До заміжжя з Григорієм Гавриликом славилась вільною поведінкою і мала позашлюбну дитину, яку при хресті священник охрестив Порфирієм.
102. Тут — робив колотнечу.
103. Онуфрій і Захар звинувачували Григорія Гаврилика, що він підробив тестамент та декрети про спадок, про що писали у своїх листах Іванові Франку.
104. Антін Франко, син Марії Кульчицької-Франко та Григорія Гаврилика, народився 17 червня 1870 року і помер 28 лютого 1875 року.
105. Лист, імовірно, написаний після так званої загоди між конфліктуючими сторонами.
106. Поля у різних частинах Нагуєвичів. Ці назви збереглись досьогодні.
107. Очевидно, — канцелярії.
108. Онуфрієву хату відділяли від помешкання Григорія Гаврилика тільки сіни.
109. Очевидно, дочка Юлії Гаврилик-Багрій, оскільки в Ясениці Сільній на той час був ковалем тільки Михайло Багрій, чоловік Юлії Гаврилик.
110. Частина села, де стояла хата Григорія Гаврилика, називалася Нагуєвицька Свобода, або Війтова Гора.
111. Під час перебування в Нагуєвичах після другого арешту Іван Франко діставав фінансову підтримку і чув себе відносно незалежно.
112. Свиню (діал.).
113. Яць — Яків Франко, найстарший син Онуфрія; Гринь Михайлів — Григорій Франко, найстарший син Захара Франка.
114. Горище (діал.)
115. Яків Франко, найстарший син Онуфрія.
116. Марія Франко (22.7.1887 — 10.5.1931), пасербиця Григорія Гаврилика по третій дружині Парасці Франко (вдові по Петру Франку). 6 червня 1911 року вийшла заміж за Михайла Кушніра.
117. Тесть Захара Франка.

ЛИСТИ ЗАХАРА ФРАНКА ДО ІВАНА ФРАНКА

№ 1

Нагусвичі, 24/2 1896 р.

Дорогий Брате!

Прошу я Вас своїм писемним словом, же нас тато¹ словами дуже помежи людей обмовляє й каже, же сі таких Франків сто не боїть і навіть нам листи не хоче доручити, понаставляв тоті возні², котрі листи з почтиносять. Прошу я Вас високім почтєнієм, як будете до нас писати, то Вас прошу пишїть до Ясениці до вуйка³, а вуйко нам сам доручить. А Ви, наш любезний Брате, пишїть до вуйка. Чули-змо, же-сте були в Дрогобичи, а ми ажень через людей то учули, а листа наш тато не хотїли доручити і через тото я Вас прошу, аби-сте до вуйка писали, а що є більшого, то Вам пізнійше напише вуйко, а тато з нами в гніві.

Поздоровляю Вас, Брате, й Братову, й діти. Зоставайте здорові й прошу Вас одпишїть найборше. Пишїть до вуйка з Ясениці Соль[ної].

*Михайло Франко
Онофер*

[P.S.] Поздоровляємо Вас.

Ф. 3, № 1636, арк. 257–260. Оригінал. Автограф.

№ 2

Нагусвичі, дня 11/2 1901 р.

Коханий Брате!

Доносимо Вам в нашій справі же нам ся належит наша отчизна, а як самі знаєте, адвокат хоче до Вас писати лист, но

що Ви скажете? Ми Вас просим дайте таку ему посвідку чи повномочіє, жеби нам відступив то, що нам ся належить, бо якби адвокат запевняв, що ми маєм програти справу, то най би була загода, але як ні, то ми ся упоминаєм того, що нам ся належить, бо юж, кажіт, коштує. Я й днесь заплатив 5 злр. адвокату, а Ви нас першого разу попустили тим, що-сьте казали загодити, а ми на тім тратим. Дайте призив Ваш, дайте раду адвокату, жеби ся упоминав того, що нам ся належить і скінчення справи. Кінчим своє писання й поздоровляємо Вас сердечно.

Михайл і Онофер Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 261–262. Кореспонденційна картка. Оригінал. Автограф.

№ 3

Львів, 4.03.1901 р.⁴

Дорогий Стрику!

Прошу Вас сердечно не жалуйте фатигі, зараз напишіт до адвоката, аби робив процес новий, бо нам уже вийшло 3 місяці. А Гаврилик уже загоди не хоче ніякої. Отже ж тепер тато ходили та й ходіт такі лихі, ніц не робит, бо він не має від Вас відомости. Напишіт 'му, аби зробив наново процес. Ми вже сі надіяли, що ту туй термін, а ту ще ніц не роблено. Отож прошу Вас сердечно зараз напишіт до нього, щоби робити наново процес. Він має тепер 2 канцелярії свою і на Міцкевича⁵, то нема багато часу писати до Вас. Поздоровляю сердечно.

Гриньо.

Ф. 3, № 1636, арк. 194–195. Оригінал. Автограф.

№ 4

25/3 1901 р.

Дорогий Брате!

Наш тато не хоче жадної загоди, тільки говорить то, що небіжка мама єму записала, то все єсть єго і єго дітей і ніяким світом й говорити собі не дасть о жадній загоді.

*Нагуєвичі, дня 25/3 [1901 р.]**Твій щиро кохаючий брат Михайло.*

Ф. 3, № 1636, арк. 273–274. Оригінал. Автограф.

№ 5⁶*[червень, 1901 р.]*

Дорогий брате!

Нема від Вас жадної відповіді. Чому не відписуєте нам? Що-сте чули [ново]го? Тепер тато гризут сі, що ви не [відпи]суєте нам, а ми тепер вам пише[мо]. Адвокат не хоче нічо робити, каже я муси ся зарадити Івана, ну тай що ж нам з того? Вже час минає, а нічо нема. Вже не тримісяці, а 5 минуло. Просим Вас слезами приїдьте во той вівторок до Дрогобичі. Тато⁷ іс стриком виїдут до міста та й Ви приїдьте тим поцьонгом, що їхали тато. Як же не приїдете, то ми мусимо їхати до Вас, а грошей де позичити?

Ф. 3, № 1636, арк. 191. Оригінал. Автограф.

№ 6

Дорогий Брате!

Хотів-ем до Вас їхати, а коли учув-ем від Онофра, що аби я їхав й сто раз, то нема для мене віри у вас. Гадаю собі так, коли я такий зістав обманений перед Вами, радше мені написати до Вас. Прошу я Вас нині, погадайте самі та й знаєте добре, що я не забрав маєтків жадних. От вітчим, чужий, з Ясениці, а дістав від кузні до Радичова⁸ осідок з будинками та ще й два кавалкі. Ба, бо він мудрий! А я, дурний, не знаю нічого, та поробили, що хотіли зо мнов. А я нині до свого не смію та ще зробили мене злодієм та марнотратником. А хто — Онуфруньо зі своєї жінкою. Чи досвідчили-сте що на мні коли або Гриньо був у Вас та чи знаєте що по нас злого? Хіба тільки їх лестні бесіди та масні язики повичорнювали нас невинно перед Вами. Я хочу з Вами мати загоду, бо говорив-ем Онуфрови, а він мене відправив до Вас, каже: маєш старшого брата. Коли так, то я пишу до Вас. Хочу ще до тих 7 пальків 2 кусникі на валі⁹ і малий пастівник, і кавалок осідка по кузню¹⁰. Подумайте самі, чи то єст богато, чи так, як говорить брат. Каже, що то, що я прошу єст найвартніше і найліпше. Дивіт, що він каже, чи би не знав? Не знаєте, який єст вал або по кузню осідок до дороги? Самі вигони та гноївки, хіба що пастівник, та ци мені не треба жити? Порадьтеся самі, бо я вже спускаюся на Вас. Відпишіть йому і мені як гадаєте загоду робити?

Ф. 3, № 1636, арк. 265–268. Оригінал. Автограф.

№ 7

[кінець 1901 р.]

Дорогий Брате!

Писав я до Вас і пишу ще раз. Не думайте Ви такого, якого би світ не повів. Видите самі-сьте, писали про 14 братів Гораків,

як уни живуть в згоді і як сі поділили рівненько своїм майном. А Ви мудрий чоловік того не хочете зробити й забуваєте того: жий у згоді і як братя ся любім, одни другим помагаймо. Тільки то Вас зраджує, але все треба Вашу приповідку знати: чужого слухай, а свій розум май. Треба так жити з людьми в згоді, як приписуєте самі. Знаю я добре, що він до Вас поїхав не задармо з добров радів на нас, ну але що його жінка радить так, аби їм було добре, аби мали все, бо мають, що 7 дітей та їм багато, аби чим ділити, а мені не треба, ані моїм дітям жити, а юму треба, бо він має мудру жінку. Але і я не робив то все по-дурному. Мусів я мати раду десь конче мудру. Моя вся надія єст на рівну часть. Сам судія говорив мені і всім нам, котрі-змо там були на терміні, що як за три місяці не буде загоди межи нами, то далше в процесі їз'їдєся комісія на пляц з інжінером-геометром, котрий має нас розділити. Отже, як схочете мене слухати, що я вам братьом щирий на кожным місци.

1. Не хочу вас приводити до так великої страти, бо комісія на пляц буде коштувати 80 ринс. або більше. Ну і дурний Онофер, що не поміркує того, що він би ригнув все. Він би того не робив, але через свою жінку. Дурний він із тим.

2. До загоди я пристану, бо я хочу по-людски жити. Хочу пастівник з валом, обісте з студолов і на короткім. Все єст найгірше з усього ґрунту, тільки пастівник єсть троха ліпший, а то друге, що варта — самі знаєте, не треба Вам нікого.

3. Поміркуйте самі над тим. Дайте Ви своїм синам двом свою каменицю, а третому 100 ринських. Що буде? Гроші розминуться, а він зістане голий, як билина і яке ж серце єго буде на своїх братів? Так і Ви спродуєте тут все, а мене лишаєте на голій горі. Роби що хоч та дивися на дїтьчу матір, що буде волочитись по нашого вітця праці і вже навіки буде мій давний нерозум доскулювати голодови і всьому, але хіба би-сьмо підпирали дуже кишеніма, та що ж — моя до Вашої замала і коли суд нині не дивит ся на кишені. Зараз не будемо робити контракту 3 місяці, а потому ще зо 3 і до чого того? Ригне коли[сь] так, що страх казати. Він слухає когось, каже аби-м до чередини витратив худоби, то їму не дам ніц, бо він є відписаний та що нині (...)*

* Слово не відчитується (Р.Г.).

такі відписи фальшиві. Коли не вирите мому листові, то зараз напишіт до суду і, котрий мав розправу, то зараз переконаєтеся чи я правду говорю, чи Онофер. Я знаю, він наплів, що я приграв на три місяці, не смію добудовувати [хату], але що я пораджу, як він глухий, а Вам не зашкодить переконатися.

Бувайте здорові.

Ф. 3, № 1636, арк. 281–284. Оригінал. Автограф.

№ 8

липень-серпень 1903 р.

Коханий Брате!

Я теперка сиджу в Самборі уже 2 місяці, здоров-єм з ласки Пана Бога, але що коли мені зле, що я голодом морюся. Дькуюю Вам за тое, що ся змилювали [над] дітьми, та що — заки були готові гроші та ще було добре, а тепер уже біда така, якої не треба. Брат Онофрій то великий богач. Посів 3 части ґрунту, та що єму біда зробит? От пшениці має до 20 кіп, жита 50 кіп, а вівса, то уже не мож' сказати. Вийшов з шпиталю, а уна продала за 20 р. підлоги. То заплатит за шпиталь і ще 'му сі лишит. Та й він має всьо, а д'нам сі [він] не подивит — тай такий нам поратунок від Онофра. А ми посіяли чвертку пшениці і то та сі не вродила і нема що сіяти, та й така біда! Жита нема, тільки стоколоса, вівса щось би було, а що: нема кому вижати. Мама¹¹ слабі, нема кому що робити, голова болит, кольки колют та й нема ради. Я вже сам мушу господарувати, коли що: нема крейцара коло хати, [хоч] забийся! Коби гроші, я би вже наймив вижати овес і троха ячменю. Ба, та й треба наймити робітника до всего, а нема грошей! Вже-смо підкосили, як-єсмо мали гроші та й висушили і додому притягнули тих 2 рептюхи сіна. Тогди було ще добре, а тепер хиба взяти 1 корову з межи дітей, котрі би позгибали з голоду тай тоту корову продати, — нема вже іншої ради. Тата нема, мама слабі, а я сам не можу робити нічого ні дома, ні в полі, але мушу. Тепер би купити жита з корець,

посіяти і пшениці з півкірця а ту нема і крейцара. Біда наша така, якої вже не мож' перетерпіти. От процес вже ся тягне 4 роки, а терміну не було ані раз. Що то є за біда? Найшли-змо якогось злодія адвоката, а єго Гаврилик підкупив і що зробити з ним? Він має адвоката свого і нашого і не йде процес, бо Гаврилик знає, що робит. Бо в Самборі пан Гумецькій казав: дайте до мене акта всі, то я зроблю за 3 місяці с тим конец. Отож прошу вас, стрийку, зробіт що з тим процесом нашим.

Гаврилик тепер ходит та бурчит, як той злодій. Тішитсі, що тато в Самборі, а Онофер слабував на ногу. Гаврилик говорить та помежи сусіди: Бог їх скарав за мою кривду — одного до Самбора, а другий був в шпитали.

А нам така біда тутка на тій горі, що вже нема ради. От грунт, обісця велике, а Гаврилик понаставляв стодолу, стайню, шпихлір, ціле господарство, а нам не давав поставити хату на Оцезії, а й каже: коли ти ся трафит (...)*. Дмитро кривий¹² не дає жити на світі, каже: ти на моїм, не я на твоїм і виганяє з хати, б'є нас. Він би нас порізав, коли би міг, — і таке наше з сусідами. А Гаврилик тішиться нашої біді. Та й таке наше з Гавриликом і з сусідами.

Прошу Вас, стрийку, коби-сте де найшли пляц де-небудь, то ми би сі забрали, лиш коби тато прийшли, бо такі нас гадки заносили йти в світ за очима, куди нас очі несут. Коби нам не малі діти.

Коби процес ся скінчив, та вже би-смо тогди знали, що наше, а що Онофрове. А тепер прийде своє подарувати вітчимові та й сміх на ціле село буде.

Вітчим тепер заінтабулював на доньку свою часть і вашу, стрийку, бо він каже, що ви єму свою частку спустили до ужитку.

Поздоровляємо Вас сердечно.

Гринь Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 193–196. Оригінал. Автограф.

* Слово не відчитується (Р.Г.).

№ 9

[початок 1904 р.]

Дорогий Брате!

Я від купна ґрунту не відступаю. Якби я міг добре з Онофром погодитися, коли не мож' через то. Скажіт сами і подумайте, як би то могло бути. Онофер тримає 31 пальку ґрунту і Ви 31 маєте, а я маю 7 пальків всього ґрунту. Тепер Онофер хоче продати всіх 62 пальки сам, а ми маємо 7 пальків. Також каже нам продавати самим. Я би казав так: спродати всю отчизну нашу, все: і Ваше, і Онофрове і моїх тих 7 пальків разом усе спільно, а купити там спільно, але так, аби один продав усіх 62 пальки сам, а другий тих 7 сам, то зле, бо би єден був дідом, а другий паном. Коли ж нема спільности, бо братову кольки прут за всім: то що робити, та що буде разом за той ґрунт, то там записати разом, а що буде мати братова своїх гроший, то що ми будем [мати] своїх гроший троха.

Ми на купні ґрунту ни сваримось, але ту на своїм, що єден хоче продати усе і заплатити там свою часть і ще му сі лишит гроший, а я продам тих сім пальків, аби-м мав аж 500 ринських то більше ні, — і що робити потому: залізти в довги чи що мені прийдесь робити? Чи я не Ваш брат, чи міні ся не належит ніц, лиш тих 7 пальків, чи я такий уже нещасливий на світі, що я гейби який чужий? Чи то, що ся робит, то більше ніц, [як] тільки братової формація там у Вас на мене, що ви оба з Онофром не маєте серця на мене, бо братова рада би сама зажерти все? Що робити, коли так, — то чей не підем по жебрах. А ми не можемо купувати ґрунта за 7 пальків, як би-смо продали, як такий Ваш розсудок, аби єден продав усе, а другий тих 7 пальків, то ми беремся до рівної части всего ґрунта тутка.

№ 10

[березень-травень 1904 р.]

Дорогий Брате!

Запала межи нами загода. Онофер з своїми купцями мене застрашили і я цілком по-дурному загодився. Дав мені стодолу і кавалок усідка по кузню що гірше, а що ліпше старий забрав Гаврилик: на вам 2 кавалки і на короткім [полю] гниличку, а за пастівник маю 'му заплатити 250 р. і ще один кавалок за 50, буде разом 300 р.

Мушу я свою хату продавати, а єму заплатити, а собі поставлю не знаю за що. Дав ми стодолу та половину порубав на збитки, аби я нічо не мав. Що я тепер зроб'ю? З чого постав'ю собі яку кучку? Уступіт мені півстарої хати. Вже не дуже запоможетесь тов старов хатов, а мені буде велика запомога, бо си поставлю хату хоч з одним вікном і до такого мене довело моє м'яке серце. Я помняк, як-єм ся женив і не взяв рівної частки, а тепер зімнели [мене] цілком. На жебрака мене обернули. Що робити, коли так іден другому рад. От за Підгірки. Сам-єм винайшов, заплатив я 2 десятки 20 ринск. і вот що: старав-єм ся, аби нам було добре обом, а він потрафив мене відбити зовсім від того, бо єго 40 моргів заохотило, що то буде паном, а замість я їхати до Підгірок, вни видумали іншу кулю на мене. Кажут продавай свеї жінки грунт, бо ти не маєш тільки того, як ми. Видите самі. Забрав тепер все, що нашого вітця все до дрібки, мені не лишив за макове зерно. Що маю робити, коли він єст голоден і, видит сі, не буде ситий ніколи. Я не раз бідував дуже з голоду з дітьми, а він не дав мені хоч 1 чвертку бульби. А я мушу позичити нераз від чужого на якийсь час. Роздумайте то самі, бо я не маю понятіє в своїй голові. Я сам не раз надумувався про якийсь грунт і акурат винайшлося, а не міні, а ненажерливому брату, с котрим бідував дуже всі роки, а ще мене хотів обійти в суді з мертвов кістков аби мене затуманило зовсім. Що на мене вигадали! Все є байка, але тільки з Вас мені дивно, що Ви єго слухаєте. Коли він не є досвічений нічим, тільки про [себе] дбає, аби він все зажер, а ти роби, що хоч.

Поздоровляю Вас сердечно. Бувайте здорові.

№ 11

6.06.1904 р.

Дорогий Брате!

Прошу Вас сердечно спустіт мені стару хату, бо я вже не знаю, що робити з гризоти, бо ту продаю Онофрови. Дати 300 р. за поле, а тепер мушу з дітьми іти в комірне чи що мені робити та звідки поставити яку хату? Просіт Онофра та й напишіт до Гаврилика та я собі заберу половину, однако ніхто не купує, а мені стане в великій пригоді. Зробіт так, прошу Вас. Присилайте мені яку газету Вашу, коли прочитаєте, то не тратьте, а присилайте мені, я Вам за пошту заплачу, бо мої сусіди раді щос знати, а нема газети. Бувайте здорові.

Ваш брат Михайло.

Ф. 3, № 1636, арк. 263–264. Кореспонденційна картка. Оригінал. Автограф.

№ 12

[2.01.1905 р.]¹³

Дорогі Стрику!

Доношу Вам о нашім здоровлю і поведженю. Як звикле дуже єст у нас бідно, а при тім я хочу собі замовити яку газету, бо я хочу знати якусь новину світа, а найбільше я хочу, бо в газетах єст оголошено багато купна ґрунтів і парцеляції. Чень Бог поможе і нам купити деякий кавалок землі за 3000 золотих. Будьте так добрі, принумеруйте мене в якій газетці, бо я маю велику охоту собі ліпшого десь у світі кавалка землі. Прошу Вас сердечно ото зробіть мені, щоби я міг на сьвята читати газету, бо я не знаю адресу.

Бувайте здорові. Поздоровляю Вас сердечно.

Гринь Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 196–197. Оригінал. Автограф.

№ 13

[18.05.1906 р.]¹⁴

Дорогі Стрицю!

Будьте такі добрі, а може і Вам буде треба доброї дівчини за кухарку. А то єст Трохима¹⁵ донька Марисі, котра не має вже ні отця, ні матері, а опікун свій роби з нею, що хоче. А ґрунтів нема і жадних доходів, котрі би могли складувати в касі на біднії сироти. Вна хотіла би зачекати на мене ще два роки, але опікун не хоче о тім чути. Він хоче єї зі свого відігнати набік. А вна с того хоче поїхати на службу до Львова до Вас. Єст уцтива дівчина, про то маю на ню охоту, а ґрунт по межу всюди, то мені ліпше не трафит сі. А я ще маю два рази ставати, а хиба в такий спосіб вна би чекала на мене, якби у Вас служила. Зробіт мені то, о що Вас прошу і відпишіт чимякнайскоріше, що би-смо могли приїхати на день а два. Якнайборше відпишіт карткою.

Бувайте здорові. Поздоровляю Вас сердечно.

Гриньо Ф[ранко].

Ф. 3, № 1636, арк. 199–200. Оригінал. Автограф.

№ 14

[18.10.1909 р.]¹⁶

Дорогий Брате!

Приїдьте до нас на весіле, котре відбудеть ся в четвер 21/XI¹⁷. А бодай, як не Ви, то Тарас і Петро нехай приїдуть. Огиркі я послав, бо я надіюсь може хтось приїде.

Остаюсь з поважанєм

Гринь Франко.

Гаразд.

Ф. 3, № 1636, арк. 186–187. Кореспонденційна картка. Оригінал. Автограф.

№ 15

[1911 р.]

Дорогий Брате!

Ми ту розпочали сильну агітацію за нашим кандидатом Семеном Вітиком¹⁸. Порадьте нам всім у тій справі. Там до Вас приїде Цюничка, завзятого москвофіла жінка, то ж повинні її навіть на свій поріг не припустити, бо се якраз її чоловік виступає протів нас із попом¹⁹ у завязтій москвофільській баламутні. Тож прошу Вас сердечно уважайте, щоби Ви її не то, що приймили до свого дому²⁰, але передайте нею, як буде, письмо до сего москвофіла, завзятого кацапа. А до другого Гаврилика²¹ напишіт, щоби він не тримав руки з такими попами, як наш, бо се гниль попівська, яка взялась за руки з ляхами, щоби нас добре обскубати.

Зробіт мені сю ласку, прошу Вас сердечно. Не годуйте таку гниль москвофільску, котра хоче наші освічені люди збаламутити і всіми здвигає, щоби свою якусь стару і тверду партію скувати має. В Нагуєвичах визше 100 котрі вже сут освічені і всі кажем одноголосно: Проч з москвофільством! Проч з попівськими попихачами і ляхами! А нашим кандидатом ест і буде Семен Вітик! Редактор зі Львова!

Поздоровляю Вас сердечно.

Ваш брат Захар Франко.

Прощу о відпис чимнайскоріше.

[P.S.] Поздоровляю Вас сердечно, бо я адрисую до Вас сей лист у Дрогобичи.

Бувайте здорові.

Іван Риб'як²², син Василя.

Війтівська Гора.

№ 16

Нагусвичі, 18/8 1915 р.

Дорогий Брате!

Дякую Вам сердечно за щедрий дарунок в так тяжкій часі. Рад би-мся довідати чи здоров мій син Василь²³ і яким дивом він взявся у Вас і чи не міг би як дістатися додому, бо ту єст ще робота в поли, то би дещо мені поміг. Чи не могли би Ви єго як виправити додому, бо в такий час тяжкий Вам єго отримувати певно буде затяжко. Більше не маю нічого до писаня, тільки Вас поздоровляєм сердечно і дякую Вам, дорогий Брате, що Ви не забули в такій біді за мене.

Ваш брат Захарій Ф[ранко].

Ф. 3, № 1636, арк. 200–201. Кореспонденційна картка. Оригінал. Автограф.

№ 17

[серпень 1915 р.]

Посилаю Вам свідоцтво метрики Васильови. В нас ксьондза нема, а мені отсе видав ксьондз з Медвежі і казав, що то вистачит, а друків не було, бо понищені москалями²⁴. Єсли се не вистачит, то напишіт, а я мушу десь в Дрогобичи або в яким іншим селі розшукати друк і зробити метрику.

Я 20 корон отримав від Вас і дякую Вам за се сердечно, бо в такім прикрім часі Ви не забули за мене. Прошу Вас, дорогий Брате, постарайте сі, щоби Василь як дістався додому. Ту будуют дорогу, то би собі заробив дещо.

Ваш брат Захарій Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 205–206. Оригінал. Автограф.

№ 18

Нагуєвичі, 7/9 1915 р.

Дорогий Брате!

Я Вам післав свідоцтво метрики для мого Василя і написав-
єм лист, а чи Ви се дістали, то я не маю жодної відомости і чи
Василь такою у Вас, і чи робит він що там, бо если дармує, то
школа его часу тримати, щоби задармо їв хліб. А если він Вам
потрібний, то нехай зістанет у Вас якийсь час. У нас нічого не
зайшло нового тільки стара біда. Іван²⁵ пише до нас із Угорщини,
если хоче то може і ему Василь написати сам, оттут його адрес:

Iwan Franko
K. k. Inf. Reg. № 77
5 Ersatz komp.
Marosfalwa bei Lewa
Ungar

Він певно не буде мав шматя мій Василь. Я ту в тім нічого не
пораджу. Наразі кінчу і прошу Вас відпишіт.

Бувайте здорові.

Захарій Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 203–204. Оригінал. Автограф.

№ 19

29/9 1915 р.

Дорогий Брате!

Я можу хіба одно порося собі купити, бо хліб, який ся мені
вродив забрали і ще будуть брати до шпихлірів, так що нам
годі самим вижити. Я би одно яось витримав. Правда, свині
тепер дорогі. Одне мале порося коштує на торзі около 60 корон,
але за то підгодоване так зо 3 місяці коштує около 200 корон.
Можна ся трохи заратовати, если маєте справді намір, то
пришліт мені на одно 50 кор. Гриньо просит що-бисьте 'му

прислали на двох поросят грошей. Він, якщо пригодує, то віддасть з подякою Вам.

Если би-сте висилали гроші, то особним переказом для Гриня, а особним для мене.

Здоровлю Вас сердечно.

Брат Михайло Ф.

Ф. 3, № 1636, арк. 188–189. Оригінал. Автограф.

ПРИМІТКИ

1. Григорій Гаврилик, вітчим Івана Франка.
2. Виборна посада в селі для виконання різних громадських доручень. Возні назначалися вйтом.
3. Павло Кульчицький з Ясениці Сільної, наймолодший брат матері Івана Франка Марії Кульчицької.
4. Датується за поштовим штемпелем відправки листа з Дрогобича.
5. Центральна вулиця в Дрогобичі, зараз — вул. Т. Шевченка.
6. Лист пошкоджений. Вирізана марка і частина тексту.
7. Захар Франко.
8. Ліс з лівого боку при вїзді в Нагуєвичі з Дрогобича.
9. Назва збереглась. Збереглись і самі вали на обійсті нащадків Захара Франка по дочці Юлії (зам. Даніцької) Івана Грома.
10. Вимоги Захара Франка були задоволені.
11. Катерина Ясінська, мати Марії Ясінської, дружини Захара Франка.
12. Кривий — прізвисько Дмитра Микитича, котрий дав притулок сім'ї Захара Франка.
13. Датується за поштовим штемпелем відправлення листа з Дрогобича.
14. Датується за поштовим штемпелем відправлення листа з Дрогобича.
15. Трохим Лялюк, сусід Франків, був одружений з Настею Вітович. На той час обоє повмирали. Неповнолітнім дітям призначили опікуна. Дочка Марія не стала дружиною Григорія Франка і вийшла заміж за іншого.
16. Датується за поштовим штемпелем відправлення листа з Дрогобича.
17. 21 жовтня 1909 року Григорій Франко одружився з Татяною Лялюк, молодшою сестрою Марії (див. прим. 16).
18. Вітик Семен (1876–1930?), галицький громадський, політичний і профспілковий діяч. Член-засновник УСДП й провідник того її крила, яке співпрацювало з Польською Партією Соціалістів, посол до

- Віденського парламенту. Член УНР, ЗУНР, член президії Трудового Конгресу. На еміграції з 1919 р. Виступав проти обидвох українських урядів. 1923–1925 рр. видавав прорадянський журнал "Нова громада". Переїхав в УРСР. Жив у Харкові, займав відповідальні пости. На початку 30-х років ув'язнений. Подальша його доля невідома.
19. Михайло Єднакий (1861–1953), парох Нагуєвичів з 1894 року. Був одружений з сестрою єпископа Юліана Пелеша Іванною. Затятий москвофіл. За свої погляди ув'язнений до Таллергофа під час Першої світової війни.
 20. Селяни з Нагуєвичів, які їхали у Львів в будь-яких справах, зупинялись у Франків.
 21. Людей з прізвищами Гаврилик у селі було декілька. Про кого з них конкретно йде мова — встановити не вдалося.
 22. Сусід Франків. Активіст громадського життя села. Листувався з Іваном Франком. Збереглося кілька його листів 1903–1904 р.
 23. Василь Франко, син Захара. Народився 23 серпня 1899 року. При наступі австрійських військ його забрали з підводою та кіньми до обозу. Коні та віз йому не повернули, а самого його нагнали додому. З труднощами дістався до Львова і залишився при хворому Іванові Франку аж до його смерті. Наприкінці Другої світової війни емігрував спочатку в Німеччину, а потім у США, де й помер.
 24. Йдеться про бланки для метрик. Їх, а також багато друкованих церковних книжок було спалено російською армією при відступі з Нагуєвичів.
 25. Іван Франко, син Захара. Народився 12 серпня 1896 року. Вчився в Дрогобицькій гімназії. Діставав допомогу від Івана Франка. З гімназії його забрали на фронт, де захворів і після демобілізації помер 21 жовтня 1918 року в Нагуєвичах.

ЛИСТИ ІВАНА ФРАНКА, СИНА ЗАХАРА, ДО ІВАНА ФРАНКА

№ 1

Дрогобич, дня 24 червня [1910 р.]

Дорогі Стрийку!

Дуже Вас прошу допоможіть мені чим. Мені в школі йде добре. В вівторок клясифікація наша. На другий рік хочуть мене тато відобрати, кажуть, що не мають звідки далі на мене видавати. Я Вас, Стрийку, прошу пришліть мені пару корон на які книжки.

Тепер поміж учениками тано можна дістати. Троха пожичу собі в бурсі. Може Ви, Стрийку, будете такі добрі і напишете до Гриня¹, може він Вас скорше послухає, аби він мені троха помагав. Я Вас дуже прошу не забувайте о мні.

Поздоровляю Вас і цілу родину.

Іван Франко, учень II кл. гімн. в Дрогобичи.

Бурса св. Івана Хрестителя².

Ф. 3, № 1636, арк. 211–212. Оригінал. Автограф.

№ 2

[Липень 1910 р.]

Дорогий Стрийцю!

Сердечно Вам дякую за сі гроші, що Ви мені прислали. Мені наука поки-що іде добре. Книжки покуплю собі всі, яких еще мені потрібно. До бурси прийняли мене по 20 корон місячно.

Поздоровляю цілу родину.

Іван Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 219–220. Оригінал. Автограф.

№ 3

Дрогобич, дня 6.12.1911 р.

Дорогий Стрийку!

За гроші, що я від Вас отримав сердечно дякую. Мені наука йде добре. На конференції був я поданий з одного предмету. Що тепер робить Петро? Чи приїдете коли до нас? За ті гроші я зроблю собі черевики.

Поздоровляю Вас і всю родину!

Іван Франко, уч. III кл. гімн. в Дрогобичі.

Ф. 3, № 1636, арк. 223. Оригінал. Автограф.

№ 4

[1912 р.]

Дорогий Стрийцю!

Я мешкаю в бурсі. Зразу не хотіли мене прийняти, бо тато винен були еще за тамтой рік. І мусіли позичити 90 к. і заплатити і тоді мене прийняли. Я Вас дуже прошу пришліть мені пару корон на книжки. Мені в бурсі пару корон професор позичив. Мені бракує пару книжок. Я Вас, Стрийцю, дуже прошу пришліть мені що можете.

Поздоровляю Вас сердечно і цілу родину!

Іван Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 215. Оригінал. Автограф.

№ 5

17/VI 1912 р.

Дорогий Стрийку!

Я тепер буду мати першу клясу. Сьвідоцтва у нас на другу суботу. Напишіть мені, чи я буду на другий рік у Вас і чи буде запевнене місце в гімназії, бо я би-м мусів взяти сьвідоцтво відходу³. Я буду Вам за се дуже вдячний, бо однаково тато конче хотять мене дати до учительського семінара і я маю охоту кінчити гімназію. Дуже радо буду Вам помагати кожної вільної хвили. Тарас писав, щоби я приїхав на вакациях, а я не знаю коли, отже напишіть мені, то я приїду. Поздоровляю цілу родину сердечно!

Іван Франко.

Дрогобич 17/VI

Ф. 3, № 1636, арк. 235–237. Оригінал. Автограф.

№ 6

[1913 р.]

Дорогий Стрийцю!

Прошу Вас дуже, порадьте мені, що мені робити. Тато не мають грошей за бурсу заплатити, хотять продати кусень поля, якого дуже мало мають. На мене нарікають, чому я собі яких лекцій не шукаю. А ту нема, аби хоть на яких 10 кор. Если тато продадуть поле, то з чого ж будуть жити разом з дітьми? Гринь помагати не хоче, еще до того правується і адвокатам треба платити. Гайгіль, наш сусід, пожичив в Народнім Домі 700 кор. і тата записав яко ручителя, о чім тато не знали. І тепер прийшло татови заплатити до трьох днів 700 кор. Тато зробили скаргу і за подання заплатили 13 кор. І так на всяку біду жичуть і жичуть. Може Ви, Стрийцю, будете такі добрі і напишете до професора Ратальського⁴ (він учить в школі виділовій), може, він би найшов мені яку лекцію. Я питав професора Бирчака⁵ і иньчих, і ніхто мені не постарався і сам шукаю і не можу найти. Я Вас дуже прошу порадьте мені як, бо інакше я мусів би виступити або що. Мені в школі наука йде добре, так що жаль мені би було покидати гімназію. А ту ані черевиків на зиму, ані плаща і я не знаю, що зі мною станеся. Прошу Вас, Стрийцю, не забувайте о мні! Поздоровляю цілу родину сердечно!

*Іван Франко.**Дрогобич.*

Ф. 3, № 1636, арк. 239–240. Оригінал. Автограф.

№ 7

[1913 р.]

Дорогий Стрийцю!

Мені тепер пішло добре. Маю першу. Дуже тяжко іде мені наука, бо маємо злих професорів до греки і до латини. Я думаю тепер виступити, бо не маю за що отримуватися. В бурсі лекцій вже не маю, приватної лекції також не маю і ані не маю чим заплатити за вікт і ані не маю за що купити собі одежі. Маю так бідувати ще тепер в гімназії, а потім по матурі ще гірша біда, бо як самі то знаєте що то коштує, то радше виступити відразу. Ще коби наука в школі йшла мені лекше, то шукав би-м в кого лекції, але сам над собою мушу працювати багато, бо професор від греки казав мені здати цілий перший курс, бо каже, що він мені уступив з ласки, що я не робив нічого через цілий курс! А я над грекою найбільше сидів. Коли тільки був-ем питаний, то відповідав півгодини, а на кінці таки дістав двійку. З історії також цілий Рим мушу здавати і не знаю, чи я то все спроможу зі своїми здібностями. Пишу до Вас, Стрийцю, і прошу Вас порадити мені, що маю робити я в тім положенню. Ще коби я мав спокій зі собою, що до вікту і иньчих моїх потріб, то ще би нічого. Присів би над книжкою і мусів би-м кудись вилізти. Але як ту на моїй голові все: і вікт, і одіж, то годі ради собі дати і нема жадного виходу. Раджу ся тата, а вони що: я тебе не пхав до гімназії, іди до того, що хотів зробити з тебе пана, най той тобою гризися. То ніби я маю іти до Гриня. А він добре, що дістав від них праві цілий маєток, що ему решта братів і не в голові. Пішов би я до семинаря, але то знов мука, по тих двох чи трох роках, якби здав матуру семінаріяльну, кидають чоловіком, як худобою, яких дванайцять літ і годі вижити за яких 60 кор. місячно. Може би де Ви, Стрийцю, найшли мені яке місце у Львові, аби я міг там ходити до школи і мав би яку лекцію або яке иньче заняття, а при тім учив ся. Аби я домучив тих чотири роки, а потім протів моєї волі і переконань пішов би-м на теологію. Тарас учить в гімназії, може би Він найшов мені яке місце за лекцію отриманє, а дещо, може, би доплатив, аби яку другу дістав лекцію. Пишу се до

Вас, дорогий Стрийцю, не з-за якихсь там моїх дурних вибаганок, але описую моє ціле положення щиро, хотяй і так повинно Вам бути знаним. Єсли Вам, дорогий Стрийцю, залежить на поліпшенню моєї долі і єсли Ви мені бажаєте троха ліпшого добра, ніж якого я дотепер зазнав через тих чотири роки, ніхто не знає, як я бідую і борюся з своєю недолею, то не відмовте мені свої помочи, благаю Вас, а я після моїх сил буду старатися Вам відячитись. Отже сподіюсь, що Ви котрий бажаєте мені лучшої долі не кинете мене від себе, але після Ваших сил і змоги допоможете мені вилізти з мого прикрого положення.

Здоровлю Вас, дорогий Стрийцю, сердечно і цілу рідню!
Очікую Вашого доброго слова і поради!

Іван. V г.

Ф. 3, № 1636, арк. 229–233. Оригінал. Автограф.

№ 8

[1913 р.]

Дорогий Стрийцю!

Давно я вже до Вас не писав. Навіть не подякував я Вам за гроші, що Ви мені прислали. Мені поводить ся тепер, як звикло при науці. Мої першаки вийшли на обох конференциях добре. Роблю щодень годину або дві лекцію з ними, а відтак сам учу ся. В неділю ходжу на збори нашого кружка “Вкраїністів”, який заснував проф. Бирчак і перероблюємо відчити на тему найновішої літератури. Вечером ходжу також на відчит до руського касина, де академики дають відчити в цілі зближення студентів до себе. І так іде час. Я Тарасових книжок⁶ не розпродав. Незадовго пришлю ему решту книжок і гроші. Ви, Стрийцю, десь говорили до Гриня, що би-сьте купили в “Високі горі” троха ліса. Отже тепер продає Бориславський з Ясениці 10 моргів, бо ему десь трафляє ся в иньчим місци. То є дуже гарний кавалок на горбку. Хочє за то 600 000 корон. Отже, єсли би-сьте мали

гадку купити, то прошу написати о тім до Гриня. Поздоровляю цілу родину сердечно.

Іван.

Ф. 3, № 1636, арк. 225–227. Оригінал. Автограф.

№ 9

Нагусвичі, дня 18/IX [1915 р.]

Дорогий Стрийцю!

Я асентерований⁷ 20 червня. Вже об'їздив-єм цілу Угорщину. Зразу був-єм в Кошицях, потім в "Kögmendi" коло границі стирийскої в 9 полку, звідтам поїхали-сьмо до Леви. Ту був-єм більше як місяць, нарешті поїхав-єм до Прешбурга, де вже буду стояти стало. Служу при трені⁸. Приїхав-єм здати шесту клясу і здав-єм і нині їду з дому назад. Гринь неасинтерований. Дістали гроші за коні і хоче, щоби тато дали єму половину всіх грошей, а тато не хотять дати, бо єго кінь не вартував того, що татів. Мені при трені добре, хиба деколи брак грейцара. От тепер стратив я близько 100 кор. на подорож, бо-м мусів платити півкарти і таксу шкільну. Ще добре, що Василь⁹ щось троха прислав. Скажіть 'му най напише до мене і Ви напишіть, що коло Вас чути і як Вам живе ся? Здоровлю Вас і Василя.

Іван Франко

k.s.k. Fraindivision № 10
Unterabteilung Ia, 4 zug.
In Czeklesz
bei Pressbьrg. Ungarn.

Ф. 3, № 1636, арк. 243–245. Оригінал. Автограф.

№ 10

Прешбург, д. 28/9 915 р.

Дорогий Стрийцю!

Я вже Вам писав з дому, що я їздив здавати шесту клясу і здав-єм. Дід¹⁰ казау мені, що маю сухоти. Отже, я скоро приїхав до кадри, пішов до лікаря і мене відослано до шпиталю. Чи дійсно маю сухоти, чи лиш так болять мене груди, — нічого мені не сказали, досить, що мені щось бракує. Як довго ту буду не знаю. В кождім разі довго не буду, скоро сконстантують, що мені є і відошлють мене до кадри. Буду або увільнений з війська, або дістану, як казав мені лікар, службу десь при канцелярії. Напишіть, що коло Вас чути? Як Вам обом живеся з братом? В дома в нас недобре. Тато і Гринь не можуть поділити ся грішми за коні. Домагає ся конче половини за свого небіщика, котрий не вартував 20 кор. Прошу Вас, напишіть мені, як жили Ви самі через цілий той тяжкий рік, бо я дуже цікавий, що Ви при своїм так малім здоровлю пережили ту зиму московську. Мені ту при трені було б дуже добре, коби-м тільки був здоров. Маю добру опінію у своєї старшини. Дуже тішили ся, що-м здав шесту клясу. Тим часом я пішов до шпиталю і не знаю, що з того всего вийде. Якби мі увільнили з війська, то би-м міг дома троха обернутися, бо страшно змарнів. А если дадуть службу в канцелярії, то ще гірше без жодного руху, без свіжого повітря хвороба може більше розвинути ся. Ту нудь¹¹. Нічо не маю до читання. Нічого робити, хиба лежи та лежи, але тебе боки болять. Прошу Вас сердечно, напишіть мені пару слів. Адрес даю до кадри, бо моя кадра звідси дуже близько, так що мені, если ту буду, то лист занесуть товариші.

Здоровлю Вас і брата Василя щиро!

Іван Франко

k. k Fraindivision a 10
Unterabteilung Ia 4 zug.
In Czeklesz

bei Pressbürg
Ungarn

Ф. 3, № 1636, арк. 247–249. Оригінал. Автограф.

№ 11

Чекліс, д. 10/X. 915 р.

Дорогий Стрийцю!

Я зі шпиталю вийшов. Маю Lungenstillenkatarr¹². Дуже скоро можу від сего попасти в сухоти. Не вільно мені скоро ходити. Тепер я вже тиждень сиджу вільний від служби і чекаю на якісь документи зі шпиталю. Можливо, що буду призначений до сопровіткомісії; але чи вдасться мені вирватися з війська, то не знаю. Я се дістав з перестудження. Не маю нічого теплого огорнути і мерзну, ніколи не можу загітисся. Тепер записали мене до більдунгшколи¹³, але я не ходжу ані на вправи, ані на райтованя¹⁴, бо я маю Dienstfrei¹⁵. Щодо тих свиней, то тато казали, що буде для них трудніше, бо жолуди нема сего року, а бульби мають замало. У нас дають урльопи на 8 день. Я не знаю, чи поїду додому, бо не знаю, що прийде зі шпиталю. Мені випадало б їхати 20 с. м. Я до їдженя маю страшний апетит, а мимо того щодня гірше виглядаю. Не знаю, що се є. Я бохонок хліба з'їм нараз. Мені їсти багато дечого масного, молока б пити, а не можу собі дозволити, бо дороге все.

Здоровлю Вас сердечно і Василя.

Вас любячий Іван.

Ф. 3, № 1636, арк. 251–253. Оригінал. Автограф.

№ 12

11/11 1915 р.

Дорогий Стрийцю!

Мої плани, мої надії розбили ся. Я вже по комісії, котра призначила мене до служби в канцелярії яко Landsturmist ohne¹⁶.

В нас дома тепер знов процеси о коня Гриньового. І не мож' голоті тихо посидіти, а й мусять адвокатів годувати. Годі дурневи до амбіції промовити. Каже, що його кінь пішов до того самого пана, що й татів. Що за невдячність. Щоб з чужим, то би-м не дивувався, але з батьком таке, виробляти, то вже край! Таж якийсь син! Напишіть Ви що до них. Ми переносимося до Перемишля, до 2 грудня маємо бути на місці.

Здоровлю Вас сердечно.

Іван.

Чеклес, 11/11 15 р.

Ф. 3, № 1636, арк. 255–256. Оригінал. Автограф.

ПРИМІТКИ

1. Григорій Франко, брат. Обіцяв допомагати Івану Франкові, щоб той закінчив гімназію, однак згодом відмовився від цього.
2. Українська бурса, яка знаходилася на вул. Св. Івана (зараз М. Тарнавського) в будинку № 44. Опісля тут містилась українська приватна гімназія і знову бурса. Влітку 1914 року тут стояв табір УСС під орудою Григорія Коссака. Вартість проживання у бурсі виносила 25 зл.
3. Після відмови батька та брата допомагати в навчанні Іван Франко вирішив забрати його до Львова, тим більше, що йому потрібен був секретар, який би виконував роботу сина Андрія, котрий на той час закінчував філософічний факультет Львівського університету.
4. Василь Ратальський (1870–1935), учитель, добре знайомий Івана Франка. Виконував для Франка різні доручення. Вчив і мешкав на теперішній Бориславській вулиці у Дрогобичі. Збереглося чотири листи В. Ратальського до Івана Франка.
5. Володимир Бирчак (1881–1946?), письменник, належав до групи молодомузівців, суспільно-політичні позиції яких гостро критикував І. Франко. Був викладачем Самбірської та Дрогобицької гімназій. Після Першої світової війни працював в Ужгороді. Автор підручників. Замордований НКВД.

6. 1913 року Тарас Франко видав збірку веселих віршів "На крилах гумору", а також збірку перекладів віршів римських поетів "Старе вино в новім місі" та "З чужої левади".
7. Рекрутський набір, тут — забраний до війська.
8. Обоз.
9. Василь Франко, син Захара Франка (нар. 1899 р.).
10. Теодозій Ясінський, дід по матері Марії Ясінській.
11. Туга, сум.
12. Пневмонія.
13. Виховна школа.
14. Вправи в строю.
15. Звільнення.
16. Звільненого з ландштурма.

ЛИСТИ ОНУФРІЯ ФРАНКА ДО ІВАНА ФРАНКА

№ 1

[січень 1900 р.]

Дорогий Брате!

Поздоровляю вас усіх 100 рази, що-сте мені та відписали. Я ще до Львова не поїду, бо кладу масть і вимиваю ногу та мені легше. Ще зо три неділі затримаюсь дома. Написали-сте, щоби я взяв гроші собі, а Михало загнівався, що не для него. Я позичав братови більше 5 рин., а за ті гроші, які мали дати ему, я собі відібрав ті гроші. Брат до мене не прийшов подивити ся, не прийшов мені рани вичистити, бо мені самому зле, що я вже від Покрови лежу. Не прийшов провіяти зерно, аж з Ясениці швагір провіяв. У одного адвоката пропало 5 ринських, а у другого знов 3 рин., а я не можу ходити й пропадає все. Як міг, то-м ходив, брат не хотів їхати до Стрия, коли Пані¹ казали, що там будуть, а я не міг, бо він каже, що я багато грошей маю, а я щодень маю видатки до своєї ноги, а податку за ґрунт уже 27 ринських

дав, а за клібаню тре дати 10 ринських, а шкільне 2 ринських, слугі 40 ринських, а номер був під 110 хатою, я тепер прибав. Вітчиму під стару дав-єм 32 рин., за коня (тепер зісох, же не вартує ніц) тре продати корову й купити коня. Жінка продала корову, віддала довг своєму братови, що-м позичив на кошине. Брат привіз від Вас тільки шматки, що мені дав ковчир і шапку. Брат здоровий і заробив косінком. Гринь заробив через літо 46 р., а брат узяв за поле, що пішло під дорогу 50 р. Поминає ся Михайло у мене частки, а Ви знаєте, же я не посів єго частки й Вас прошу, же-бисьте 'му відписали, жеби платив податок, бо він уживає штири куски поля, а не хоче платити податок за штири, поки уживає, а не платив ніц.

Дорогий брате, прошу Вас, же як приїду за 3 неділі, то напишу кореспондентку і же-бисьте вийшли навстрічу, же-бим не заблудив, бо не можу ходити.

Тих п'ять ринських залишу у тата. Брат у Вас взяв 10 рин. і еще ся поминає у мене 10 р. Дорогий Брате, єму же-бисьте посилали й щотижня по 10 р., то єму мало би було.

Любезний Брате! Поздоровляю Вас сердечно, жену й чада Ваші.

Бувайте здорові.

Прощу одпишіть мені.

Михайл Хомняк писав.

Пишу до Вас, Дорогі Братя, своєю рукою. Брат Ваш Яков Франко. Поздоровляю вас, братя, Андрія, Тараса, Петра і Сестру Ганю. Одпишіть мені скоро.

В. П. Пани, прошу сердечно, чи не чути про ту Гандзю, же служила у вас? Бо єй сестра не знає про ню і не може написати, бо не знає де она.

№ 2

Нагусвичі, дня 29/11 1900 р.

Кохані Стрию!

Вчора були тато с стриком у адвоката Д-ра Адольфа Сибаля² і казав так, жеби Ви конче були на терміні в понеділок, бо тато с стриком так не можуть поговорити з адвокатом, як Ви, стрицуню, а якби не могли-сьте конче бути на терміні, то просив адвокат, же-бисьте прислали повномочіє на неділю, бо як не будете Ви самі на терміні, то повномочіє мусить мати адвокат від Вас. То ся дає, казав, на друці, але ліпше, жеби Ви самі були на терміні.

Поздоровляєм Вас з цілим Вашим домом.

Гринь, Онофер і Михайло Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 287–288. Кореспонденційна картка. Оригінал. Автограф.

№ 3

Підгорки, 7–9 — 903 р.

Дорогий Брате!

Я уже єсмь в Підгорках. Прошу Вас приїдьте скорше, як час позволит, я ту зістану кілька тижнів. Також прошу возьміть з собою валочки, підемо на рибу. Напишіт, коли маємо ся Вас сподівати, де би-смо післали фіру. Послідна стация єсть Хотінь. Сле би що важного перешкодило, то прошу написати.

Поздоровляю Вас сердечно.

Онуфрей Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 291–292. Оригінал. Автограф.

№ 4

Нагусвичі, 6/1 [1904 р.]

Дорогий Брате!

Отсе получив-ем від Тебе вже другий лист. Перепрашаю Тя передовсім за то, що-м Тобі не відписав, бо тут у нас всі такі просвічені, що навіть нема кому відписати. Що до нашої справи, що до продажу нашої реальности, справа стоїть так: трафляє сі купець аж з Білини, котрий оферує взагалі за всьо т. з. весь ґрунт враз з будинками за 5 000.

Здавало би-ся, що то би не був так злий інтерес, бо би можна взяти разом гроші і не робив би багато церемонії, як продавати по кусневи, але то неправда. Добржанський³ купує в мене несповна третину, згодив і вже завдатковав мені 100 корон за 4 800 к. Другий згодив за 300 корон, дав завдатку 60 к. Гайгель згодив за 1000 к, задатку не дав. Отже разом 5 950 к. Лишеє сі ще около двох третин, за що би мож було ще 2 рази тільки уторгувати. Але тут знов свіжа біда. Тут мені трафлялисї купці на всьо, але ще перед загодов з Гавриликом, то мені не давали дорогов перейти. Кождий хотів купувати, аж коли угода зістала переведена і побачили, що я вже буду мусів забиратися, то всі змовились і хочуть мене змусити спродати половину таньше. Що ж тепер робити? Чи не мож би спродати тих три кавалки, що суть погоджені і законтрактувати? Та чи не мож би зі продажею других куснів підождати ще з пару місяців? А купці, коли будуть виділи, що мені не дуже спішно з продажев, то сі обернуть і заплатять все добре, того сі певно надію! Розходить ся о то, де взяти гроший, щоби тим часом заплатити. Чи не мож би де взяти т[о] з[начить] позичити гроший, щоби тим часом заплатити в Підгірках? На то вже прошу тебе, будь ласкав дати раду. А коли би-м мусів ждати на спродаж всіх куснів, то буду мусів спродати всю худобу через брак паші. Дай раду. Запитай там пані в Підгірках, кільки вона потребує готівки зараз і через чи решту буде чекати, докіль все не буде спродане?

Цілую Тя сердечно, Дорогий Брате враз з цілою сім'єю, желаю Вам всім кріпкого здоровля і щастя на многі літа.

Твій Онофер!

Автор письма Олексівський⁴. Здоровлю сердечно. Лист одержав, застосуюсь.

Ф. 3, № 1636, арк. 319–328. Оригінал. Автограф.

№ 5

Підгорки, [квітень 1904 р.]

Дорогий Брате!

Цілую я тебе від себе. Доношу я тобі відомість о своїм поводженю. Я ся перебрав до Підгорок в тиждень перед польськими святами⁵.

Я як поїхав до Підгорок, а брат Михайло не був, як я виїздив. Не прийшов до мене до хати, а потому я поїхав вже до колії, а він пішов до Дідинського⁶ і десь бив Дідинську за якусь бочку, що я дав до Дідинського, щоби перетримав, бо я в літі приїду і возьму, бо міні самому треба, бо всьо своє продає пані, ми всьо своє мусимо привести, а шкода. Кілько у мене було. Мав-єм якісь дошки — закрали, і навіть кожух з мене вкрали, аж я мушу дати що до сусідів, бо би всьо закрали, що я би ніц не застав ані раз. Просимо вас, що-бисте приїхали до нас на свята⁷.

Поздоровляю вас, Стрию, стриянцю і браті Андрусі, Тараса, Петруся і сестру Ганю.

Бувайте здорові, жичу щасливих свят Воскресеня!

Відпишіть чимякнайскорше.

Адрес: село Підгорки, місто Калуш. Іван Франка.

Ф. 3, № 1636, арк. 311–312. Оригінал. Автограф.

№ 6

Підгорки, дня 24/4 [1904 р.]

На самий перед, милий Брате, вітаю тя тими словами: Христос воскрес! Дорогий Брате, уже пишу до вас тепер другий раз, а ви мені не одписали: чи ви, може, на мене ся угнівали? Чи що такого, ото ж я пишу до вас. З ласкі Бога ми здорові, ціла родина. Бо я уже з цілою родиною 4 неділі у Підгорках. Ото ж я би ся рад довідати о вашім здоровлю і поведженю. Чи ваші діти здорові і Пані ваша? Ото ми ся звідти вибрали і звідти узяли-смо 1000 ринських завдатку, а решта грошей там. Ото ж я вас прошу, милий Брате, будьте такі добрі і одпишіт мені, або будьте такі добрі і приїдьте сюда до Підгорок. Подивитися на свою вітчину, бо то уже тепер твоє місце так би родинне.

Дорогий Брате! Поздоровляю вас з цілою родиною сердечно і запрашаю вас на ціле літо зі своїми дітьми до нас, моя Дорога Пані.

*Онофер і Юліана Франко.
Бувайте здорові.*

Ф. 3, № 1636, арк. 317–318. Оригінал. Автограф.

№ 7

дня 10/6 904 р.

Дорогий Брате!

По отриманю листа скорше одписую, бо дуже м'я дивує, же брат Михайло писав і упоминає ся, що би 'му стару хату дарувати. Не знаю, як он ся може о тоє упоминати, если взяв більшу част маєтку, які ми оба маєм, а для чого він не хотів своє майно спродати і до спілки третої часті іти, але зістав там і ми дали єму більше, як 1000 з. р., а єще купив від нас кавалок поля, за котрий давали нам 400 зл., а він взяв за 250. Термін минув і нич ми не заплатив і другі не виплачуют хотяй пишу до них та ані ся одзевает. Не знаю, що маю з ними робити⁸. Буду мусів

поїхати до Нагуєвич, бо наперают і на мене, щоби вже який кінець зробити, я би вже й сам хотів. За два тижні обіцяв ся судія приїхати, щоби контракт зробити, то мушу ся о гроші старати. І вас, дорогий Брате, будем на означений час просити. Надієм ся також і просимо, щоби Братова з родинів до нас приїхали на купелі, садовина зродила, молоко є своє і дуже нас буде тішити. Поздоровляєм й цулюю вас всіх.

Прошу одписати.

Онофер Франко

А єще раз прошу що до Брата Михайла: нічо 'му не дати, ані обіцувати, бо он уже і так замного перебрав й ест з нашов кривда. За поле дотепер взялисьмо 2 200 зл.

Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 293–296. Оригінал. Автограф.

№ 8

Підгорки, дня 30 [06 1904 р.]

Дорогий Брате!

Доношу Вам свою відомість. Ми, з ласкі Господа Бога, поводить нам ся, як звикле.

Дорогий Брате, ми продали свою вітчину за 5500, то вже 2000-чі взяли, а решта такой у давних сусідів, а більше як 100 рн. на перевіз пішла.

Жаль мені, Брате, що ніколи не приїдете подивити ся на свою реальність. Прошу Вас сердечно, щоб ви приїхали до нас на свіжий люфт. У нас тепер є молоко і овочі породили, вода є добра купатися і риби суть добрі.

Дорогий Стрику і Стрияниця, прошу вас сердечне, приїдьте до нас на літо.

Відпишіть чимякнайскорше.

Поздоровляю вас сердечне, Стрику і Стрияньцю.

Поздоровляю сердечне братя Андруні, Тарасі, Петра і сестру Ганю.

Бувайте здорові.

Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 341–342. Оригінал. Автограф.

№ 9

Підгорки, дня 2/10 1904 р.

Дорогий Брате!

Довідаюся о вашім милішій здоровлю і поведженню. Я їздив до Нагуєвич і гроші не дали, лиш брат Михайло дав мені 280 рн., та треба оплатити за них контракт, а пані не хоче контракт підписати, але хоче 500 рн., аби було заплачених 4000 рн. Той город, що через нього ходили до саду пані продає, нам би добре купити, бо ми би мали дорогу до (...) * і города, бо старий Віктор Крупа помер, а она хоче продати і їхати гет, і хоче 400 рн., а я дав за корову 90 рн., а тепер дають 30 рн. Хотів-єм коні продати і ніхто мені нічого не дає. Відпишіт нам чимякнайскорше.

Поздоровляю вас усіх сердечно.

Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 297–298. Оригінал. Автограф.

№ 10

Підгорки, дня 1/3 [1906 р.]

Дорогий Брате!

Написали ви мені лист, щоби я дав вексель на 5000 р. А де ж я можу позичати, коли на ґрунті кілька довгу стоїть Сабіна Кагоровска а від Андрія⁹ якийсь Корнгабер. Не забув я, дорогий Брате, за вас та й за ваш довг, але що маю робити, я за два роки податок не платив і вже другий рік нічо доброго не вродило ся

* Слово не відчитується (Р.Г.).

на ґрунті, як самі ваші діти і жінка знають¹⁰. І знов другий квартал проценту, Файльови не плачено та ще адвокатови мушу дати 200 к. за процес з Михайлихов. Ну, відповіжте мені тепер, Дорогий Брате, відки я отих грошей наберу, хіба би ґрунт продав і віддав довг. Та я лиш Михайлом подарував на 1000 рн. ґрунту, а він все пише до вас, що я взяв 6 тисяч чи 5, а то не порахує всі мої видатки. Я гроші вам не відпираю, але так, як ви кажете, то не можу, бо дуже прикро тепер за гроші.

Цілую вас всіх.

Ваш брат Онофер Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 339–340. Оригінал. Автограф.

№ 11

Підгорки, дня 10/12 [1906 р.]

Слава Ісусу Христу!

Дорогий Брате, довідаюся о вашім здоровлю і поведженю. Нам поводить ся як звикло. Дорогий Брате, посилаємо вам малий пакуночок муки і пшона. Чи відобрали-сте ті гроші, що ми післали ті 100 рн. Ми би просили, щоби ви приїхали до нас на свята Рождества Христового.

Дорогий Стрийку, я би-м просив, щоби ви мені прислали календар “Просвіти” і посылайте мені книжки на рік 1907, бо я не знаю, як там написати. Отже я прошу вас, щоби ви тим ся заорудували. А гроші за то буду до вас посилати, відпишете кілька і коли і я прошу, Дорогий Стрию, приїдьте до нас на Різдво Господа Нашого Ісуса Христа.

Поздоровляю вас сердечно усіх.

Бувайте здорові. Відпишіть.

Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 299–300. Оригінал. Автограф.

Щодо Михайла, то я 'му пообіцяв дати часть нашу в осідлищу і на валу, а єму і того замало. Він ще хоче тільки, що я сам не знаю, що 'му казати.

Ти знов писав, щоби 'му нич не дати (щоби було найліпше). Гринь не хоче йти, бо каже, що не хоче бути нікому слугув.

Дай же мені чимнайскорше раду, що я маю зробити? Бо вже нема чим ані самому жити, ані худобу годувати, бо тоті три кусники могли би бути зараз продані і міг би-м сі забирати.

Ф. 3, № 1636, арк. 329–3317. Оригінал. Автограф.

№ 12

Підгорки, дня 19/3 [1907 р.]

Дорогий Брате!

Не гнівайтесь, що ми вам довго не відписували. Післали-сьмо пачку і нічо не писали. Тепер відпишіт нам, чи ви ту пачку відобрали з пошти? І як вам що треба, то напишіт і ми вам пришлемо, а мука кукурудзяна не добра, бо сего року кукурудзи не були добрі. Ми продали одну третю ґрунту опруч огорода коло дому і одну треть з худоби і паші. Я мусів продати, бо я ся довгу бояв.

Подохла нам одна корова, молода, уродила перше теля неживе і сама подохла. То та, що була в лісі на паші. А продали з ґрунтом 3 штук худоби рогової і одного коня мустера. А тепер маємо 6 штук худоби і 2 коні: Мірза і Мацько. Просимо вас сердечно приїхати до нас на Великодні свята Христового Воскресеня.

Поздоровляю вас сердечно.

Бувайте здорові. Відпішіть нам.

Франко.

№ 13

Підгорки, дня 30 червня 1907 р.

Дорогий Брате!

Пишу до Вас, дорогий Брате, що коло Вас нового чувати? Жаль нам, що якось до нас нічого не пишете, позаяк у нас тільки ріднини й тата і мами окрім вас одного брата.

Урожай на поли якось нам недописав ні в тамтїм році, ні осїнь. І так в тамтїм році вода нам багато змулила й бульби не породили.

А в сїм році зима тяжка жито збавила, а ярина єще не знати як нам покаже, бо пізна була весна.

А ради би-сьмо знати, як там коло Вас у Львові дієся. Чи здорові Ви й Ваша ріднина, то єсть жона і діти? І прошу Вас, щоби-сьте до нас приїхали на літо й прошу дуже ласкаво.

А також повідомляю Вас, що я купив волок 8 метровий до ловлення риб, котрий коштує 8 корон.

Ми, Богу дякувати, здорові уся ріднина. Тільки прошу Вас відпишіть нам якнайскорше, що коло Вас чувати і коли до нас приїдете. Пригадую Вам, Брате, також о тїм, що я мав Вам прислати в минувшїм місяци 200 корон. То за се, що я Вам не прислав, сердечно перепрашаю, щоби-сьте не гнівали, бо як знаєте, мав я великі видатки, бо будував стодолу, котрої конечно було потреба і для того не міг Вам устарати 200 корон, то єще раз сердечно перепрашаю. І більше нема що писати, тільки поздоровляю Вас сердечно.

З поважанєм

*Онуфер Франко.**Написав Василій Козак.*

№ 14

Підгорки, дня 7/7 [1907 р.]

Вивідаюся о вашім милім здоровлю і поведженю. Нам поводитьься, як звикло. Ми просимо вас, щоби ви приїхали до нас на вакації. У нас косовиці вже давно зачалася і жнива вже приходят. Ми уже трохи покосили, а троха ще єст. Просимо вас, Дорогий Стрию і Стрийна, і дітей ваших будьте такі добрі і приїдьте до нас на вакації. Ту до мешканя велика хата єст.

Відпишіт чи приїдете і коли, аби-м знав, коли виїхати до колії.

Поздоровляю вас сердечно.

Бувайте здорові.

Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 329–332. Оригінал. Автограф.

№ 15

Підгорки, дня 31/12 [1907 р.]

Дорогий Брате і Братова!

Прошу вас сердечно приїдьте до нас на свята Рождества Христового. Прошу приїдьте з дітьми, бо у нас є тепер добра санна дорога, могли би ся хлопці троха просанкувати через 3 дни свят. Прошу відписати вскорі.

Поздоровляю сердечно. Бувайте здорові.

Франко.

Прошу вас, дорогі братя, приїдьте. Як приїдете, то напишіт день і годину приїзду.

Бувайте здорові.

Яків Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 313–316. Оригінал. Автограф.

№ 16

*Підгорки, дня 2/10 [1908 р.]*Дорогий Брате!¹¹

Дістав-ем від Тебе, але не мав спосібности зараз відписати. Хочу ся Тебе порадити чи не можна би фірою поїхати до Львова і вам дещо привести того, що ти писав... То було ліпше, як колею посилати і при тій спосібности я би відвидів Львів. Про події на університеті я знаю¹², бо в Калуши було віче про то. Ми з Антоном не женимося. Але я хоть поїду до Львова до Тебе, та не застану Тебе вдома, бо Ти здаєся підеш 7 сего місяця до війська.

Прошу Тя, відпиши дещо з війська, де будеш, в котрім місці і як тобі буде ся вести при війську. Я тепер мало читаю, бо займаю ся більше працею домашньою, бо Антона нема вдома. Він ходить на зарібки і заробляє собі грошей. Хочу ся довідати на що Петро йде? Чи на медицину, чи на техніку? В нас тепер посуха, так що не можна орати, бо земля дуже засхла. Відпиши, чи можемо поїхати фірою до Львова, чи то далеко є? Ми би привезли фасолі, гороху і ще що іншого, але ще нема намоложеного, бо тепер є прикра робота. В нас є тепер зараза на рогову худобу. То єст зараза пискова і ратична і тепер заперто всю худобу, що не вільно гонити пасти, а мусимо годувати в стайни. Напиши, чи підеш тепер до війська. Я вже вільний цілком від війська, а Антон ще має одну клясу.

Цілую сердечно всіх. До милого зобачення з вами. Бувайте здорові.

Яків Франко.

№ 17

Підгорки, дня 17/1 1909 р.

Дорогий Брате!

В газеті пише, що в полуднево-східній частині Угор коло великого Вараджину є в дорозі парцеляції на продаж 2600 моргів поля і ліса. Може Ви якраз знаєте ту околицю, яке там положене, аби-сьте мені відписали, та би-м знав чи їхати оглянути ту землю і відпишіть чи відобрали-сьте той пакунок, що я післав, бо ніякої відомости від вас нема.

Онофер Франко

Отже прошу відпишіть про сю справу чимнайскорше.
Поздоровляю Вас сердечно. Бувайте здорові.

Ф. 3, № 1636, арк. 305–306. Оригінал. Автограф.

№ 18

Підгорки, дня 20/9 [1909 р.]

Дорогий Брате!

Чув я що ти вже поздоровів і тишуся дуже, що ти виратував ся з тяжкої слабости. Хочу тебе просити до залагодження тої нашої справи, котру ми вже давно розпочали, то значить в справі відписання тих кавалків ґрунту. Бо ми хочем, як знаєте, заінтабулювати ґрунт на дітий, і їх гроші видістлати і заспокоїти довги вам і інші. Я вже декілька раз писав Др. Кос до Львова, до вашого куратора¹³, і син писав, і нічого з того нема.

Отож просив би-м, щоби докінчити тої справи, най ся не веде так довго.

Дорогий брате Петре! Просив ти мене ягідки атропа белля дона отрійниці (...)*. А ми далі, якраз ходили до ліса косити і

* Слово не відчитується (Р.Г.).

шукав я довго за ними і не знайшов їх, лиш одну, то що робити? У нас тепер часто дощі і (...) * слота, і не можна на поли робити, ні орати, ні сіно сушити, ні нічо.

Поздоровляю вас сердечно. Бувайте здорові.

О. Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 333–336. Оригінал. Автограф.

№ 19

Підгоркі, дня 11/10 [1909 р.]

Дорогий Брате!¹⁴

Писав я до вас вже кілька разів о тих документах в справі відписання ґрунту. Та же в нас ще є більше ґрунту на ваш довг, та ж ти знаєш за каждый кавалок поля, бо ми хочем, як знаєш, видістлати ті гроші, але треба [ґрунт] заінтабулювати. Я пишу частину ґрунту на дітей, бо іначе не можна дістати. Отже проси свого тата, най они зробят з тим конец, бо вже цілий рік минув, як зачели ту справу. Адвокат Др. Кос відводить з дня на день і тягне, а не знати доки. Отож я прошу Тебе, Дорогий Брате Тарасе, возьми ся до того, що то було зроблено, я на Тебе надію ся, що Ти упросиш тата.

Ми відиграли преставлення “Січ іде” в трьох діях в Хотіни, там, де мала стація дня 4/10 в Неділю.

Поздоровляю і цілую вас по сто тисяч разів.

Бувайте здорові. Ваш стрийний

Яків Франко.

Ф. 3, № 1636, арк. 347–348. Оригінал. Автограф.

* Слово не відчитується (Р.Г.).

№ 20

Підгірки, дня 23[05-06]1912 р.

Дорогий брати!

Доношу відомість о своїм здоровлю і поведженю. Ми з ласки Бога потрохи здорові, тільки тепер мені троха прикра робота прийшла, а не маю з ким робити. Антон в марцю поїхав до Америки, а Ясько¹⁵ від весни слабує на очі і тепер уже третій тиждень у шпитали в Станіславі і не знаю, як еще довго буде.

Тепер, що ся тиче урожай. Дуже красні трави конюшини. Садовина також красна є, коби так далі, то дуже утішує нас. Тепер zarazом хотів би-мся довідати о твоїм здоровлю і поведженю. Прошу тя, мій дорогий брати, приїдь до мене на вакації з своїми дітьми і прошу тя привези мої контракта, бо Фрайглови¹⁶ їх потрібно. Тепер по утриманю сего листа відпишіть мені чи ваша спосібність позволяє приїхати. Як не позволяє, то прошу відпиши мені якнайборше. В разі таким, то контракта пришліт через почту, бо їх дуже треба, прошу вас дуже. Відпишіт.

Більше не маю що до писані. Тільки поздоровляю вас брате, і ваші діти на сто тисяч разів.

Бувайте здорові.

Заразом подаю тобі адрис свого з Америки.

Rochyster, N. Y.

German St. № 35.33.

Konar Hanower

North. America

Ф. 3, № 1636, арк. 307–310. Оригінал. Автограф.

№ 21

Підгорки, д.9/IX 1915 р.

Я до вас пишу другий раз, а від вас жадної відомости нема. Я вам напишу ще раз, що до нас повертав ваш Петро, а Тарас написав картку. Антон при війську. Чи можна би до Вас приїхати? Чи буде самостійна Україна? Чи Анна дома? Чи здорова стрийна? Чи була коло вас битва? В нас, Богу дякувати, добре. Поздоровляю вас сердечно.

Мама, Антон, Марина, Рузя і знакомий з Калуша і я поздоровляю вас сердечно. Михайло¹⁷.

Прошу конечно о відпис.

Гаразд.

Ф. 3, № 1636, арк. 285–286. Кореспонденційна картка. Оригінал. Автограф.

№ 23

Підгірки, д.15/XII [1915 р.]

Дорогий Стрийку!

Я до вас відписую скоро, нім від вас отримав лист, за котрий сердечно дякую. Ви пишете, що у Львові всьо дуже дороге і не мож' дістати. Отже ми би вас просили може би ви до нас приїхали, а в нас борше і танше мож' було дістати. Корову маєм, що ся доїт і хліб маєм до котрогось часу. І так просимо вас, що би-сте приїхали до нас. В нас нема нічого нового. Антін при войську. Не маю що такого писати, тільки прошу вас щоби-сьте приїхали до нас за час війни.

Поздоровляю вас сердечно.

Мама і ціла родина.

Прошу о відпис чи приїдете.

Ваш Михайло.

Ф. 3, № 1636, арк. 289–290. Кореспонденційна картка. Оригінал. Автограф.

ПРИМІТКИ

1. Ольга Федорівна Франко, дружина Івана Франка.
2. Відомий дрогобицький адвокат, знайомий Івана Франка. Вихованець Дрогобицької гімназії, яку закінчив раніше за Івана Франка.
3. Михайло Добрянський, сусід Франків з Війтової Гори. Йому, згідно з контрактом 13 лютого 1905 року, Онуфрій та Іван Франки продали частину свого ґрунту. Грошей М. Добрянський повністю не заплатив, з того приводу 18 січня 1909 року в Дрогобичі відбувся суд.
4. Яків Олексівський (18.10.1862 — 29.06.1926) з Ясениці Сільної. З його дочкою Наталією одружився син Юлії Багрій Василь. Був добрим знайомим Івана Франка.
5. В 1904 році Великодні свята припадали на 10 квітня н. ст.
6. Очевидно, Лева Дідинського (див. вище), що мешкав по сусідству через дорогу.
7. На той час Іван Франко подорожував до Риму.
8. Справа з виплатою тягнулася аж до початку 1909 року, поки не відбувся 18 січня 1909 року суд у Дрогобичі.
9. Очевидно, від свята Андрія (13 грудня).
10. Дружина Івана Франка з дітьми перебувала в Підгірках перед поїздкою в Буркут наприкінці липня — початку серпня 1905 р.
11. Лист до Тараса Франка.
12. Вимоги українських студентів стосовно створення у Львові українського університету закінчились вбивством студента Адама Коцка.
13. Карла Бандрівського.
14. Лист до Тараса Франка.
15. Яків Франко, син Онуфрія. Помер 5 жовтня 1913 року.
16. Невстановлена особа.
17. Михайло Франко, син Онуфрія. Народився 3 липня 1900 року в с. Нагуєвичах. Помер 12 січня 1951 року в Підгірках.

ТРИ ЛИСТИ ВІД ІВАНА РИБ'ЯКА

Саме під такою назвою значаться ці важливі листи у фонді Івана Франка (ф. 3), який зберігається у відділі рукописів та текстографії Інституту літератури ім. Т. Шевченка (ІЛ) НАН України. Очевидно, таке означення не привернуло до них уваги дослідників. Насправді виявилось, що це листи Онуфрія Франка і його дружини до Івана Франка, писані їхнім сусідом Іваном Риб'яком. Вони вносять деяку ясність до тих суперечок, які сталися між братами та вітчимом Гавриликом за спадок, котрий лишився по батьках Франка. Листи підтверджують, що судилися брати не тільки з вітчимом, а й між собою. Захар, котрого в родині звали Михайло, не погоджувався з розподілом майна між братами і, як видно з листів, заскаржив Онуфрія до суду. Заскаржив у дуже незручний момент, бо той вже порозпродавав своє майно, засіяв нове поле в Підгірках і збирався туди переїздити на постійне місце проживання. З купців він ще не зібрав коштів за землю, а в Підгірцях від нього вже вимагали оплати. Грозила ліцитація землі в Нагуєвичах, але від неї врятував Іван Франко, який дав грошей братові, хоч на той час сам був у фінансовій скруті: тільки недавно він збудував дім на вулиці Понінського, № 4, був по вуха в боргах, а в кімнатах доводилось спати на ліжках, які мало відрізнялися від військових пріч у солдатських казармах.

Всі особливості листів при публікації збережені.

№ 1

Нагуєвичі, дня 9/11 1903 р.

Слава Ісусу Христу!

Дорогий Брате, пишу до Вас. Десь були пані у Підгірках. Чи подобалось Вам то, то я не знаю, то ми відпишіт, бо ми не знаємо, що маємо робити, бо та пані продає худобу і робіт чо з тим правом, бо 'го не чувати. Був-см у Лявтербаха, то казав, чо 10 днів, як пішло до Самбора. І напишіт до Олесніцкого, най чо робит.

Я і ту посіяв і там. А тепер ні ту, ні там: робіт чо з тим. Напишіт до Стрия най чо робит. Відпишіт ми зараз, чи Вам ся подобало, бо ми не чули жадної відомости.

Був-єм у неділі у Підгірках із кіньми і возом і хлопцем Ясьом і там відвернули Млинівку і таких дуже много гриб було усіляких.

І ще Вас прошу, відпишіт ми зараз, бо я приготований їхати до Вас, а уже досить я грошей стратив на колію.

А я тепер приїхав із Підгірок, а хлопец Ясьо тамой із кіньми. Більше нема шо писати.

Поздоровляю Вас сердечно цілу фамілію.

Бувайте здорові.

Писав Іван Риб'як

ІЛ, ф. 3, № 1636, с. 397–399. Оригінал. Автограф. Чорнило синє.

№ 2

Нагуєвичі, дня 31/1 1904 р.

Дорогий Брате!

Пишу до Вас новину, же брат Михайло зробив уже процес із нами. Зачели-сьмо продавати, а він купцьом перескаджає, купці погодили реальність і задатки подавали, а він каже, же задармо. Бо, каже, що 'му сі частка належит.

А єму хотів дати усідок і на валу. Даю йому вартости на 500 соток. Пишут мені із Підгірців, же гроший хочут, а тепер нема як. А тепер або най іде до ліцитації або порадьте мене, дорогий Брате, що маю робити. Бо я тепер уже дуже бідний. Не маю тепер уже ні худоби і ні собі, і дав-єм уже троха худоби 2 штуки на зимівлю, а ще 2 є удома і нема чим зимувати. А я того тижне поїду до Підгірок і може забавлю тиждень. І прошу Вас, брате, же би-сте і Ви приїхали до Підгірок на неділю.

І прошу Вас, дорогий Брате, відпишіт чим найскорше до мене і до Михайла най уже сі відчепит від нас, най не дає панам грошей. Перше мали-сь-мо із Гавриликом, а тепер із ним.

Поздоровляю Вас усю родину.

Бувайте здорові.

[P.S.] Іван Риб'як поздоровляє вас усю фамілію і як будете писати, то прошу Вас аби-сте виразно писали, бо я не можу прочитати.

Бувайте здорові.

ІЛ, ф. 3, № 1636, с. 404–408. Оригінал. Автограф. Чорнило чорне.

№ 3

Нагуєвичі, 7/2 1904 р.

Слава Ісусу Христу!

Дорогий Брате, я сама отримала від Вас лист, бо Онофер у четвер поїхав до Підгірців, а я Вам відписую, що уже міський возний із суду приносив у процесі, а Онофера нема дома і не лишив той кавалок, і каже, же термін на 10-го у середу.

І ци дістали Ви, дорогі Брате, також у процесі із Михайлом, ци тільки Онофер?

Я Вас прошу напишіт сами до пана Йойка судія і до адвоката, бо я сама не знаю, де сі подіти.

Прощу Вас, Дорогий Брате, приїдьте і Ви на той термін, бо з тим кінця не буде, якби Ви у Дрогобичи не били.

Цілую Вас сердечно. Бувайте здорові.

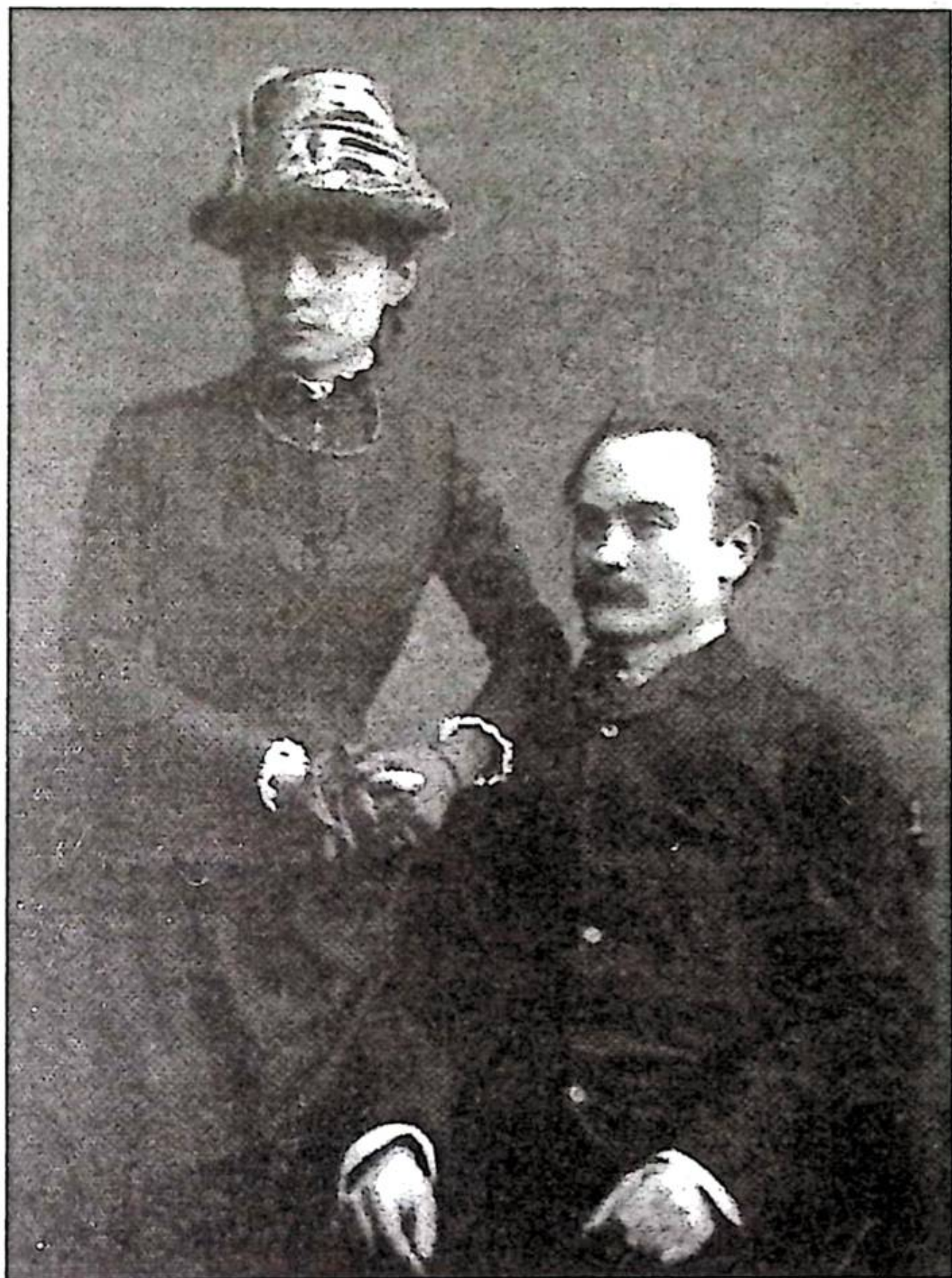
Іван Риб'як.

[P.S.] Якби Ви не приїхали, відпишіт якнайскорше.

ІЛ, ф. 3, № 1636, с. 401–403. Оригінал. Автограф. Чорнило чорне.

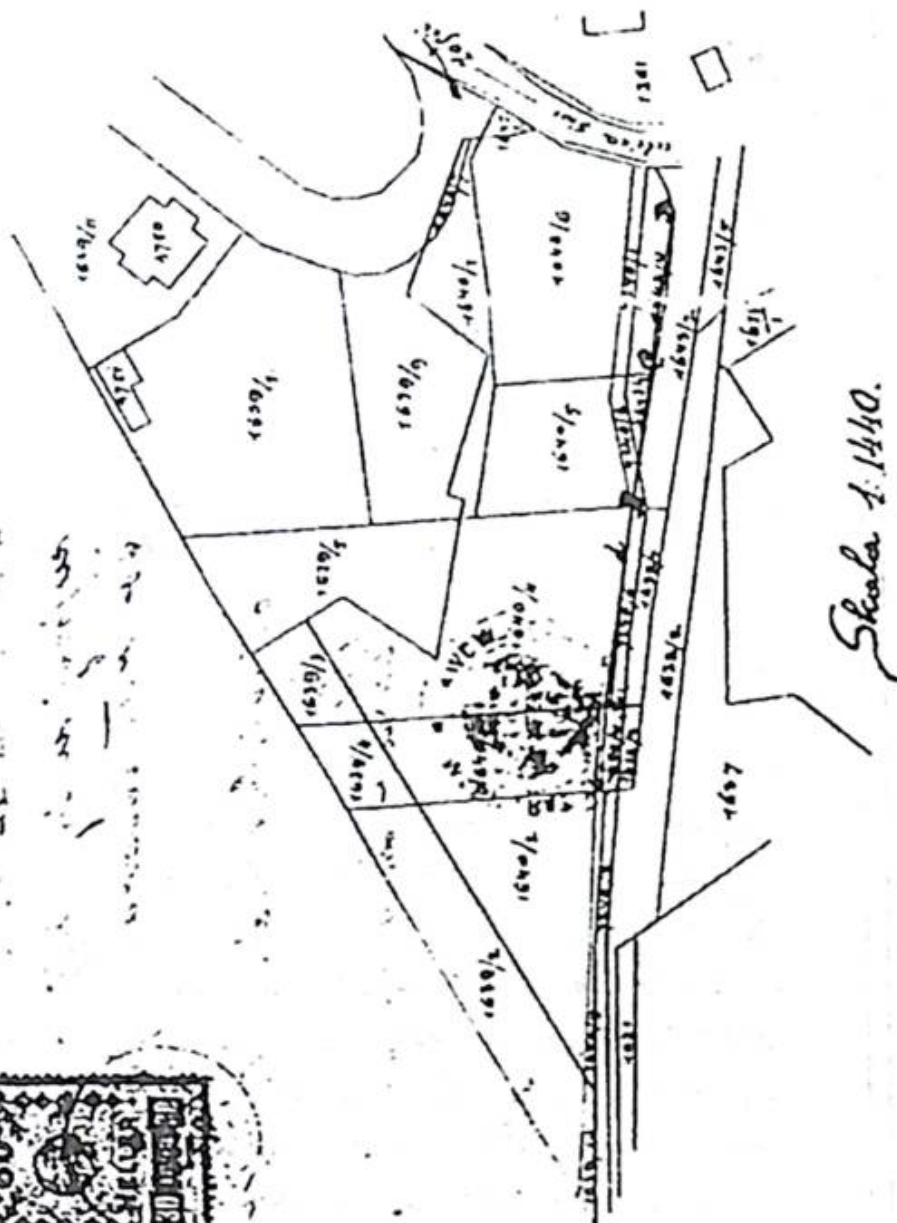

СВІТЛИНИ

*Шлюбна фотографія Івана Франка та Ольги Хоружинської,
зроблена у фотомайстерні Володимира Висоцького у Києві 1886 р.*

Топографічна карта
з року евиденції 1901.

Шкала 1:1440.

Кадастральна карта з позначеними ділянками,
що належали Й. Розсеку.

20713

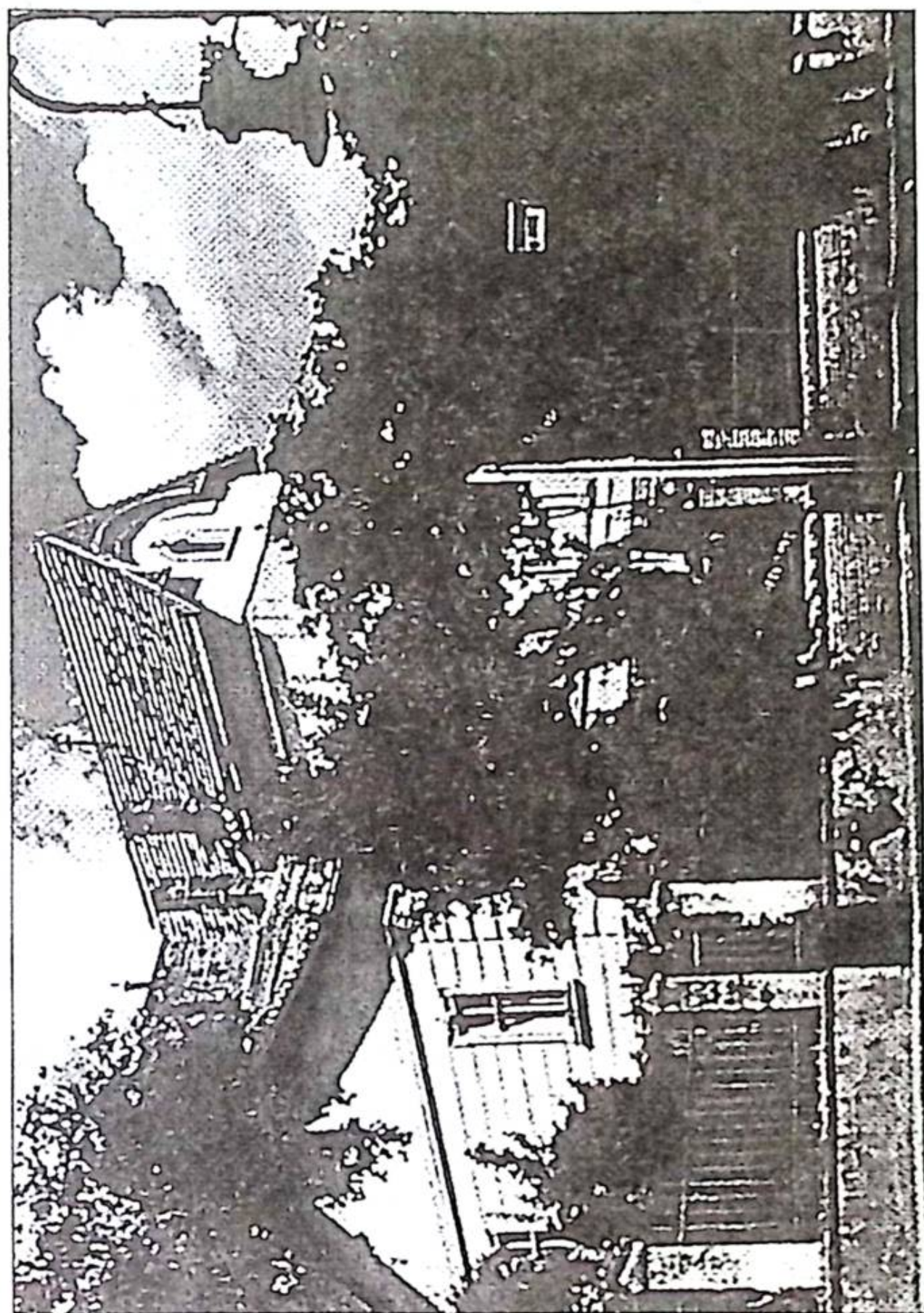
B 3363

Випи

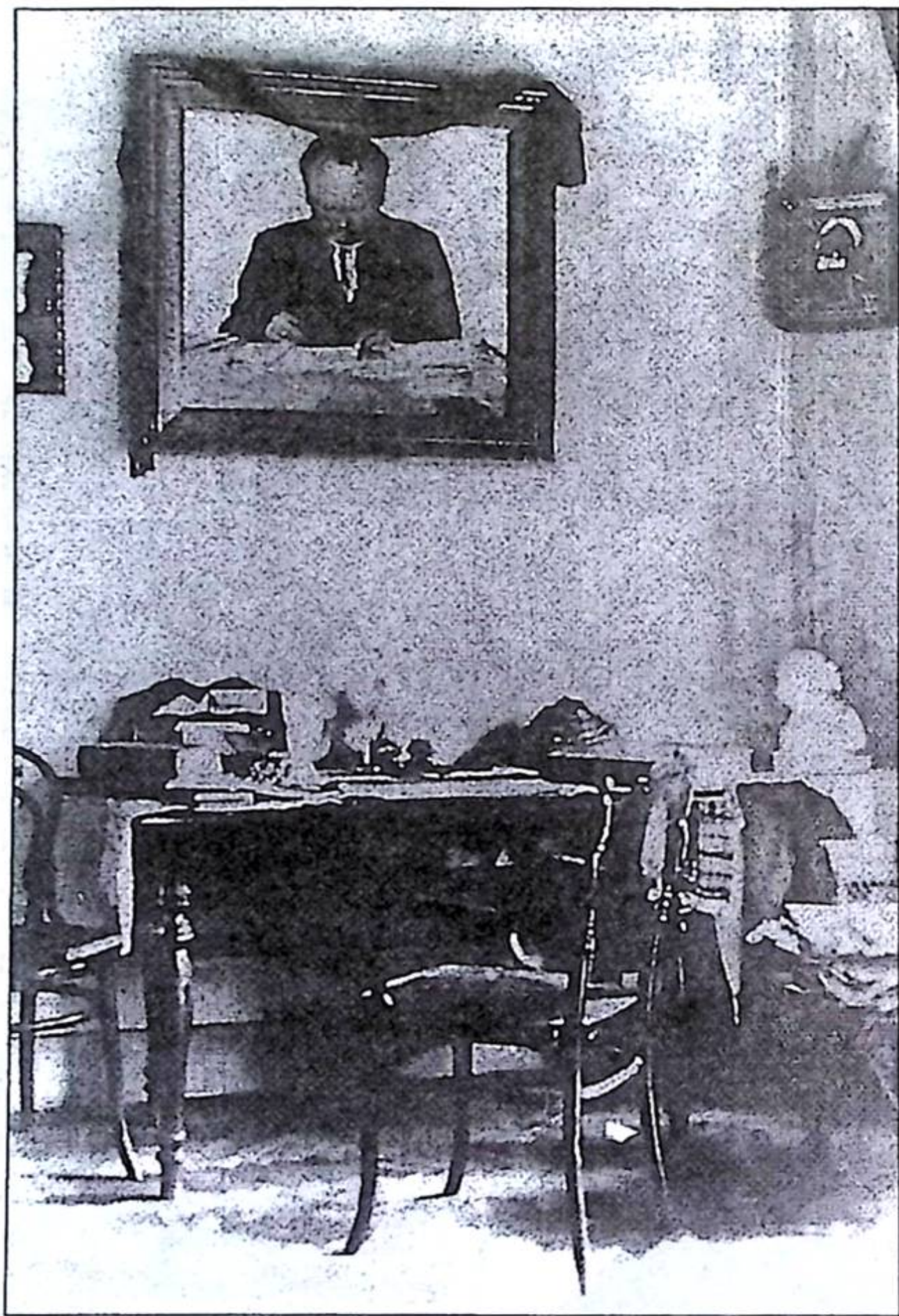

 ЛТ
 В. С. 100
 N 27

У прох. 5604. Ак. з нотаріальний книжний перед підписи
 ний помічник І. Франка любезитупова м. в. нотарі
 Іоанна Пилишківського у Львові в Записній книж. с. 104. 104. 104.
 мого пер. с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 тей с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 підписаний з. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 Записник. Валерійський з. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 мого пер. с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 в місто заставив с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 котру то позичку, підтверджуючи через віддає Іоанна
 ви головного виплати м. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 ти, обов'язую с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 хотками по кошті від 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 п. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 р. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 с. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.
 г. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104. 104.

Випи з нотаріального акту про грошову позичку,
 взяту І. Франком в австрійському банку для будівництва будинку.

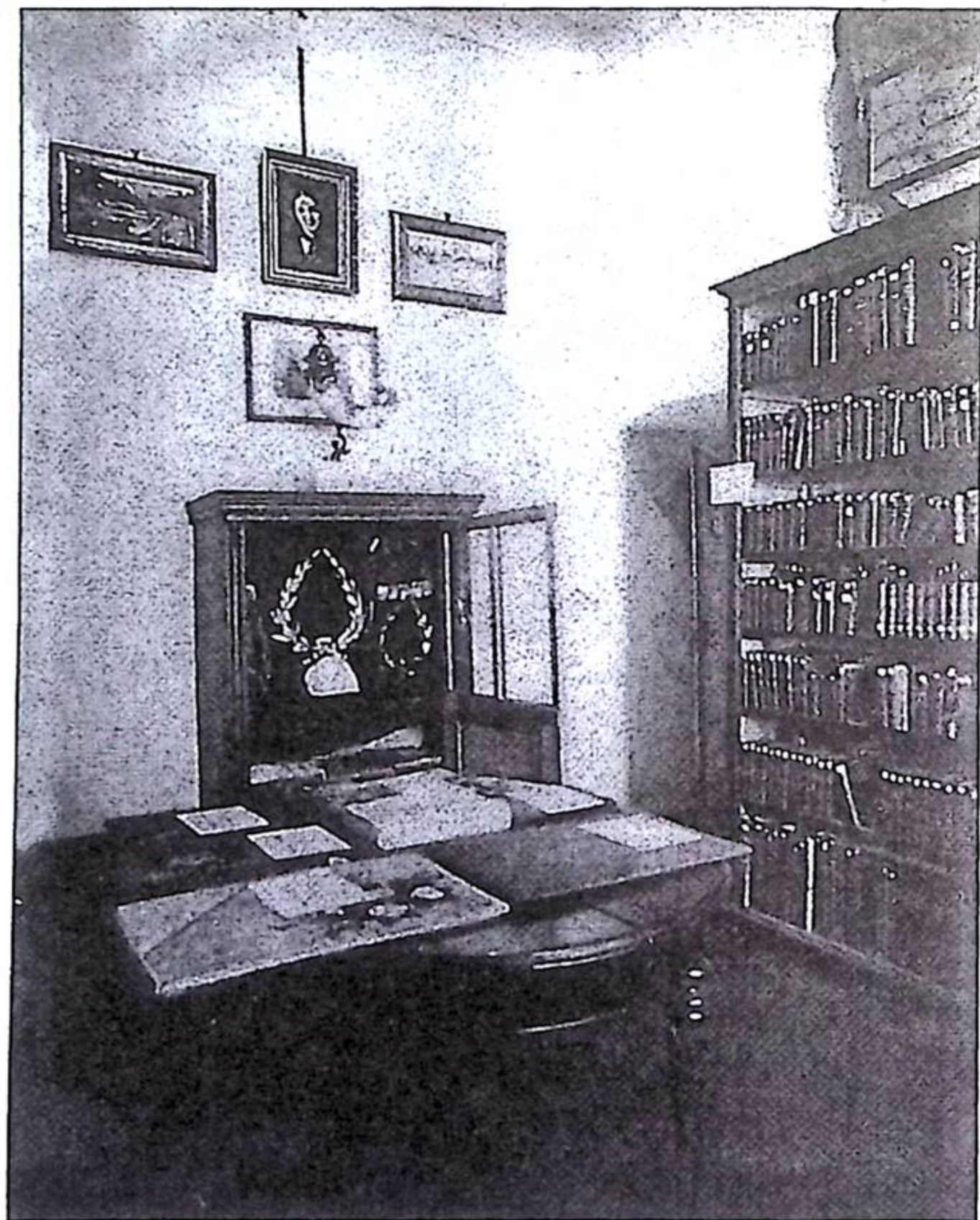
Загальний вигляд Фрашкової оселі на вул. В. Понінського, 4.

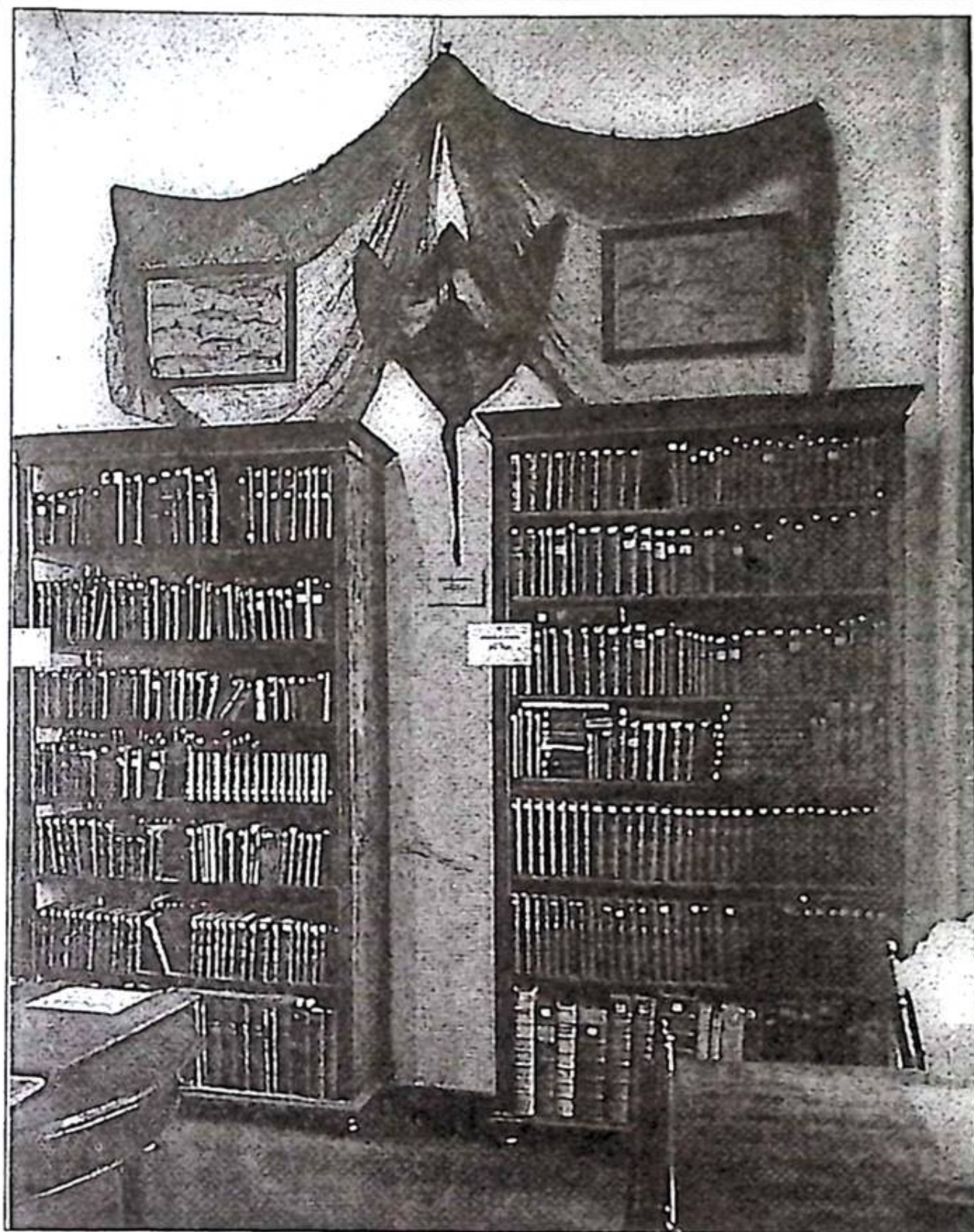
*Куток Франкового кабінету. Львів, 1916 р. Над столом —
портрет І. Франка пензля Ю. Панькевича.*

Труна з тілом І. Франка в робочому кабінеті письменника. На стіні — портрет І. Франка пензля Ю. Панькевича. Львів, травень 1916 р.

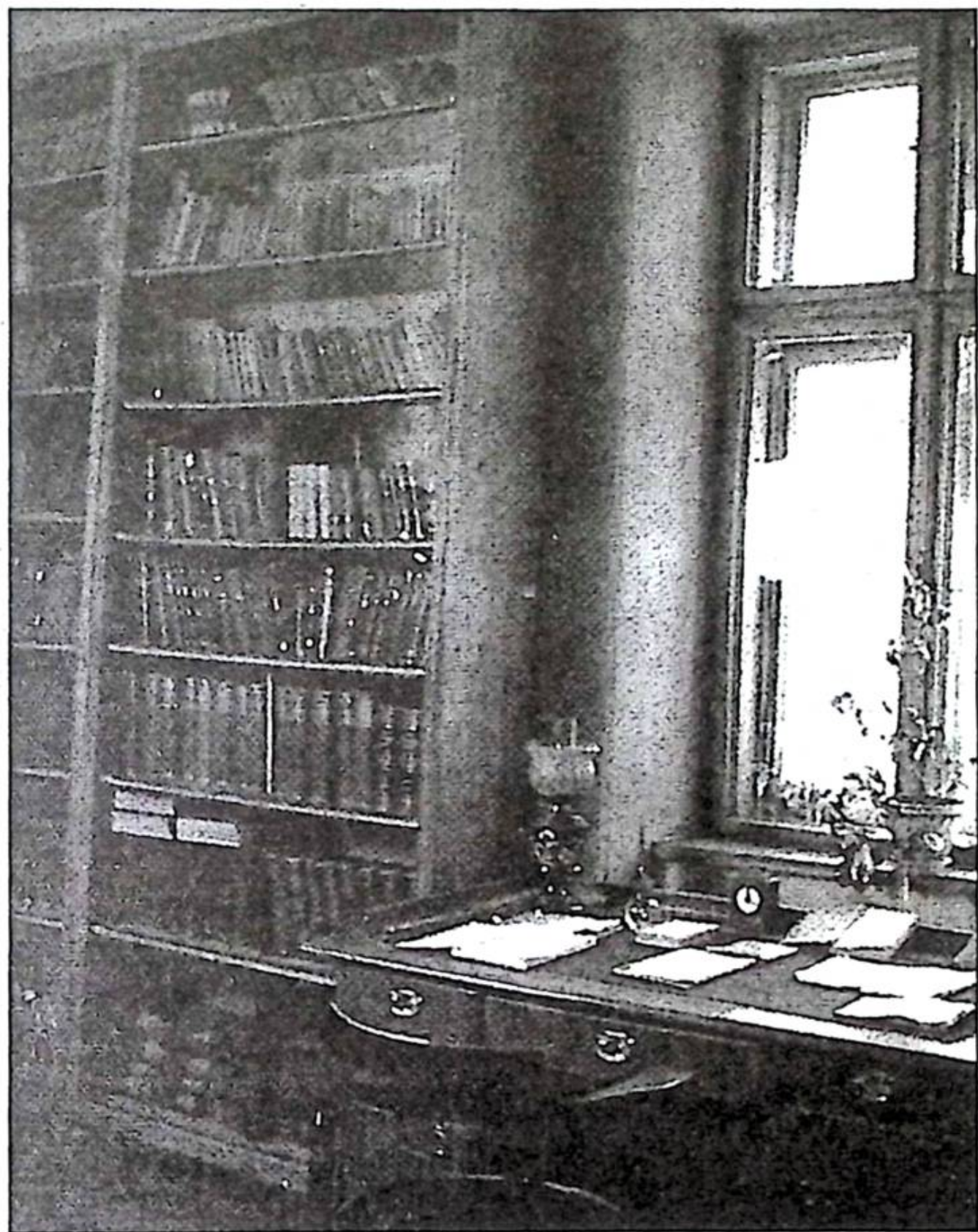

*Дві фотографії кімнати-музею Івана Франка в бібліотеці
Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Орієнтовно, 1929–1936 рр.*

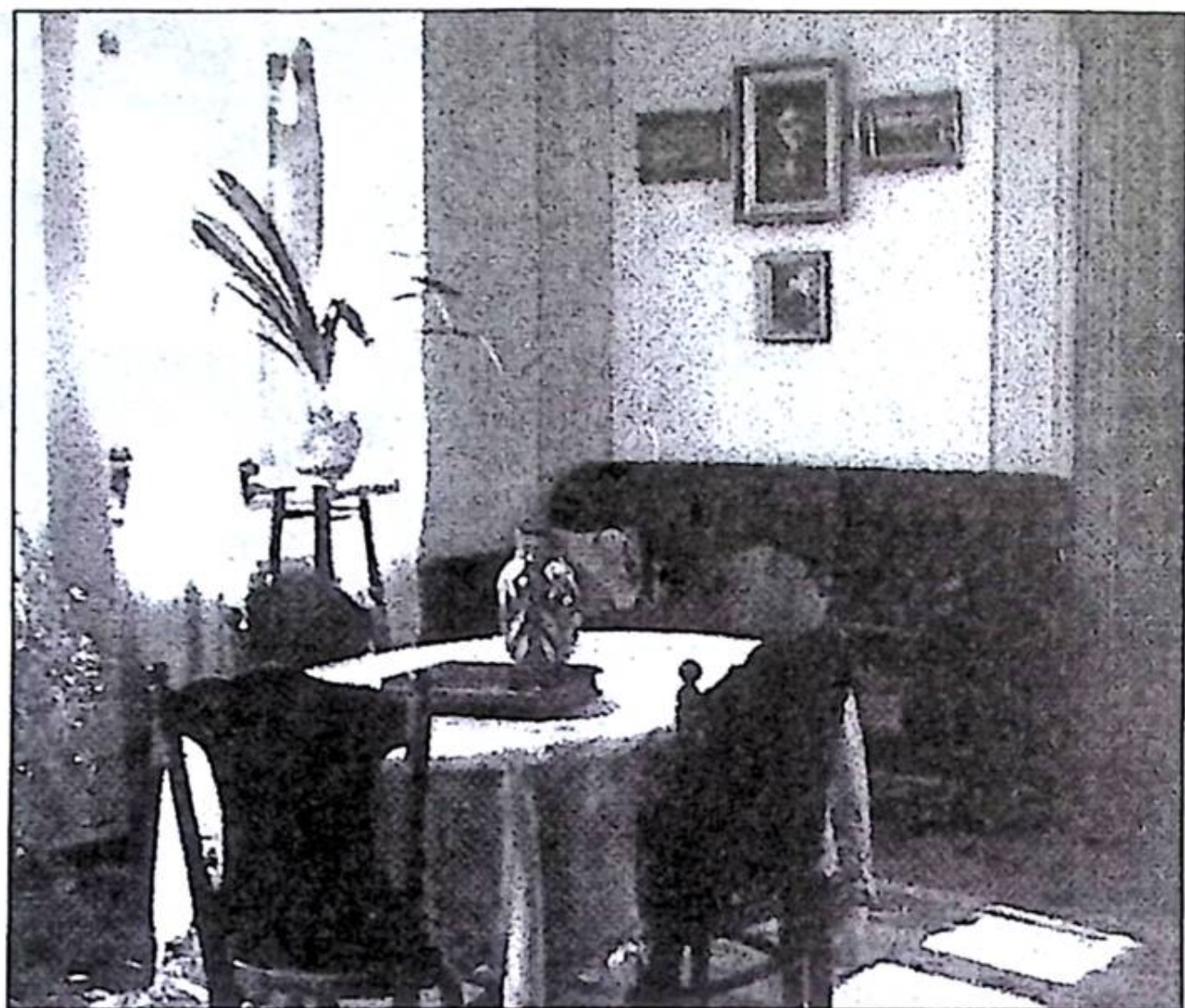

Андрій Франко — найстарший син Івана Франка.

*Один із стелажів бібліотеки І.Франка
у нинішньому музеї письменника.*

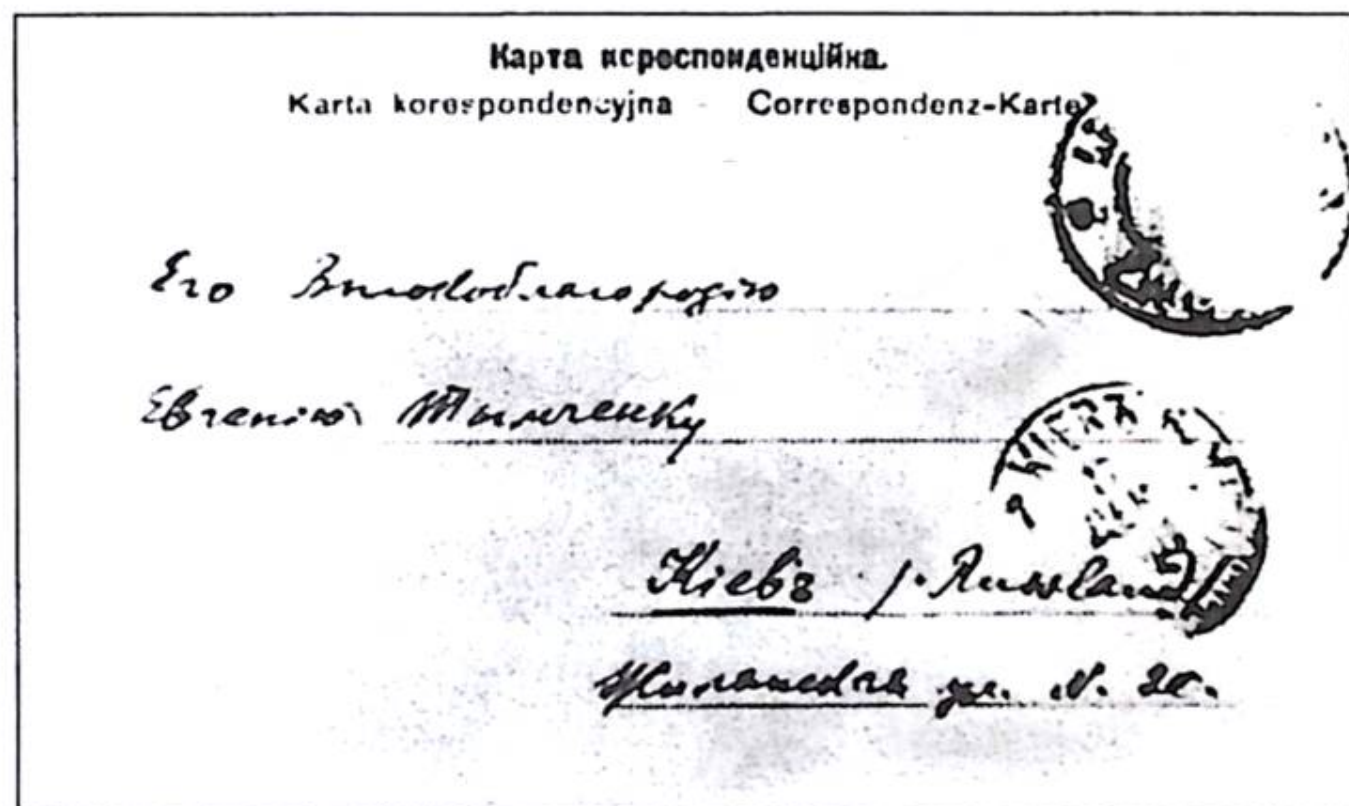
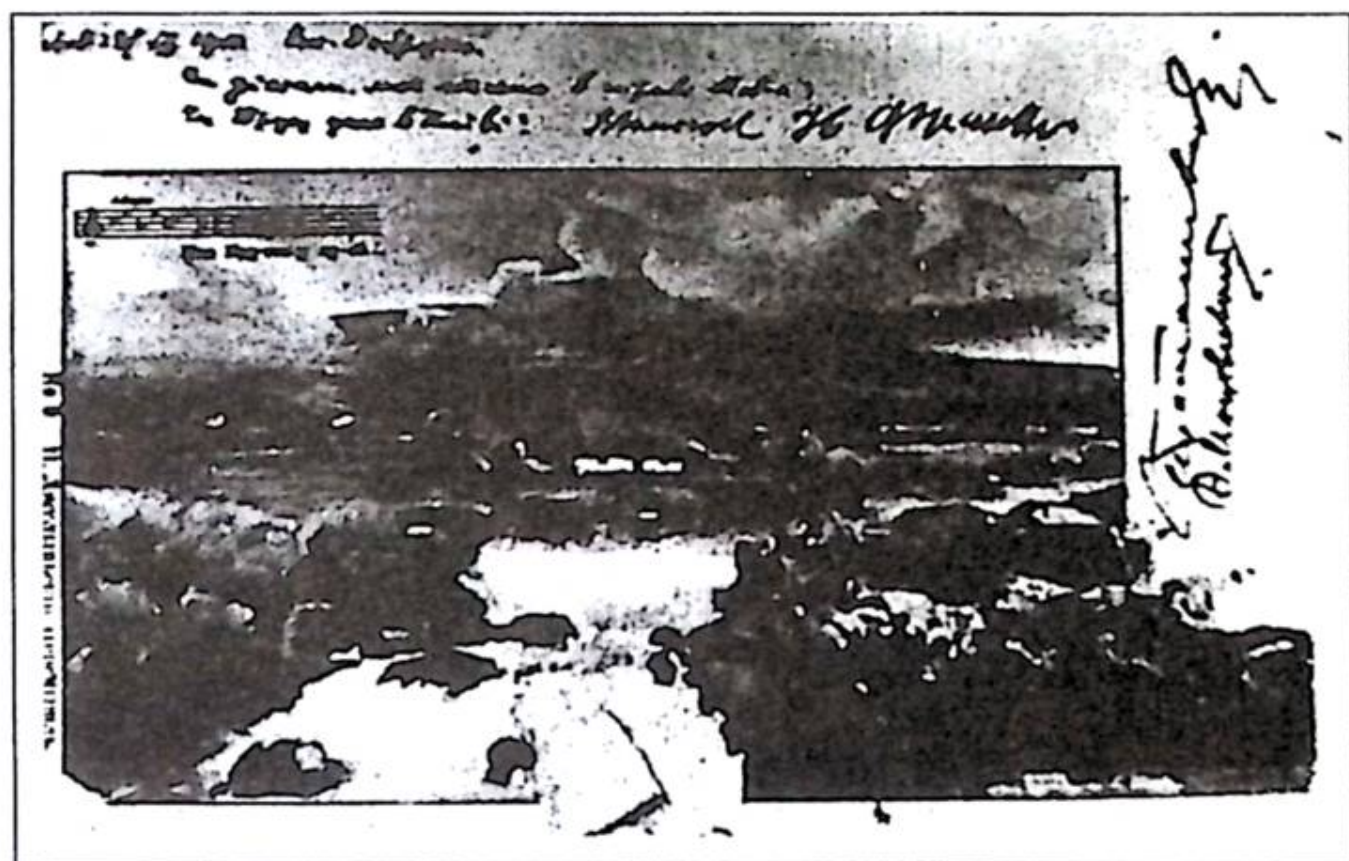
Фрагмент сучасного вигляду робочого кабінету І. Франка у музеї.

Фрагмент сучасного вигляду їдальні у помешканні І. Франка.

Євген Тимченко.

Картка кореспонденційна, яку надіслав Є. Тимченкові В. Гнатюк зі Львова.

АВТОРИ

<i>Яким Горак</i>	старший науковий працівник музею, аспірант Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського НАН України
<i>Тарас Різун</i>	головний хранитель фондів музею
<i>Зиновія Стець</i>	старший науковий працівник музею
<i>Роман Горак</i>	директор музею, член Національної Спілки письменників України
<i>Валентина Кухар</i>	вчений секретар музею, кандидат історичних наук
<i>Катерина Зозуляк</i>	старший науковий працівник музею, член Національної Спілки письменників України

ЗМІСТ

<i>Петро Зозуляк</i> "НАУКОВИЙ ВІСНИК МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ" (Передмова)	3
<i>Яким Горак</i> ФРАНКОВА ОСЕЛЯ У ЛЬВОВІ	5
<i>Тарас Різун</i> МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ФОНДІВ ЛЬВІВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА (1916–1942)	36
<i>Зиновія Стець</i> ДО ІСТОРІЇ НАПИСАННЯ І ЗНИКНЕННЯ ПОРТРЕТА ІВАНА ФРАНКА РОБОТИ ХУДОЖНИКА ЮЛІАНА ПАНЬКЕВИЧА	63
<i>Роман Горак</i> ВІЗІЯ ОЧИЩЕННЯ ВІД ГРІХА	69
ДО 100-ЛІТТЯ НАПИСАННЯ І. ФРАНКОМ ПОЕМИ "ПОХОРОН"	69
<i>Валентина Кухар</i> ІВАН ФРАНКО І НАЦІОНАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ	89
<i>Катерина Зозуляк</i> ДЕЩО ПРО ВЗАЄМИНИ МІЖ ЄВГЕНОМ ТИМЧЕНКОМ ТА ІВАНОМ ФРАНКОМ	100
<i>Роман Горак</i> ЛИСТИ РОДИНИ ДО ІВАНА ФРАНКА	121
СВІТЛИНИ	209

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ**

Випуск I
До 60-річчя музею

**ЛЬВІВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ
ІВАНА ФРАНКА
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ
ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ “ЛОГОС”
Львів–2000**

**Художник Зеновія Юсків
Редактор Ольга Козакевич
Макет та верстка Миколи Барановського**

Підписано до друку з готових діапозитивів 20.09.2000.
Формат 60x84/16. Папір офсетний №1. Гарнітура Times.
Обл.- вид. арк. 9,72.
Тираж 200 пр. Замовлення № 1785.

Друк — фірма “ВМС”

